

Cees Nooteboom (1933-2026)

Gelauwerd schrijver/dichter voor wie reizen ook manier van mediteren was

BOEKEN C4-7

Minister OCW
Wat wil Rianne Letschert met cultuurbeleid?

IN HET NIEUWS 12-13

Davide Ghiotto
Ook filosoof op schaatsen op weg naar goud?

SPORT 24-26

Australië
Verbod sociale media onder 16 werkt nog niet vlekkeloos

IN HET NIEUWS 16-17

WONINGBOUW EN NETCAPACITEIT

Woningbouw door stroomtekort in gevaar

Tot nu werden al bedrijven geraakt door netkrapte. Uit berekeningen van Tennet blijkt dat ook woningbouw in drie provincies op spel staat.

Laura Bergshoef en Rosa Uijtewaal

AMSTERDAM

Komt de bouw van nieuwe woningen stil te liggen door netcongestie? De waarschuwing van de landelijke hoogspanningsnetbeheerder Tennet, donderdag, is urgent: op basis van nieuwe berekeningen heeft „het elektriciteitsnet in Flevoland, Gelderland en Utrecht, ondanks de maatregelen die al zijn genomen, zijn grenzen bereikt”. De provincies roepen in een brandbrief aan het Rijk op tot „een crisisaanpak”.

Als de krapte op het stroomnet niet snel wordt verholpen, dan is in die drie provincies over enkele maanden geen plek meer op het net voor nieuwe woningen. „Er dreigt deze zomer een aansluitstop voor kleinverbruik, zoals consumenten, MKB en projectontwikkelaars van woningbouw”, zegt Tennet. Alleen met zo’n maatregel kunnen ongecontroleerde, grote stroomuitval in deze provincies worden voorkomen.

Al jaren waarschuwen netbeheerders dat het stroomnet op veel plekken propvol zit op piekmomenten. Door de overstap van fossiele bronnen naar duurzaam opgewekte elektriciteit zoals zonne-energie neemt de vraag naar capaciteit op het net sneller toe dan dat netbeheerders kunnen bijbenen. Op veel plekken zijn er niet genoeg kabels onder de grond, lijnen in de lucht en transformatoren om alle elektriciteit te vervoeren van bron naar gebruiker.

Daarom staan al ruim 14.000 bedrijven in de wachtrij voor een aansluiting - van een industriële wasserette met een cleanroom tot een verhuisbedrijf dat elektrische busjes wil laden. Dat stroom op termijn ook voor ‘gewone huishoudens’ niet meer altijd vanzelfsprekend beschikbaar zou zijn, riepen netbeheerders ook al langer. Nu blijkt voor het eerst dat er consequenties aankomen voor nog niet gebouwde woonhuizen. Zij komen op een wachtlijst te staan.

Tennet is niet verrast

„Al sinds oktober 2023 weten we dat de situatie in deze drie provincies zorgelijk is en dat maatregelen nodig zijn om een aansluitstop te voorkomen”, zegt Frank Westhoek, manager congestie en netplanning bij Tennet. Afgelopen maanden heeft Tennet door een nieuwe rekenronde vastgesteld in hoeverre de maatregelen netcongestie dempen. De

”

Al sinds oktober 2023 weten we dat situatie in deze provincies zorgelijk is en maatregelen nodig zijn om een aansluitstop te voorkomen

Frank Westhoek
Tennet

conclusie: „De maatregelen gaven onvoldoende soelaas.” Bij Tennet komt die conclusie niet als verrassing. „In deze drie provincies hebben we in totaal pas veertig megawatt (MW) aan capaciteit beschikbaar gemaakt met maatregelen, terwijl er meer dan duizend MW nodig is om de krapte op het stroomnet te verhelpen.” Robert Kuik, directeur netwerkplanning van Tennet, zegt in een persbericht dat „de situatie ten opzichte van vorig jaar verslechterd is”.

De waarschuwing is een forse tegenvaller voor demissionair minister Sophie Hermans (Klimaat en Groene Groei, VVD). In een begrotingsdebat oogde Hermans donderdag wat verrast: „Een paar maanden geleden leek het voorzichtig nog de goede kant op te gaan.”

Het kabinet-Schoof richtte zich op verkorten van procedures en beperken van inspraak. Vaak loopt de aanleg van noodzakelijke stroomkabels jaren vertraging op door klachten van omwonenden of grondbezitters.

In de drie provincies moeten van de overheid tot 2030 200.000 woningen worden bijgebouwd. „Een deel is in aanbouw, een heel groot deel nog niet”, zegt Fahid Minhas, directeur van Neprom, de Nederlandse vereniging van projectontwikkelaars. Volgens hem zijn er wel manieren om netbewuster te bouwen, zoals woningen die een lokaal energiesysteem gebruiken, zoals een wijkbatterij. „Maar we zien dat een woning met dit soort maatregelen al snel 10.000 tot 15.000 euro duurder wordt.”

Bijbouwen en flexibiliteit

Komende maanden werkt Tennet met overheden, regionale netbeheerders en het bedrijfsleven uit wat nodig is om een aansluitstop in de zomer te voorkomen. Wat kunnen netbeheerders zelf in die paar maanden nog doen? Sneller stroomcapaciteit bouwen, waarbij snel voor omwonenden pijnlijke beslissingen genomen moeten worden - zoals waar onderdelen van het stroomnet mogen komen. Tennet noemt hoogspanningsstation Utrecht-Noord, dat zo’n twaalf voetbalvelden ruimte nodig heeft en belangrijk is voor de voorziening van de drie provincies als voorbeeld. Tennet krijgt maar moeizaam een locatie toegewezen.

Er ligt nu een voorstel van het demis-

Tennet wil discussie over in hoeverre Nederland meer (risico op) stroomuitval wil accepteren om een aansluitstop te voorkomen

Lees verder op pagina 2

»

IN HET LAND
ROTTERDAM

SHEILA KAMERMAN

De dickpic, het broertje en de huwelijksmarkt

Mijn vriendin zoekt een man. Zij verdient een leuke partner – en ook eindelijk eens een bos rozen op Valentijnsdag. Ze is mooi, slim en grappig. Begin veertig, gescheiden, moeder van tieners. Ze is moslima en zoekt een moslim. En ze wil alleen een date met een man die hetzelfde doel heeft als zij: een serieuze relatie.

Dat gaat vaak mis. Rot voor haar. Ze houdt er wel altijd smakelijke verhalen aan over. Ze kreeg tot haar verbazing zelfs een keer een dickpic. Dus wendde ze zich tot een islamitische huwelijksmakelaar in Rotterdam, waar ze woont.

Islamitische huwelijksmakelaars matchen op basis van profielen twee personen die vooraf hun wensen hebben aangegeven. Zij krijgen beiden een korte beschrijving van de ander en een foto.

De volgende stap gaat bij belijdende moslims op een speciale manier. Als beiden interesse hebben, belt de man een bloedervant (*mahram*) van de vrouw voor een afspraak. Die is aanwezig bij de eerste ontmoeting. Mijn vriendin had haar broertje gevraagd en die wilde dat wel doen. Omslachtig, vond ik. Dat zag ik verkeerd, zei mijn vriendin. „Zo weet je juist dat hij echt op zoek is naar een huwelijkskandidaat. En verdoe je je tijd niet met mannen die alleen op zoek zijn naar seks.”

Ze spraken af in een lunchroom. Het broertje had het even aangekeken en geconcludeerd dat de man een beschaafde indruk maakte. Na een kwartier was hij vertrokken.

En toen? We (een tweede vriendin en ik) hangen aan haar lippen. Toen we alleen waren, zei hij meteen: „Ik ben heel, heel warmbloedig.”

Dat leek mij geen ramp, maar de tweede vriendin zei: „Oh nee!” In Marokkaan-Nederlandse kringen betekent dat veel seks, leggen ze me uit. Geen ramp maar als eerste vraag bij een date met intentie tot een huwelijk misschien niet handig.

„En toen?”

„Ik hield me van de domme en vroeg wat hij bedoelde...”, zegt ze. „Ben jij een warm type, ik moet het heel vaak doen.”

„Wat antwoordde jij?”

Zij: „Kan je dat wel aan dan?”

We grinniken boven onze thee. Maar als dit de serieuze mannen zijn die de meest zedelijke huwelijksmakelaar die ze kon vinden haar biedt, wordt het lastig. De huwelijksmakelaar raadde haar aan om een date te accepteren met mannen van zestigplus. Mannen van begin veertig willen een vrouw die 15 jaar jonger is dan zij.

Mijn vriendin had haar broertje meegevraagd en die wilde dat wel doen. Omslachtig vond ik. Dat zag ik verkeerd

W e moeten de deur uit, zegt de tweede vriendin, die ook op zoek is naar een man, maar minder strikt de geloofsregels hanteert.

Waarheen, vraagt de eerste. We kijken elkaar aan. Lastig inderdaad, als je niet naar de kroeg of een club gaat. En in de moskee is het ongepast om een man te versieren. Er zijn date-events voor moslims maar daar komen tien keer zoveel vrouwen op af dan mannen.

Op padel? In het theater? Op de markt? Het valt hen allebei op dat de strikte scheiding tussen mannen en vrouwen door vrome moslims in het gekrioel voor de marktkramen volkomen wordt losgelaten.

Maar hoe weet je dan wat de status van die man is? Vriendin één klinkt enigszins wanhopig. Vroeger hadden mensen tenminste nog trouwringen, zegt ze. Het is tijd, vindt ze, voor een nieuw merkteken: een stip op het voorhoofd. Of op de oorlel: blauw is bezet. Rood betekent: in voor een pleziertje. Geel is bloedserius.

OPERATIE METRO SURGE

Homan: eind in zicht van ICE-‘operatie’ Minnesota

ICE gaat Minnesota verlaten. Dat heeft Tom Homan gezegd tijdens een persconferentie.

Bobby Uilen

AMSTERDAM

Immigratiedienst ICE zal vertrekken uit Minnesota. Tom Homan, ‘grensbaar’ van Trump, heeft donderdag gezegd dat de president heeft ingestemd met zijn voorstel om „deze operatie te beëindigen”.

De ongeveer tweeduizend ICE-agenten die nog aanwezig zijn, zouden de komende weken worden teruggetrokken. Homan zegt „nog even” in Minnesota te blijven om „de afbouw en het succes ervan te garanderen”. Volgens hem is de operatie „een groot succes” geweest, en is Minnesota „nu minder een toevluchtsoord voor criminelen”.

Bij de razzia’s van Operatie Metro Surge zijn volgens de federale autoriteiten meer dan vierduizend „illegale immigranten” ge-

arresteerd. Volgens de autoriteiten gaat het bij de arrestaties in Minnesota om „gewelddadige criminelen”, maar in december bleek uit een data-analyse dat meer dan een derde van de personen die in de eerste negen maanden van Trumps bewind door ICE werd gearresteerd, niet over een strafblad beschikte.

Vorige week kondigde Homan aan zeventienhonderd ICE-agenten terug te trekken uit Minnesota. Hij gaf al aan te streven naar „volledige terugtrekking” van de federale agenten. De Democratische gouverneur Tim Walz verwachtte dinsdag dat de „bezetting” van zijn staat door ICE binnen „dagen, niet weken en maanden” afgelopen zou zijn.

Walz en het stadsbestuur van Minneapolis spreken zich al weken fel en onomwonden uit tegen het extreem gewelddadige optreden van de federale troepen. Onder de bevolking leidde de aanwezigheid van ICE tot massale protesten. Twee burgers, Renee Good en Alex Pretti, zijn daarbij doodgeschoten door ICE-agenten.

Voorstel: ‘zwaarwegend nationaal belang’

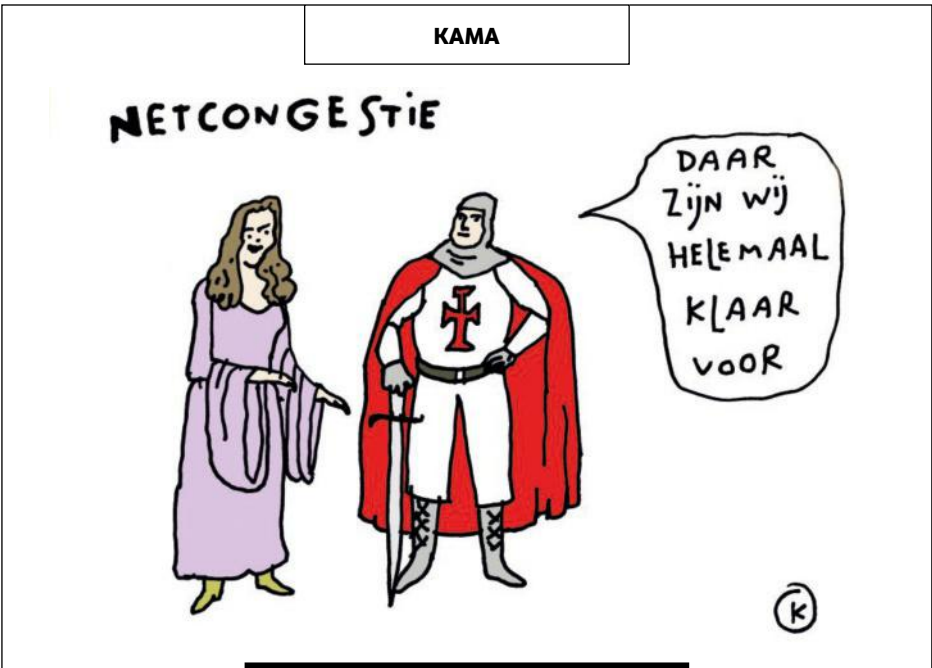
» Vervolg van voorpagina

sionaire kabinet bij de Eerste Kamer dat stroomnetuitbreiding aanmerkt als van ‘zwaarwegend nationaal belang’. Omwonenden kunnen dan enkel bij de Raad van State – en niet eerst bij de rechtbank – in bezwaar gaan. Het kabinet hoopt zo procedures met wel anderhalf jaar te verkorten. Een week geleden presenteerde het kabinet nog een ‘Aansluitoffensief’ om door flexibel stroomgebruik van bedrijven de wachtrijen te verkorten. Een andere gedeeltelijke oplossing die Tennet noemt, is inzetten op grootschalig flexibel stroomgebruik, zodat niet iedereen op hetzelfde moment elektriciteit afneemt. „In Utrecht staan er al openbare laadpalen voor elektrische auto’s die dimmen of zelfs uitgaan op piekmomenten”, zegt Westhoek. Bijvoorbeeld wanneer mensen thuiskomen, elektrisch koken en

de wasmachine aanzetten.

Ook wil Tennet discussie over in hoeverre Nederland meer (risico op) stroomuitval wil accepteren om een aansluitstop te voorkomen. „We moeten bespreken of het acceptabel is dat op een koude winteravond bedrijven worden afgeschakeld om meer huishoudens op het net te kunnen aansluiten.”

De aankomende staatssecretaris voor Klimaat en Groene Groei erft een ingewikkeld dossier. De coalitie heeft een „crisiswet netcongestie” aangekondigd, waardoor procedures moeten worden versneld. Ook zegt de coalitie te willen ingrijpen als de bouw van het stroomnet stagneert. De opvolger van Hermans, zo suggereerde zij zelf ook in het Kamerdebat, zal moeten nadenken over het nemen van „meer risico” op het stroomnet. Oftewel, het net zwaarder belasten dan nu wordt toegestaan, met een grotere kans op stroomuitval. „Ik denk dat daar aanvullende stappen nodig zijn.”

Winterspelen Verrassende Conijn grijpt net naast goud op 5.000 meter, wéér wint Lollobrigida

MILAAN

Wéér konden de Italianen donderdag juichen voor Francesca Lollobrigida. Na de 3.000 meter van zaterdag was ze ook de beste op de 5.000 meter. In de slotrit hield de Italiaanse een fractie van een seconde over op Merel Conijn, die zilver won. Conijn was al na de een-na-laatste rit in tranen uitgebarsten, toen ze zeker wist dat ze een medaille zou winnen. In haar rit tegen Sandrine Tas was ze de Belgische in de slotronde voorbij gespuurd naar een tijd van 6.46,27. Daarna noteerden de Noorse Ragne Wiklund (brons) en Canadese Isabelle Weidemann een langzamere tijd. De 35-jarige Lollobrigida maakte het nog heel spannend. Haar rondetijden liepen op, waardoor haar voorsprong op de tussentijden van Conijn in snel tempo verdween. Op de finis hield ze net voldoende over. In de eerste rit was Marijke Groenewoud al in actie gekomen. Zij verving de met rugklachten kampende Bente Kerkhoff. (NRC)

FOTO'S: AFP/AP/ANP

VIER VRAGEN OVER DATALEK

Hackers bemachtigen gegevens miljoenen klanten Odido

Nederlands grootste telecombedrijf werd slachtoffer van dataroof. Hoe goed was Odido's database beveiligd?

Bas Blokker en Marc Hijink

AMSTERDAM

Telecombedrijf Odido is afgelopen weekend getroffen door een cyberaanval. Vier vragen.

1 | Wat is er gebeurd? Cybercriminelen verschaften

zich toegang tot het klantcontactstelsel. Daaronder vallen ook de providers Ben en Simpel. De hackers kregen zicht op de gegevens van 6,2 miljoen van de circa 8 miljoen klanten. Het systeem bevat de gegevens van allerlei Odido-klanten: mobiele bellers, afnemers van vast internet en abonnees op de digitale tv-dienst. Met name particuliere klanten lijken het slachtoffer. Ook beheerders van zakelijke klanten zijn gewaarschuwd dat gegevens gelekt zijn; data van individuele werknemers die 'via de zaak' het netwerk van Odido gebruiken echter niet. Operationele gegevens – wie met wie belt en wanneer –

zijn volgens het bedrijf evenmin buitgemaakt. In de tijd dat zij 'binnen' waren, konden de criminelen contactgegevens van Odido-klanten zien, zoals naam, adres of telefoonnummer, geboortedatum, e-mailadres, bankrekeningnummer en gegevens van identiteitsbewijzen. Volgens het bedrijf zijn geen scans van identiteitsbewijzen gedownload, en geen wachtwoorden, gegevens of facturen buitgemaakt. Odido onthoudt zich van commentaar op al te specifieke vragen over de oorzaak.

2 | Wat kunnen criminelen met deze gegevens?

In een mail aan de klanten van wie gegevens „mogelijk zijn geraakt”, maant Odido zijn gebruikers „extra alert op verdachte en ongebruikelijke activiteiten” te zijn. „Met jouw naam, adres, telefoonnummer, e-mailadres en rekeningnummer kunnen cybercriminelen je proberen te benaderen waarbij zij zich kunnen voordoen als iemand van Odido, je bank of een andere organisatie.” Op de vraag of 'losgeld' is gevraagd geeft Odido geen commentaar.

3 | Was de beveiliging op orde? Twee dagen lang hadden criminelen toegang tot klantgegevens, en hebben ze die kunnen downloaden. Odido zegt na het lek „aanvullende beveiligingsmaatregelen” te hebben genomen. Nederland krijgt dit jaar een nieuwe Cyberbeveiligingswet, waarbij verleners van kritische diensten, zoals de telecomsector, aan extra strenge voorwaarden moeten voldoen.

4 | Wat gebeurt er nu? Odido deed melding bij de Autoriteit Persoonsgegevens (AP), zoals wettelijk verplicht is. De toezichthouder bekijkt of de betrokken klanten snel en goed genoeg worden geïnformeerd over wat er met hun gegevens is gebeurd.

DEMOGRAFIE

Over deze serie

Vijftig jaar geleden werd nog gewaarschuwd voor een exploderende wereldbevolking, nu kampen veel landen met bevolkingskrimp en vergrijzing, al zijn de regionale verschillen groot. Hoe gaan landen om met een steeds ouder wordende bevolking? En waarom is het zo moeilijk om het geboortecijfer omhoog te krijgen? In deze serie gaat NRC op zoek naar de problemen en oplossingen rondom demografische verschuivingen.

1 Minder kinderen, meer ouderen: hoe erg is dat?

2 Podcast Wereldzaken: Waar blijven de baby's?

3 Italië: In Bolzano is de balans werk en gezin uitstekend.

4 Polen: Een hotelbaas trekt miljoenen uit voor baby's.

5 India: In het drukste land rukt het kleine gezin op.

6 Afrika: Regionale verschillen in demografische ontwikkelingen.

7 Ecuador: wat is het geheim van een lang leven?

8 VS: Pronatalisten vrezen dat de wereld ten onder gaat als we ons niet rapper voortplanten.

Een vader in New Delhi houdt zijn zoon dicht bij zich, geholpen door zijn schoonzus.
FOTO MANISH SWARUP/AP

Zelfs in 's werelds drukste land rukt het kleine gezin op

Met 1,4 miljard mensen heeft India de grootste bevolking ter wereld, maar ook hier is het kleine gezin in opmars. Op termijn gaat de bevolking krimpen. Hoe gaat India om met dit nieuwe perspectief?

Merel Thie

NEW DELHI

Priya Chakravarty is 31 en heeft een dochter van één jaar oud. Daar blijft het bij. Zij en haar man wilden graag een meisje, vertelt ze, en nu zijn ze tevreden. Met meer kinderen is het moeilijk om je leven „in balans” te houden, ziet ze aan haar zus die er twee heeft, maar niet werkt. „Ze is gelukkig hoor, maar altijd aan het halen en brengen.” Chakravarty woont in Faridabad, ten zuiden van New Delhi en werkt op een hr-afdeling. Tijdens het zoomgesprek wordt haar dochtertje wakker en kijkt met grote ogen mee.

India is het land met de grootste bevolking ter wereld, een duizelingwekkende 1,4 miljard mensen. Maar ook hier is het kleine gezin in opmars. Volgens een VN-rapport uit

2025 is het geboortecijfer gedaald van 3,4 in 1993 naar 1,9 kind per vrouw nu. Dat cijfer ligt lager dan de zogeheten vervangingswaarde van 2,1 kind per vrouw en betekent dat op termijn de bevolkingsomvang gaat dalen. In sommige staten gaat dat snel. Hoe gaat het land om met de daling? Ziet India dit als probleem of als kans?

Hoevel een krimpende bevolking in India voordelen heeft - minder monden te voeden, minder vervuiling - luidde econoom Sanjeev Sanyal vorige zomer de noodklok. „Overbevolking is niet meer India's grootste probleem”, zei hij in een interview met online medium Mint. „Dat is het dalende geboortecijfer.” Sanyal, die lid is van de economische raad die premier Narendra Modi adviseert, waarschuwde voor de gevolgen op korte en lange termijn. „Nu al sluiten scholen en op termijn zullen er onvoldoende mensen zijn om zorg te dragen voor de vergrijzende bevolking.”

Volgens Sanyal moeten overheidsprogramma's die gericht zijn op het afremmen van bevolkingsgroei direct stoppen. „Ook in staten waar het geboortecijfer nog hoog is, zoals Uttar Pradesh en Bihar. We hebben die staten nodig om ons geboortecijfer landelijk op peil te houden.”

Lager geboortecijfer in het zuiden Demograaf Rajib Acharya denkt dat het dalende geboortecijfer in enkele staten al in de nabije toekomst tot problemen zal leiden. Hij vertelt erover in zijn kantoor bij de internationale ngo Population Council, in een massief bakstenen gebouw in New Delhi. Het noordoostelijke deelstaats Sikkim, waar het geboortecijfer rond de 1,1 schommelt, noemt hij als voorbeeld. Dat cijfer is ver onder de 1,4 die door veel demografen wordt gezien als kantelpunt. „We hebben in het verleden gezien dat een trend in vruchtbaarheid nauwelijks meer te

keren is als je daaronder komt”, zegt Acharya. „Steeds meer jonge mensen zullen wegtrekken waardoor leegloop dreigt en voorzieningen als onderwijs onder druk komen te staan.”

Op landelijk niveau ziet hij het dalende geboortecijfer niet direct als een probleem. „We hebben veertig jaar de tijd om ons aan te passen, vanaf dat moment zal de bevolkingsomvang waarschijnlijk dalen. De beroepsbevolking zal kleiner worden, maar misschien is dat geen probleem omdat AI veel werk kan overnemen.” Hij wijst op het sterk vergrijsde Japan dat „nog altijd de vierde economie van de wereld” is, onder meer door de hoge arbeidsproductiviteit en technologische toepassingen.

In Sikkim zijn tal van financiële maatregelen genomen om het krijgen van kinderen te bevorderen, vertelt Acharya. Zo is onderwijs er gratis en goet. Maar tot op heden hadden die

lijke staten hebben gemiddeld een lager geboortecijfer dan de noordelijke. Dat kan ertoe leiden dat zij steeds minder vertegenwoordigd zullen worden in het nationale parlement. De regeringspartij van Modi, de BJP, heeft vooral aanhang in de dichtbevolkte noordelijke provincies. Zuidelijke staten kijken daarom met enige vrees naar de nationale volkstelling die in maart zal beginnen.

Religieuze tegenstellingen

In India wordt het debat over bevolkingspolitiek mede aangejaagd door religieuze tegenstellingen. Zo riep de wereldraad van hindoes, Vishwa Hindu Parishad (VHP), hindoe-families vorig jaar op ten minste drie kinderen te krijgen. „Het is een belangrijke verantwoordelijkheid om de hindoe-gemeenschap op peil te houden”, zei een woordvoerder namens de raad. Hij hintte daarmee op de vrees van sommige hindoenationalisten dat moslims een steeds groter aandeel in de bevolking zullen vormen. Nu is ongeveer 15 procent van de Indiase bevolking islamitisch, zo'n 80 procent is hindoe.

Het klopt dat islamitische vrouwen gemiddeld meer kinderen krijgen dan hindoevrouwen, blijkt uit gegevens van de National Family Health Survey. In 2021 gemiddeld 2,3 kinderen per vrouw, tegen 1,9 kinderen bij hindoevrouwen. Toch is het „onzin” om te vrezen voor demografische overheersing, zegt demograaf Acharya. „De daling van het geboortecijfer is bij geen enkele religieuze groep zo scherp als bij islamitische vrouwen.” In 1993 kreeg een islamitische vrouw nog gemiddeld 4,4 kinderen. De reden voor de daling is hetzelfde als bij alle vrouwen in India, zegt Acharya: het opleidingsniveau van vrouwen stijgt en samen met hun partner willen ze een beter leven voor zichzelf en voor hun kinderen.

Kinderen zijn een kostenpost geworden

De belangrijkste ontwikkeling die hij schetst is dat kinderen zijn veranderd van een bijdrage aan het gezinsinkomen in een kostenpost: vroeger hielpen ze op het land, nu volgen ze een opleiding. „Bovendien zijn medische voorzieningen verbeterd, waardoor ouders erop vertrouwen dat de kinderen die ze krijgen, blijven leven.” Het dalende geboortecijfer is volgens Acharya zeker niet alleen een stedelijke ontwikkeling: 72 procent van de Indiërs leeft op het platteland. „Als je in India een ontwikkeling terugziet in de landelijke cijfers, betekent dat altijd dat die ook buiten de steden speelt.”

Priya Chakravarty beaamt dat kinderen duur zijn. Ze wil haar dochter graag naar een privéschool laten gaan („niet zo'n hele dure hoor, gemiddeld”) omdat die beter zijn dan het gratis onderwijs dat de overheid biedt. Zelf ging ze ook naar een privéschool. „Naast de kosten van de school is er ook jaarlijks een uniform dat aangeschaft moet worden.” Dat kost volgens Chakravarty tussen de 10.000 en

niet het beoogde effect. Ook andere deelstaten hebben hun beleid aangepast. In het zuidelijke Andhra Pradesh mochten bestuurders op lokaal, regionaal en deelstaatsniveau tot 2023 ingrijpsde Japan dat „nog altijd de vierde economie van de wereld” is, onder meer door de hoge arbeidsproductiviteit en technologische toepassingen.

Deelstaatspremier Nara Chandrababu Naidu, die de regel in 1994 invoerde en bijna dertig jaar later weer afschafte, vindt nu dat een bestuurder *ten minste* twee kinderen moet hebben voor die zich verkiesbaar stelt voor een publieke functie. „China en verschillende Europese landen zien de consequenties van vergrijzing”, waarschuwde hij in 2024.

Naidu heeft ook zorgen over andere gevolgen van het lage geboortecijfer (1,7) in zijn deelstaat. De centrale volksvertegenwoordiging in India is namelijk een afspiegeling van het aantal inwoners per staat. Zuid-

Pryam Banerjee wil adopteren

De 30-jarige Pryam Banerjee is architect en wil graag kinderen adopteren. Ook hij brengt zijn vrije dag door in Nursery Park, na een ochtendles yoga. „Ik heb artritis, veel pijn en die erfelijke aanleg wil ik niet doorgeven.” Bovendien is het niet nodig om kinderen van eigen vlees en bloed te hebben, zegt hij. „Als ouder vorm je het kind.” Hij denkt aan twee kinderen, maar ziet om zich heen dat opvoeden een zware verantwoordelijkheid is. „Ouders hebben niet altijd genoeg tijd voor hun kinderen. Ze zijn zo druk met alles gaande houden.” Daardoor wordt er niet altijd goed gecommuniceerd binnen gezinnen, ziet hij. „Dat wil ik anders doen.”

Een goede opleiding in India noemt Banerjee „hella expensive”. Als goed onderwijs gratis zou zijn, zou hij misschien wel drie of vier kinderen willen. Banerjee woont samen met zijn ouders in New Delhi. Dat zou hij nog steeds willen als hij kinderen had. „Ze hebben veel wijsheid”, zegt hij. Maar zijn toekomstige vrouw („ik date”) zou dat dan ook moeten willen. „Misschien kunnen we in hetzelfde gebouw wonen als mijn ouders?”

Pallavi Kema wil hoogstens één kind

De oma van de 29-jarige Pallavi Kema had acht kinderen, haar vader twee en zij wil er hoogstens één. Maar nu nog niet. „Ik voel me zelf soms nog een kind”. Financieel zou ze zich meer dan één kind kunnen veroorloven, zegt ze. „Maar fysiek lijkt het me zwaar.” Haar ouders wonen in de Indiase stad Hyderabad, zij kwam naar Delhi omdat ze hier een goede baan kon krijgen. Maar als ze een kind krijgt, zal ze terugkeren. „Voor veel vrouwen geldt dat ze erg gepamperd worden. Ze hoeven niet te werken, maar er wordt wel op ze gerekend in de keukens.” Kema wil wel blijven werken. „Dat kan ook daar. Mijn vader is ook een workaholic, dat heb ik van hem. Ik denk dat mijn ouders wel voor mijn kind willen zorgen. Ze zullen mijn kind in ieder geval elke dag willen zien. Zo is dat in India.”

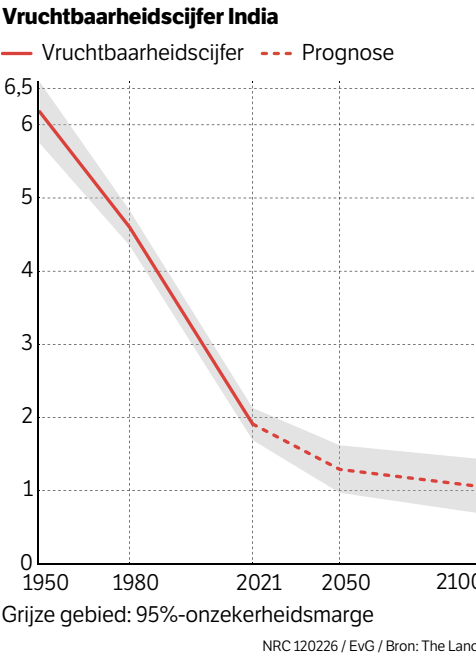
Wat zou de overheid kunnen doen om jonge ouders te helpen? „Ik heb een inkomen, maar veel mensen kunnen zich niet eens de basisbenodigdheden veroorloven.” Los daarvan, zegt ze, „willen jonge mensen van het leven genieten”. Kan er niet veel druk op één kind komen, om succesvol te zijn? „Het is eerder dat één kind volledig verwend wordt. Het kind zal alles krijgen.”

De daling van het geboortecijfer is bij geen enkele religieuze groep zo scherp als bij islamitische vrouwen

Rajib Acharya demograaf

Vruchtbaarheidscijfer daalt in India

20.000 roepie (omgerekend 90 tot 183 euro).

Chakravarty, haar man en haar dochter delen een flat met de moeder en de grootmoeder van haar man, „en een hond”. Daarmee past ze niet in een trend die Acharya ziet: de omvang van het gemiddelde huishouden daalt in India. Van 5,6 personen in 1993 per huishouden naar 4,4 in 2021, blijkt uit het meest recente rapport van de National Family Health Survey. „Voorheen was het de norm om bij je ouders te blijven wonen met een nieuw gezin. Maar ook dit staat onder druk.” Meer jonge ouders kiezen ervoor zelfstandig als kerngezin te wonen, legt Acharya uit.

Dat kan het geboortecijfer verder omlaag brengen, denkt de demograaf. „In grote families maakt een kindje extra niet zoveel uit. Maar in een kerngezin is de vraag: wie zorgt voor het kind als de ouders aan het werk zijn?”

Lidewij de Vos (FvD) wordt beëdigd als lid van de Tweede Kamer. FOTO BART MAAT

FORUM VOOR DEMOCRATIE

Andere partijen in Kamer worstelen met rechts-extremisme bij FVD

De partij heeft openlijk rechts-extreme kandidaten op lokale kieslijsten en neemt geen afstand van extreem gedachtengoed.

Pim van den Dool

DEN HAAG

Dagenlang ontweek FVD-leider Lidewij de Vos lastige vragen van journalisten. En toen was daar dinsdagochtend plots een acht minuten durende video op X. Forum voor Democratie (FVD) wordt door de media „in een kwaad daglicht gesteld”, zei De Vos, en is slachtoffer van „verdachtmakingen, karaktermoord en demonisering”. De kritische verslaggeving zou alleen maar „gecreëerde ophief om een handvol oude berichten” zijn.

De Vos reageerde op publicaties in onder meer *NRC* en *de Volkskrant*. Daaruit bleek vorige week dat op de FVD-lijsten voor de komende gemeenteraadsverkiezingen meerdere personen staan die in het verleden actief waren voor extreemrechtse organisaties, zoals de Nederlandse Volks-Unie, Voorpost of de Geuzenbond, die vanwege hun anti-democratische karakter door de inlichtingendiensten in de gaten worden gehouden. Een aantal van deze kandidaten verheerlijkte ook terreur in appropen van jongerentak FVD of plaatste daar antisemitische berichten.

Dat FVD openlijk extreemrechtse kandidaten op de lijsten

plaatst, heeft lokaal gevolgen. In grote steden als Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Nijmegen gaven partijen van links tot rechts gezamenlijk verklaringen uit waarin samenwerking met FVD expliciet wordt uitgesloten.

Zorgwekkende ontwikkeling

De reactie van Lidewij de Vos op de ophief is veelzeggend, vindt Léonie de Jonge, hoogleraar rechtsextremismeonderzoek aan de Universiteit van Tübingen in Duitsland. „In zo’n geval heb je twee opties: je neemt als partij afstand van deze mensen en haalt kandidaten van de lijst. Of je doet dit: zeggen dat je geframed wordt, dat het maar uitzonderingen zijn”. De Jonge ziet in de houding van De Vos een zorgwekkende ontwikkeling. „FVD neemt geen afstand van extreemrechts gedachtengoed en de radicale stroming, voortkomend uit de jonge- renclub waar De Vos ook is opgeleid, krijgt steeds meer de overhand binnen de partij.”

In de Tweede Kamer neemt het ongemak over de FVD toe. Partijen van links tot rechts, blijkt uit een rondgang langs een aantal fracties, worstelen met de vraag of zij zich luider en openlijker moeten uitspreken tegen de ontwikkelingen bij de partij. Voor de meeste par-

tijen buiten het radicaal-rechtse kamp, dat naast FVD bestaat uit de PVV, de onlangs afgesplitste groep-Markuszower en JA21, geldt dat zij weinig tot geen contact hebben met FVD. Ook treden zij niet vaak in overleg Forum-Kamerleden over bijvoorbeeld het gezamenlijk ondertekenen van moties.

Anders gebeurt dit soms wel: zo was vorige week in het Kamerdebat over het coalitieakkoord te zien dat Lidewij de Vos contact zocht met

”

Je moet waakzaam zijn

Mirjam Bikker
fractievoorzitter ChristenUnie

GroenLinks-PvdA over de motie-Klaver. De Vos wilde volgens betrokkenen die motie, waarin de toekomstige minderheidscoalitie van D66, VVD en CDA werd opgeroepen de AOW-leeftijd niet te verhogen, mede ondertekenen, maar dit werd door GroenLinks-PvdA geweigerd. Deze fractie laat FVD uit principe geen handtekening zetten onder haar moties. FVD stemde uiteindelijk wel voor de motie-Klaver, maar laat weten de houding van GroenLinks-PvdA te „betreuren”.

Van een echt landelijk cordon-sannitaire, waarbij een partij volledig wordt genegeerd door andere partijen, is bij FVD nog geen sprake. In Duitsland bestaat dat wel al jaren rond de AfD, daar heet het cordon de ‘Brandmauer’. Dat gaat veel verder dan de Nederlandse praktijk, zegt De Jonge. „De afspraak in de Bondsdag is dat een partij een motie niet indient of terugtrekt als deze alleen dankzij steun van de AfD een meerderheid haalt. De brandmuur moet zo voorkomen dat de extreme ideeën van de AfD invloed hebben op het beleid.”

Lokaal brokkelt de Brandmauer wel snel af, ziet De Jonge. „De AfD levert al burgemeesters en is soms lokaal zo groot dat zonder de partij geen coalities meer mogelijk zijn.”

lijk zal zijn van wisselende meerderheden en waarvoor de zeven zetels van FVD getalsmatig van belang kunnen zijn. Bronnen bij de formerende partijen zeggen dat D66, VVD en CDA geen concrete afspraken hebben gemaakt over de vraag of bewindslieden straks met FVD mogen praten over steun aan begrotingen of wetsvoorstellen. Onderhandelingen met Forum worden wel onwaarschijnlijk en onwenselijk geacht.

In de Kamer wordt verschillend gedacht over welke strategie het beste werkt. Volt-leider Laurens Dassen probeert in de Kamer te veel debat met FVD te vermijden, „om er zo voor te zorgen dat hun gedachtegoed niet gemakkelijk verder verspreid wordt”. Christen-Unie-fractievoorzitter Mirjam Bikker staat er wat pragmatischer in en is niet zo van de boycots in het parlement. „Je moet waakzaam zijn, maar dan is het juist belangrijk om wat een partij als FVD zegt in het debat te weerspreken.”

Hoogleraar De Jonge hoopt dat partijen in de Kamer meer samen gaan optrekken en „een democratisch front vormen” tegen FVD. „De vraag die hier voorligt is hoe je de democratie beschermt tegen vijanden van binnenuit - en die gaat over ideologische scheidslijnen heen.”

NECROLOGIE **NICO DE HAAN (1947-2026)** VOGELKENNER

‘Baardmannetje’ bracht de vogels de huiskamers in

Hij was een onvermoeibare vogelpopularisator. Voor Nico de Haan voelde vogels kijken „nooit als werk”.

Gemma Venhuizen

AMSTERDAM

Een koekoeksjong was hij, naar eigen zeggen. Een vreemde eend, een rare snoeshaan - in zijn jeugd althans. Vogelicoon en natuurbeschermers Nico de Haan, die afgelopen zaterdag op 78-jarige leeftijd overleed, zegt het zelf in zijn laatstverschenen boek, *Koekoeksjong in Zalk*: toen hij op 7-jarige leeftijd met zijn ouders, zussen en broertje verhuisde van Zuid-Holland naar Overijssel voelde het alsof hij in een nest beland was waar hij eigenlijk niet thuishoorde. Maar langzaam maakte hij zich de omgeving eigen; niet in de laatste plaats dankzij de vogels.

Samen met zijn vader, naast dominee ook fervent vogelaar, fietste hij op lenteavonden naar Zwolle om naar de nachtegalen te luisteren. Hij leerde de roep van de fitis en de tijtjaf kennen, en raakte op slag verliefd toen hij voor het eerst een gekraagde roodstaart zag: „Af en toe vloog het mannetje uitbundig rond en dook dan opnieuw de knotwilg in om het baltsritueel voort te zetten. En dat allemaal in een baaierd van kleuren in oranje-rood, blauw en zwart. Ik raakte er niet op uitgekeken en ook niet over uitgepraat.”

Later, op de mulo, sloot hij zich aan bij de Baardmees, onderdeel van de Christelijke Jeugdbond voor Natuurvrienden. Elke zaterdag gingen ze per fiets het veld in. Aanvankelijk in de luwte achter de grote jongens; later fietste hij voorop. Of zoals hij het in een interview verwoordde: „Net als ganzen die tijdens de trek steeds van positie wisselen om energie te sparen.”

Die voortrektersrol zou hij een leven lang behouden. Na diverse vervolopleidingen en een korte periode als houtsjower in Canada werd hij in 1974 directie-assistent bij de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels (inmiddels: Vogelbescherming); in 1984 werd hij er plaatsvervangend directeur.

De domineeszoon in hem

In diezelfde tijd begon ook zijn loopbaan als onvermoeibare vogelpopularisator. Of zoals vogelexpert Arjan Dwarshuis (39), regelmatig ‘de nieuwe Nico de Haan’ genoemd, het verwoordt: „Nico was degene die vogels de huiskamers in bracht.” Hij presenteerde televisiecurssussen als *Vogels kijken* en *Vogeltaal*, was de aanjager achter nationale vogelkijkdagen, publiceerde boeken en schreef columns.

Ook was hij decennialang te gast in radioprogramma *Vroege Vogels*, waar hij in 1978 zijn mediadebuut maakte. Redacteur Henny Radstaak, die in die hoedanigheid

Nico de Haan gefotografeerd voor het tv-programma Natuurlijk Nico, dat vanaf oktober 2005 door de NCRV werd uitgezonden. FOTO ANP/KIPPA

langdurig met hem samenwerkte, omschrijft hem als „altijd goed geluimd”. „Hij had bij elke vogel wel een verhaal en kon geweldig vertellen - dat was waarschijnlijk ook die domineeszoon in hem. En hij sprak zich ook uit over heikele thema's. Dat halverwege de jaren negentig de jacht op trekvogels als de houtsnip en de watersnip werd verboden, hebben we mede aan hem te danken.” Ook in die aller-

eerste radioreportage eind jaren zeventig sprak hij zich al duidelijk uit. „Die ging over de komst van hoogspanningsmasten bij het Gelderse natuurreservaat de Kil van Hurwenen. Daar was hij absoluut op tegen.” Uiteindelijk zijn de masten er wel gekomen.

Ook Dwarshuis roemt de manier waarop hij zijn expertise inzette voor het beschermen van vogels. „Daar lag voor hem de basis. In zijn

boek *Vogels, een leven lang* schrijft hij ook uitgebreid over *shifting baselines* in de vogelwereld, over soorten als het korhoen en de ortolaan die hij onder meer door de intensivering van de landbouw zag verdwijnen. Maar nooit op een betweterige toon.” Veel termen en ezelsbruggetjes binnen de vogelwereld komen uit de koker van De Haan, aldus Dwarshuis. „Dat de zeearend tegenwoordig vaak een vliegende

—

Veel termen en ezelsbruggetjes binnen de vogelwereld komen uit de koker van De Haan

—

deur wordt genoemd? Dat hebben we aan hem te danken.” Zo groeide het koekoeksjong door de jaren heen uit tot een van zijn favoriete vogels: een wijze gaai. Dwarshuis: „Hij vond kraaiachtigen geweldig, vanwege hun intelligentie.”

In 2017 begon De Haan samen met mede-vogelenthousiast en cabaretier Hans Dorrestijn bij Omroep Max het populaire tv-programma *Baardmannetjes* - een

verwijzing naar hun gezichtsbeharing én naar een karakteristieke rietvogelsoort. „Of de camera's nu draaiden of niet, dat maakte voor Nico niets uit”, vertelt Dorrestijn. „Eén keer stonden we 's ochtends vroeg op de parkeerplaats en hoorde hij in een tamme kastanje een bonte vliegenvanger - enthousiast dat hij was! Vogels kijken voelde voor hem nooit als werk.”

Tot en met afgelopen najaar geleidden de twee ook samen vaartochten over de IJssel. „Nico was ontzettend zorgzaam. Als ik het even niet meer zag zitten, dan ontfermde hij zich over mij. Al bij onze eerste ontmoeting, ruim tien jaar geleden op het eiland Tiengemeten, nam hij me meteen op sleeptouw om me de kempiaan aan te wijzen. Nico liet je ontzettend graag meedelen in zijn kennis, hij was daarin heel gul. Tegen zoveel vrijgevigheid kon ik haast niets inbrengen. Dus tja, dan trakteerde ik hem maar op de lunch...”

In de radio-uitzending van Vroege Vogels is op zondagochtend 15 februari een in 2024 opgenomen reportage met Nico de Haan te horen over *Koekoeksjong in Zalk*.

FOTO NETHERLANDS INSTITUTE FOR SOUND AND VISION

De veerboot in de haven van Terschelling. FOTO SIESE VEENSTRA

GEMEENTEFINANCIËN

Hoe door geldgebrek bereikbaarheid van Terschelling op het spel staat

Advertentie

Laat je al ruim 40 jaar méér zien

Laat je betoveren door Sri Lanka

16 dagen v.a. 2.769

Privéreis inclusief:

- vluchten incl. ruimbagage
- auto met privéchauffeur/gids
- verblijf in middenklassehotels
- ontbijt en diner
- diverse excursies

Exclusief visumkosten

SRC-reizen.nl

De haven en havenkade van Terschelling moeten nodig gerenoveerd. Gebeurt dat niet, dan moeten vrachtauto's en bussen misschien worden geweerd. Maar de gemeente heeft geen geld. „Het ziet er niet goed uit.”

Lennart Wierda
WEST-Terschelling

Toeristen - Duits en Nederlands - studenten aan de plaatselijke zeevaartsopleiding, ecologen, eilandbewoner. Na het aanmeren van de veerboot haasten ze zich over de donkerblauwe en verroeste loopbrug naar West-Terschelling. Het is koud en de wind snijdt; mensen trekken snel hun handschoenen aan en zetten een muts op, om onder een orkest van krijgende meeuwen richting de kanariegele, warme bussen te snellen.

„Het is altijd even schrikken hoe koud het op een eiland kan zijn”, bibe-

bert een vrouw, terwijl ze zich vastklampt aan haar man. Ook zij lopen, langzaam maar gestaag, de bus tegemoet. Tot het busstation is het een kleine vijf minuten lopen, als het er niet minder zijn.

Maar het is de vraag hoelang dat zo nog kan. Bezoekers die met de veerboot op het eiland aankomen, zetten de eerste stappen op een keurig onderhouden en gerenoveerd deel van de haven, compleet met gloednieuwe incheckpoortjes, eigendom van Rijkswaterstaat. Maar al na een goede tweehonderd meter komt iedere reiziger de pittoreske haven van de bruine vloot tegen. Die haven is door de jaren heen ernstig in verval geraakt - de laatste

noemenswaardige aanpassing dateert uit 1982, inmiddels meer dan veertig jaar geleden. Het gedeelte waar zand, grond en bouwmaterialen op en af werden geladen, de werkhaven, is al afgezet met stalen rasterhekken omwille van de veiligheid. De Willem Barentszkade, die de haven met de rest van het eiland verbindt en daarmee een cruciale weg is, vertoont verzakkingen en helt zichtbaar voorover.

Dat komt onder meer door de wijze waarop de kades zijn aangelegd - nieuwe kadewanden werden gekoppeld aan oudere al bestaande kades, met onderdelen uit de jaren dertig van de vorige eeuw. De stalen damwanden zijn iets te kort, waardoor de kades ver-

vormen en hellen. Grondige renovatie en vernieuwing zijn broodnodig.

Dit geldt te meer nu in een rapport, opgesteld door een Zeeuws bedrijf in opdracht van een gemeentelijk projectteam, de alarmbellen over de Willem Barentszkade worden geluid. Verkeer, hulpdiensten en voetgangers mochten er afgelopen jaar nog gebruik van maken, maar er moest spoedig een herbeoordeling plaatsvinden: bij een negatief advies zou het gevaarlijk zijn voor vrachtauto's en bussen om over het weggedeelte te rijden, aangezien hun gewicht leidt tot instortingsgevaar van de kade. Hijskranen komen dan al helemaal niet meer het eiland op.

Uitgerekend deze zomer staat die herbeoordeling op de agenda. „Het ziet er niet goed uit”, vertelt wethouder en voormalig burgemeester Bert Wassink (Openbare Werken, Verkeer en Vervoer, Havenzaken, GroenLinks) in zijn werk-kamer op het gemeentehuis. „Het bedrijf uit Zeeland dat de kades met sensoren monitort, heeft al laten doorschemeren dat de kade die keuring hoogstwaarschijnlijk niet gaat doorstaan.”

Distributiebedrijven zouden daarnaast geen vrachtauto's meer kunnen gebruiken, wat de lokale ondernemers kopzorgen oplevert. De 58-jarige Ah Yung Kuo, eigenaar van restaurant Flaman, vermoedt dat daardoor de prijzen omhoog schieten: „Het is vrezen, met een hoofdletter V. Om de kreeften, zout, om groenten te importeren kost het al kapitalen. En nu past het allemaal nog in één grote vrachtwagen, straks moeten er meerdere minibuses dezelfde hoeveelheid vervoeren. Het wordt gigantisch duur.”

‘Dubbel geweld’

De gemeente werd in 2006 eigenaar van de Willem Barentszkade, die tot dan toe van Rijkswaterstaat was. Kosten van eventuele aanpassingen moeten de Terschellingers sindsdien zelf dragen. Lange tijd werd door het bestuur en de gemeenteraad gedacht dat vernieuwing niet urgent was. En echt grondig onderzoek was duur en werd telkens vooruitgeschoven.

Toen uiteindelijk werd besloten om tot modernisering over gaan, werd een Zeeuws bedrijf gevraagd om de staat van de haven grondig te onderzoeken. De conclusies van het rapport dat in september 2025 verscheen, sloegen in als een bom. „De kades waren in een veel slechtere staat dan aanvankelijk gedacht. Renovatie had spreekwoordelijk gisteren bericht moeten zijn. Het grote risico bestaat dat de kades gaan ‘lopen’”, zegt wethouder Wassink.

De wethouder steekt de hand in eigen boezem: „Op Terschelling hebben we het gevoel ‘dubbel geweld’ te hebben. Achteraf is duidelijk dat de kwaliteit in 2005 al onvoldoende was. Bovendien dachten wij op grond van de overeenkomst met Rijkswaterstaat dat de primaire waterkering een verantwoordelijkheid van de landelijke overheid zou blijven.”

Boven het budget

Nu overstigen de renovatiekosten het budget. In 2025 besloeg de gemeentelijke begroting bijna 31 miljoen euro en de Terschellingers kunnen voor het project maximaal 15 miljoen lenen, anders komt de financiële gezondheid van de gemeente in gevaar. De kosten voor het vervangen of versterken van de bestaande kades, de geopperde variant waarbij de haven blijft functioneren als vanouds, liggen naar schatting drie keer hoger: tussen de 35 en 45,5 miljoen euro.

Vanwege de hoge kosten klopten de

eilanders aan bij de provincie Fryslân, het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en Rijkswaterstaat, zodat ze tijdelijke voorzorgsmaatregelen konden nemen waardoor zwaar verkeer het eiland nog kan bereiken en aan de vernieuwing van de haven begonnen kon worden. De Friese Gedeputeerde Staten vrezen echter precedentwerking, waardoor andere Friese gemeenten ook een bijdrage willen ontvangen voor vernieuwing, zoals bijvoorbeeld de havens in Dokkum en Oudega. Het ministerie zegt begrip te hebben voor de situatie. Tegelijkertijd benadrukt het de eigen verantwoordelijkheid van de gemeente. Oftewel, het probeert „met kennis en kunde” bij te staan, maar wijst op eigen tekorten.

Tot dusver leverden de gesprekken weinig op, zegt raadslid Hendrik van der Wielen (CDA). „Tot nu willen de gemeente en het ministerie best bijstaan, maar toezeggingen om bij de financiering bij te springen krijgen we alsmaar niet. We horen continu: ‘Het is ons pakkie ‘an niet.’” Het raadslid hekeloet onder andere het argument dat om de financiering rond te krijgen, de toeristenbelasting wel omhoog kan: „Dat zou een strop om de nek van de Terschellinger economie zijn.”

Verhoging

In het café legt ondernemer Yung Kuo uit: „Als toerist ben je al duur uit als je de veerboot neemt. Daar komen de kosten van een duur verblijf bij, zeker nadat het btw-percentages op overnachtingen omhoog is geschoten van 9 tot 21 procent. En de prijzen voor dineren hier waren al relatief hoger dan in het rest van het land.” Hij vermoedt dat wanneer de toeristenbelasting ook wordt verhoogd, toeristen het eiland links zullen laten liggen.

Uit stukken die NRC heeft ingezien, blijkt dat de gemeente in 2006 een bruidsschat kreeg van 5.690.000 euro, waarvan 845.000 euro was voorbestemd voor de Willem Barentszkade. Toen al klaagden enkele raadsleden dat het bedrag onvoldoende was voor de problemen in de tanende haven. De gemeente heeft een reserve van 3.050.000 euro.

Toch stemde de raad in, volgens CDA'er Hendrik van der Wielen omdat Rijkswaterstaat de haven anders misschien zou laten „vervallen”. „We wisten dat de haven en de kade op den duur aan reparatie toe waren en dat het bedrag misschien niet voldoende was. Alleen hadden we geen andere keus. We ondervonden de hele situatie daardoor als uitermate dwingend.” Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat weersprekt niet dat de gemeenteraad aanvankelijk twijfels had over het geopperde bedrag. De organisatie wijst er alleen op dat er vervolgens een second opinion heeft plaatsgevonden, waarna de overdracht „met wederzijdse overeenstemming” is afgerond.

Om de impasse te verbreken, bood een Terschellinger delegatie op 20 januari 2026 een petitie aan bij de Tweede Kamer - in de hoop meer publiciteit te genereren. Er dient volgens de delegatie „rijksregie” te komen en een bijdrage om de haven toekomstbestendig te maken. Op deze manier hoopt het bestuur ook het aanleggen van een tijdelijke noodontsluitingsweg via de westkant van het eiland te voorkomen. De provincie onderzoekt die mogelijkheid. „Daar ligt nu alleen een fietspad en een natuurgebied met een prachtig uitzicht. Je kunt Vlieland zelfs zien. Het zou zonde zijn daar een weg aan te leggen”, verzuicht wethouder Wassink. „Geen enkele Terschellinger wil dat. Maar nood breekt wet.”

Op het Museumplein demonstreerden mensen in 2021 tegen het coronabeleid van het kabinet Rutte. FOTO ROBIN VAN LONKHUIJSEN / ANP

DREIGING

Toezichthouder: ‘coronataps rechtmatig’

De inlichtingendiensten AIVD en de MIVD hebben in de coronaperiode regelmatig mensen onderzocht en afgeluisterd.

Famke Seine
AMSTERDAM

De inlichtingendienst AIVD heeft tijdens de coronapandemie de telefoongesprekken van personen afgeluisterd die een gevaar zouden kunnen vormen voor de nationale veiligheid en democratische rechtsorde. Ook zijn de socialemedia-accounts door de dienst onderzocht van personen die extremistische uittalingen deden tegen personen, de overheid en overheidsbeleid.

Volgens de toezichthouder van de dienst (CTIVD) is dit rechtmatig gedaan, zo blijkt uit het rapport van de CTIVD dat op donderdag is gepubliceerd. Zo zouden er in de periode van maart 2020 tot april 2022 meerdere aanwijzingen zijn geweest van personen die mogelijk een dreiging konden vormen voor de democratische rechtsorde en nationale veiligheid. Volgens de toezichthouder heeft de AIVD altijd toestemming gevraagd aan de CTIVD om onderzoek te doen naar de desbetreffende persoon.

Wapenbezit en dreigende taal

Ook de militaire inlichtingendienst (MIVD), zo staat in het rapport, heeft tijdens de coronapandemie meerdere personen onderzocht die soortgelijke gevaren vormden. Een aantal van hen was werkzaam voor Defensie. Zo werden bij een aantal voorbeelden de uitingen, waaronder complottheorieën, gedeeld op sociale media.

Hierdoor zou er volgens de toezichthouder schade kunnen worden toegebracht aan internationale samenwerkingsverbanden en zou het politiek en maatschappelijk

draagvlak voor Defensie kunnen afnemen. Ook zouden de onderzochte personen medestanders kunnen vinden binnen de krijgsmacht, „wat afbreuk kon doen aan de paraatheid van de krijgsmacht”, aldus het rapport.

In een specifiek geval zou een persoon beschikking hebben gehad over wapens, waardoor deze ook tot geweld over zou kunnen gaan. Of dat ook daadwerkelijk gebeurd is, wordt niet vermeld. Een andere persoon die onderzocht werd, dreigde de overheid met geweld in dien vergaande coronamaatregelen zouden worden doorgevoerd.

De MIVD zag daarom de noodzaak om deze personen verder te onderzoeken, onder meer om de intentie en de mate van dreiging beter in kaart te brengen. Zo werden in een aantal gevallen de inlichtingen ingezet om de uitingen, interesses en kringen van personen waarin de betrokkene zich begaf te onderzoeken.

Het onderzoek van de toezichthouder was voorgesteld door de parlementaire enquêtecommissie Corona in de zomer van 2024 en werd gesteund door een meerderheid in de Tweede Kamer.

In het onderzoek werd door de toezichthouder gekeken of handelingen van de inlichtingendiensten onder meer noodzakelijk en proportioneel waren. Dat blijkt voor zowel de AIVD als de MIVD te kloppen, concludeert de toezichthouder. De schending van de persoonlijke levenssfeer was volgens de dienst in verhouding met het doel van het onderzoek.

Van de meeste personen analyseerde de inlichtingendienst alleen berichten en video's die door de personen in kwestie zelf online werden gezet, bijvoorbeeld op Facebook. De AIVD probeerde zo zicht te krijgen op de omvang van het bereik van deze personen. Wanneer een persoon „niet erg actief” was op sociale media, maar wel voornamelijk per telefoon communiceerde, werd de telefoon afgeluisterd.

Rianne Letschert, hier nog als rector magnificus. FOTO MERLIJN DOOMERNIK

Anne Moraal en Danielle Pinedo

AMSTERDAM

In 2016 wordt Rianne Letschert op 39-jarige leeftijd benoemd tot rector magnificus. Ze is de eerste vrouw op die positie aan de Universiteit Maastricht en het maakt haar een van de jongste rectores magnifici ooit in Nederland. Van de ene op de andere dag is Letschert een Bekende Helmonder.

In die hoedanigheid beklimt ze op 18 mei 2019 het podium van theater het Speelhuis om aan de Helmondse versie van *Maestro* deel te nemen, georganiseerd door het Helmonds Muziek Corps. Geïnspireerd door het succesvolle gelijknamige tv-programma strijdt Letschert tegen vijf bekende stadsgenoten, onder wie chef-kok Jermain de Rozario en Rieke Adriaans, voormalig uitbaatster van stadskroeg ‘De Gouden Kegel’.

Celine Dion

Letschert loodst het Helmonds Muziek Corps door een georkestreerde versie van Deep Purples ‘Smoke on the Water’. Ze oogt opperst geconcentreerd en steekt bij de laatste noten haar armen in de lucht. In de finale dirigeert ze ‘My heart will go on’, de *Titanic*-hit van Celine Dion, haar eigen keuze. Hoewel ze het aflegt tegen chefkok De Rozario, is het Letschert die het hardst mee danst op diens uitvoering van ABBA’s ‘Dancing Queen’. De 85-jarige Riekie ‘De Kegel’ Adriaans herinnert zich het enthousiasme van Letschert: „Ze heeft zeker een hart voor cultuur.”

PROFIEL RIANNE LETSCHERT NIEUWE MINISTER VAN OCW

Hoe groot is het cultuurhart van Rianne Letschert?

De 49-jarige oud-informateur wordt als OCW-minister verantwoordelijk voor onder meer het Nederlandse cultuurbeleid. Wat valt van haar te verwachten?

Vorige week vrijdag maakte D66 bekend dat Letschert, informateur tijdens de kabinetsformatie, de beoogde minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap is. Judith Tielen is beoogd staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, maar ‘cultuur’ komt onder de minister te vallen, zo bevestigt het Bureau Woordvoering Kabinetsformatie aan NRC. Wat heeft Rianne Letschert met de kunsten? Wat voor beleidsmatige koers zal ze varen in een voor de cultuursector roerige en financieel nijpende tijd? En: hoe reageert de cultuursector op haar benoeming?

„Als je ziet hoe ze zo’n ingewikkelde klus als informateur heeft geklaard,

Cathelijne Broers heeft groot vertrouwen in Letschert, maar is ‘teleurgesteld’ in het coalitieakkoord

dan schept dat verwachtingen”, zegt Jeroen Bartelse, naast algemeen directeur van het Utrechtse muziekgebouw TivoliVredenburg ook voorzitter van Kunsten ’92, de belangenorganisatie voor de culturele en creatieve sector. Bartelse noemt het „een belangrijk signaal” dat de grote cultuurdossiers weer onder de minister komen te vallen. Dat legt net wat meer gewicht in de schaal dan als staatssecretaris, omdat zij altijd bij de ministerraad zit en dus direct betrokken is bij de grote politieke afwegingen. Ook was hij blij te horen dat D66 – de partij die de cultuur „een sterke economische kracht” noemt en de culturele sector „onmis-

baar voor een vrije en veerkrachtige samenleving” – verantwoordelijk wordt voor het cultuurbeluid.

Tot tranen toe geroerd

Letschert vervulde twee nevenrollen bij culturele instellingen: ze zat een paar jaar in de raad van toezicht van het Bonnefantenmuseum – een rol die ze „kritisch opbouwend” benaderde volgens museumdirecteur Stijn Huijts – en was kort voorzitter van de raad van advies van Nationaal Monument Kamp Vught, een herdenkingsplaats met museum. Dat lijkt weinig voor een bewindspersoon die verantwoordelijk wordt voor cultuur, maar volgens Sander Kleikers, de echtgenoot van Letschert, is zeker zo belangrijk „dat je de waarde van cultuur ziet en voelt” – iets wat voor zijn vrouw geldt, zegt hij.

Letschert groeide op met Amsterdamse ouders. Tijdens het schoonmaken zette haar moeder muziek van André Hazes op. Maar ze kan ook erg genieten van klassieke muziek als ze op zondag stukken moet lezen voor haar werk, zegt Kleikers. De twee bezoeken regelmatig concerten, tentoonstellingen en theatervoorstellingen, van Frank Boeijen, Pinkpop en het Cultura Nova Festival tot kunstbeurs TEFAF en opera’s. Tijdens een bezoek aan Rome, vorig jaar, luisterden Letschert en Kleikers naar een dieptek opera van Giacomo Puccini’s *Gianni Schicchi* en Maurice Ravels *L’Heure espagnole*.

De afgelopen jaren zat Letschert door haar drukke baan aan de universiteit weinig voor de tv, maar als het een keer lukte, vertelt Kleikers, keek ze net zo graag naar *Downtown Abbey* als naar *Nieuwsuur*, een muziekdocumentaire

over Amy Winehouse of *B&B vol liefde*. Cultuur raakt haar. Muziek, films of televisie, „daar kan ze door tot tranen toe geroerd raken”.

Publieke kracht

Maar hoe vertaalt Letschert haar brede interesse voor kunst en cultuur in beleid? Bartelse hoopt dat cultuur onder haar bewind niet langer als apart domein wordt benaderd, maar als „publieke kracht” die middenin de samenleving staat. „Ik hoop dat de minister cultuur weet te verbinden aan de grote maatschappelijke opgaven van deze tijd, zoals het versterken van sociale cohesie, gezond en betekenisvol leven en de vormgeving van onze leefomgeving. Creatieve makers en kunstenaars kunnen daarin een cruciale rol spelen, van architecten bij ruimtelijke ordening tot ontwerpers in de energietransitie.”

Dat is ook de hoop van Jet Bussemaker, die in 2016 naar Maastricht afreisde als minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap om de installatie van Letschert als rector magnificus bij te wonen. Ze noemt het zoeken naar verbinding met andere maatschappelijke kwesties een van de grootste uitdagingen voor Letschert. „Cultuur is belangrijk als spiegel van de maatschappij in een tijd dat democratische waarden onder druk staan”, zegt Bussemaker. „Dan is het extra belangrijk om te laten zien dat cultuur ook verbonden is met bijvoorbeeld de zorg, AI en duurzaamheid.” Daarbij is doorslaggevend, denkt Bussemaker, dat Letschert als minister uitdraagt dat ze cultuur „als democratische kracht omarmt” en de samenwerking aangaat met de cultuursector zelf, die bereid is om met haar mee te bewegen. „Blijf niet te veel in de beleidstoren zitten, zou mijn advies aan haar zijn.”

Cultuur moet in Den Haag niet meer behandeld worden als bijzaak of luxe, is een veel gehoord geluid van makers en culturele instellingen. De afgelopen periode met forse bezuinigingen en een dreigende btw-verhoging voor cultuur was lastig voor de sector. Met de komst van dit nieuwe kabinet en Letschert als cultuurminister, hoopt de cultuursector dat er nu weer ruimte komt om te bouwen.

Verwerpelijk

Maar hoe bouw je als er geen geld bijkomt voor cultuur? Bartelse: „De culturbegroting groeit al jaren niet mee. Dat heeft gevolgen voor de weerbaarheid van de sector, de bestaanszekerheid van makers, de toegankelijkheid van bibliotheken en muziekscholen. Er is wel ambitie, maar geen financiële dekking.”

Ook directeur Cathelijne Broers van het Cultuurfonds, dat de cultuursector steunt met private financiële bijdragen, opdrachten, prijzen en beurzen, is er niet gerust op. Ze heeft groot vertrouwen in Letschert „met haar slimme hoofd”, maar is „teleurgesteld en

Letschert loodste het Helmonds Muziek Corps door een georkestreerde versie van Deep Purples ‘Smoke on the Water’

verdrietig” dat in het coalitieakkoord slechts 102 woorden aan cultuur zijn gewijd. Broers: „Wat dit kabinet doet is indirect bezuinigen. Het lijkt alsof er niets aan de hand is, omdat er niet extra wordt bezuinigd. Maar alles wordt steeds duurder, waardoor er uiteindelijk toch minder geld is voor de kunst en cultuursector.”

Broers noemt deze houding van het kabinet „zeer onverstandig”. Ze had niet verwacht dat er zo maar een half miljard bij zou komen op de cultuurbegroting, maar merkt op dat als er geen geld bijkomt er nu echt de focus gelegd moet worden op samenwerken omdat het „efficiënter kan”. Er is namelijk sprake van achterstallig onderhoud in het systeem voor de financiering van cultuur. „In drie jaar tijd zijn er zeven bewindspersonen voorbij gekomen. Dat geeft geen consistent beleid, de rust moet terugkeren en er moet door Letschert slim worden samengewerkt met de andere ministeries én private fondsen zodat we elkaar versterken, want de opgave is groot.”

Letschert is een optimist en verbindend, zegt haar partner Sander Kleikers. Ze beschikt niet over een gestrekt been. Op de vraag hoe ze om zal gaan met gevoelige maatschappelijke kwesties, zoals de protesten tegen het Cha-noeka-concert vorig jaar, zegt hij: „Rianne kreeg als universiteitsbestuurder te maken met slimme maar ook heel eigengereide mensen. Ze kan goed tegenstrijdige belangen doorgronden. Wie heeft wat nodig? Hoe breng je uiteenlopende visies bij elkaar? Dat is haar grootste kracht.”

Cultuurbarbarisme

Hoe dat er in de praktijk uit ziet merkte René Gabriëls, universitair docent aan de Faculteit der Cultuur- en Maatschappijwetenschappen van de Universiteit Maastricht, toen Letschert vorige zomer te maken kreeg met felle studentenprotesten tegen de oorlog in Gaza, die uitmondde in de ontruiming van een faculteitsgebouw. Een ervaring die Letschert later „mijn zwartste dag als bestuurder” zou noemen.

Gabriëls had zich bij de actievoerders aangesloten, die achter het universiteitsgebouw een tentenkamp hadden opgeslagen, wat getolereerd werd door Letschert. Hij was erbij toen ze met de studenten in gesprek ging, en zag hoe ze rekening moest houden met verschillende belangen, zoals die van de burgemeester. „Echt voorbeeldig hoe ze tussen al die belangen laveerde”, zegt Gabriëls. „Iemand als rector magnificus Peter-Paul Verbeek van de Uva kan veel van haar leren.”

Minder enthousiast is hij over de verengelsing aan de universiteit, die Letschert geen halt toe riep. Een teken van „cultuurbarbarisme” noemt Gabriëls het. Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau, zegt hij, blijkt dat Nederlanders de Nederlandse taal als eerste noemen op de vraag welke culturele kenmerken typerend zijn voor Nederland. Het belang van de Nederlandse taal zal tijdens haar ministerschap weer op haar pad komen. Twee van de vier punten van het coalitieakkoord zijn gewijd aan het behoud en de versterking van de eigen taal, dialecten en streektaalen.

„Als je de Nederlandse taal niet op hoog niveau onderhoudt, ondermijnt je de democratie”, zegt Gabriëls, die vindt dat Letschert de universiteit te veel als bedrijf runde. „Cultuur werd verdrongen door financiële *incentives*.” Maar zelfs Gabriëls, een van haar grootste critics, heeft best hoge verwachtingen van de toekomstig minister. „Ze kan goed compromissen sluiten en is briljant met haar charme.”

Orbán bij een ontmoeting van EU-regeringsleiders. FOTO OLIVIER HOSLET/ANP

EUROPESE UNIE

‘Onterecht miljarden EU-steun voor Hongarije’

Het Europese Parlement stapte in 2024 naar het Hof omdat de Europese Commissie zich zou hebben laten chanteren.

AMSTERDAM

De Europese Commissie heeft ten onrechte miljarden aan EU-gelden vrijgegeven aan Hongarije. Dat stelt Tamara Capeta, advocaat-generaal van het Europese Hof van Justitie, in een donderdag gepubliceerd advies aan het Hof. De belangrijkste adviseur van het Hof – adviezen van de advocaat-generaal worden vaak overgenomen door het Hof – schaarde zich daarmee achter de rechtszaak. Naast dat deze partij familie is van bijvoorbeeld het Nederlandse CDA, maakt ook het CDU van Commissievoorzitter Ursula von der Leyen hier deel van uit. Fidesz, de partij van Orbán, was tot 2021 lid van de EVP. Advocaat-generaal Capeta verwijt de Commissie een gebrek aan transparantie. Het gaf ten tijde van het besluit te weinig uitleg, de wetten die voor verbetering zouden zorgen waren nog niet in werking gesteld en de hervormingen zijn niet adequaat geëvalueerd. De be-

geld weer vrij te geven kwam vlak voor een belangrijke EU-top waar-op Orbán dreigde een groot steunpakket voor Oekraïne te dwarsbomen. De timing maakte dat Euro-parlementariërs vermoedden dat er spraken van politieke chantage door Orbán. In maart 2024 stapte het Parlement naar het Hof. Ook de christendemocratische Europese Volkspartij (EVP) schaarde zich achter de rechtszaak. Naast dat deze partij familie is van bijvoorbeeld het Nederlandse CDA, maakt ook het CDU van Commissievoorzitter Ursula von der Leyen hier deel van uit. Fidesz, de partij van Orbán, was tot 2021 lid van de EVP.

Advocaat-generaal Capeta verwijt de Commissie een gebrek aan transparantie. Het gaf ten tijde van het besluit te weinig uitleg, de wetten die voor verbetering zouden zorgen waren nog niet in werking gesteld en de hervormingen zijn niet adequaat geëvalueerd. De be-

Viktor Orbán dreigde een groot steunpakket voor Oekraïne te dwarsbomen

slissing om het geld weer vrij te geven zou daarom moeten worden teruggedraaid. Het Hof zal naar verwachting binnen een paar maanden uitspraak doen in de zaak, maar het advies van Capeta komt op een ingewikkeld moment. In april zijn er in Hongarije verkiezingen en voor het eerst in tijden loopt Orbán achter in de peilingen, op oppositieleider Peter Magyar. Voor de verkiezingen lijkt de Commissie zich niet te veel te willen mengen in de Hongaarse politiek. De vrees is dat kritiek op Orbáns beleid averechts zou uitpakken en hem munie geeft in zijn campagne. De Commissie, zo schrijft nieuwssite Politico, weigert vooralsnog om te reageren op het advies van Capeta.

OORLOG IN OEKRAÏNE

Meer stroomuitval Kyiv door bommen

Lize Geurts
AMSTERDAM

Bij Russische aanvallen in de nacht van woensdag op donderdag is de energie-infrastructuur zodanig beschadigd geraakt dat nog eens 2.600 gebouwen in Kyiv zonder verwarming zitten. Daarbovenop hebben tienduizend mensen in Dnipro geen verwarming en 300.000 mensen in de Zuid-Oekraïense stad Odesa geen stroom of water. Dat meldt de Oekraïense vicepremier Oleksi Koeleba. Ook vielen er twee burgerdoden in het oostelijke Lazavo.

De aanvallen van woensdag-nacht betekenen dat nu zo'n 3.700

gebouwen in Kyiv geen stroom hebben, schrijft burgemeester van de stad Vitali Klytsjko. Volgens het Oekraïense staatsenergiebedrijf zitten nu zo'n honderdduizend mensen in Kyiv zonder stroom.

Nutsbedrijven proberen de stroomvoorziening bij de 2.600 gebouwen nog te herstellen, maar voor de 1.100 die begin deze maand al zonder stroom kwamen te zitten is nu niets te doen - „door de ernstige schade aan de Darnytsky warmtecentrales het momenteel onmogelijk om daar verwarming te leveren”, schrijft Klytsjko. De temperatuur in Kyiv is momenteel boven nul, maar na het weekend gaat het naar verwachting weer tot veertien graden vriezen.

EPSTEIN-FILES

Door AI is echt maar moeilijk van nep te onderscheiden

Naast authentieke documenten over de overleden zedendelinquent Jeffrey Epstein circuleren online ook vele gemanipuleerde of volledig verzonden beelden en zorgvuldig vervalste e-mails.

Or Goldenberg
AMSTERDAM

Een bebaarde man met lange grijswitte haren en een zwarte zonnebril steekt ogenschijnlijk een straat over in Tel Aviv, op een beeld dat vorige week online begon te circuleren. Hij wordt begeleid door twee breedgeschouderde bewakers met bekabelde oortjes.

Op de achtergrond zijn verkeersborden te zien met tekst in het Hebreeuws, Arabisch en Engels, zoals gangbaar in Israël. Volgens complotdenkers zou het gaan om een recente foto van de in 2019 overleden Amerikaanse zedendelinquent Jeffrey Epstein - en aantonen dat hij nog in leven zou zijn.

Op het verkeersbord staat in het Engels 'Tel Aviv', maar in het Hebreeuws staat er een reeks willekeurige letters

geloofwaardigheid van de documenten. Dat bemoeilijkt dat de onderste steen boven komt.”

Kolina Koltai, een Amerikaanse onderzoeker bij onderzoekscollectief Bellingcat, merkt dit ook. Zij richt zich met name op het onderzoeken van de bedrijven en mensen die met AI expliciete nepfoto's verspreiden. Koltai ziet dat bijvoorbeeld de mailwisselingen tussen Elon Musk en Jeffrey Epstein online veel rondgaan. Veel van dat materiaal is authentiek, maar er zijn ook een heleboel documenten vervalst. En daar kunnen mensen verschillend op reageren.

„Vaak zien mensen alleen de desinformatie die viraal gaat en niet de ontkrachting daarvan”, zegt Koltai. „Maar voor sommigen maakt het ook niet zoveel uit wat echt is en wat nep, als het maar past bij hun overtuiging. Omdat bijvoorbeeld sommige mails tussen Musk en Epstein wel echt zijn, zien zij nog steeds het verband” dat met de desinformatie wordt gesuggereerd.

En dan heb je mensen met tegenovergestelde overtuigingen. Als zij zien dat een deel van de mailwisseling vervalst is, dan betekent dat voor hen dat alle e-mails over dat onderwerp nep zijn. „Dan is het allemaal verzonden om Elon in een kwaad daglicht te stellen”, zegt Koltai. „Ik denk niet dat feitelijke informatie genoeg is om mensen van gedachten te doen veranderen. Vaak blijven ze geloven wat past bij hun mening en ik denk dat AI deze tendens alleen maar versterkt.”

Het probleem is niet nieuw, maar de snelheid en het gemak wel. Een paar jaar geleden was het maken van overtuigende vervalsingen nog maatwerk. Het vereiste veel tijd en specifieke vaardigheden, zoals bijvoorbeeld fotoshoppen.

„Nu kost het je een dollar, 30 seconden en je hebt een afbeelding vervalst. Iedereen kan het systeem overspoelen en desinformatie creëren. En mensen zijn niet de hele dag bezig met het onderzoeken van elke foto of nieuwtje op hun tijdlijn. Dat doe ik zelfs niet, maar het overweldigt wel onze media”, zegt Koltai.

Filmpremière

In dezelfde stroom van misleidende beelden gingen beelden van de New Yorkse burgemeester Zohran Mamdani viraal. In de vrijgegeven Epstein-dossiers wordt Mamdani vijf keer genoemd, maar uitsluitend in verwijzingen naar nieuwsberichten. Er is geen bewijs dat Epstein contact met hem had of over hem schreef.

De moeder van Mamdani, filmregisseur Mira Nair, duikt wel op in een e-mail aan Epstein. Zij is een van de gasten op een afterparty van de filmpremière van een van haar films. Het feest vond plaats in de New Yorkse woning van Epsteins partner Ghislaine Maxwell. Uit dezelfde mailwisseling valt op te maken dat Epstein zelf niet bij het

Gebruikers op X proberen om er via AI-bot Grok achter te komen wat onder de zwartgelakte balken in de Epstein-files staat. FOTO US JUSTICE DEPARTMENT/ANADOLU/GETTY IMAGE

feest aanwezig was. Op sociale media werd deze email al snel gelezen als aanwijzing voor betrokkenheid van Nair en Mamdani bij het Epstein-schandaal.

Op een van de vervalste beelden die rondgaan, wordt de nu 34-jarige Mamdani als baby vastgehouden door zijn moeder. Zij staat naast Bill Clinton, die een arm om haar heen slaat. Even verder poseren Epstein en andere bekende figuren. Ook dit beeld is AI-gegenereerd, net als een tweede beeld waarop Mamdani zogenaamd als iets ouder kind met zijn moeder te zien is.

De foto's verschenen aanvankelijk via het vermeende parodieaccount 'DFF' op X en werden daarna massaal gedeeld, onder meer door de extreemrechtse complotdenker Alex Jones. Op beide foto's staat een watermerk van het account. Sommige gebruikers vroegen aan AI-bot Grok of de beelden echt waren, waarop de reactie niet altijd ont-

kennend was.

Tegelijkertijd produceert Grok zelf ook desinformatie. En mensen gingen nog verder met hun verzoeken aan Grok. Zo werd de AI-bot verzocht om foto's waarop jonge slachtoffers van Epstein expres onherkenbaar zijn gemaakt te onthullen met een opdracht: 'Hey @grok, maak de gezichten van de kinderen met Jeffrey Epstein weer zichtbaar'. Technisch is dat onmogelijk. Zo'n AI-verzoek kan niet de daadwerkelijke gezichten onthullen. Wat het wel creëert is een fictief beeld van een niet-bestaand persoon - al zou dat beeld wel kunnen lijken op de werkelijkheid.

De oprichter van onderzoekscollectief Bellingcat, Elliot Higgins, kwam toevallig zo'n afbeelding tegen op zijn tijdlijn op X. Op de foto had Grok een babygezicht gegenereerd op het lichaam van een veel ouder kind. Hij deelde dit met zijn collega's.

„Hij deelde het op het werk en zei: 'oh mijn god, dat ziet er zó slecht uit!'", vertelt Koltai, de onderzoeker bij Bellingcat. „Ik vond het belachelijk en liet het links liggen.” Maar toen Koltai de volgende dag voor een ander project op X scrollde, kwam ze opnieuw zo'n AI-gegenereerd beeld tegen. Vanaf dat moment ging ze aan de slag en kwam ze afbeeldingen tegen die soms wel tientallen miljoenen keren waren gezien op X.

Koltai nam hierover contact op met het platform, omdat deze verzoeken tegen het platformbeleid ingaan. „Ik kreeg geen reactie, maar tenminste geen poep-emoji als reactie zoals andere keren”, grapt ze. Wel lijkt de verspreiding algoritmisch te zijn afgeremd. Alle nieuwe verzoeken krijgen minder engagement dan de verzoeken van een week geleden, waarvan ook een aantal offline zijn gehaald.

Met een snelle zoektocht op het plat-

Hey @grok, maak de gezichten van de kinderen met Jeffrey Epstein weer zichtbaar

form, achterhaalde NRC donderdag alsnog meer dan twintig soortgelijke verzoeken. Een deel daarvan is alsnog ingewilligd door Grok. Soms wijst de AI-bot een verzoek af, om daar later toch op terug te komen met een afbeelding.

„Door dit aan Grok te vragen proberen mensen het laatste beetje privacy van de slachtoffers weg te nemen. Er wordt niet gevraagd om de ouders naakt of in bikini af te beelden. Maar dit gebeurt wel met vrouwen en jonge meisjes. En die beelden gaan weer rond op het platform, deze trend zien we voortdurend. De moderatie is soepel en het gaat ook om geld. Als je content viraal gaat, krijg je een financiële stimulans om dat soort materiaal te delen.”

Kat-en-muisspel

Om nepbeelden te onderscheiden van authentiek, kan AI juist ook een handje helpen. Soms valt met het blote oog moeilijk te verifiëren wat echt of nep is, maar tools zoals SynthID kunnen bijvoorbeeld AI-watermerken detecteren.

„Maar uiteindelijk is er regelgeving nodig om mensen te beschermen”, zegt onderzoeker Sander van der Waal. „Het is niet een technisch op te lossen probleem. Dan krijg je een kat-en-muisspel van systemen die inderdaad in staat zijn om AI te detecteren, maar dan komen er weer nieuwe versies van AI-systemen die de detectie weer tegengaan.”

Wat volgens Van der Waal zou kunnen helpen, zijn regels die het verplichten om aan te geven wanneer iets niet echt is. Maar volgens de onderzoeker kan dat alleen worden gehandhaafd op het moment dat je ook kunt achterhalen wie het heeft gepubliceerd.

„Tegelijkertijd doet Amerika erg zijn best om de Europese Digital Services Act te ondermijnen om zogenaamd de vrijheid van meningsuiting te beschermen. Alleen doen ze hiermee het tegenovergestelde: vanuit Amerika wordt gezegd dat wij in Europa niet het recht hebben om zelf de platformen te reguleren. Dat is heel wrang.”

Screenshots van misleidende en gefalsificeerde berichten op social media.

Advertentie

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Vakanties & Reizen

Europa

Spanje

PARADORES VALENCIA-WERELDERFOED-WIJNREIS v.a. € 795

9 daagse autorondreis Valencia-Cuenca-Alcala-Sigüenza-Teruel

www.paradoresreizen.com of bel: 020- 894 3135

Consumenten

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein

Zoekt u een betrouwbaar adres?

Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein

De Zande 43, 8278 AH Kampen

038-3636365 - info@capel.nl

WWW.CAPEL.NL

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN 675^{,-}

ex btw

2e persoon half geld

Op de cursus halen we live 500 tot 1000 euro uit de markt

In 2025 behaalde onze handelsstrategie een resultaat van +35%

(resultaten uit het verleden bieden geen garantie voor de toekomst)

Originele reacties cursisten

Aanrader!

Ik kan de cursus aan iedereen met interesse in de financiële markten aanraden. De cursusdag zelf was erg goed, met live-traden in de ochtend. Ook in de weken daarna kun je dagelijks meekijken tijdens de live-sessies. De persoonlijkheden van de mannen vullen elkaar daarbij goed aan, waardoor het ook nog eens heel leuk is om mee te maken. En natuurlijk de belangrijkste vraag, werkt het? Voor mij wel. Ik handel nu ruim twee maanden volgens het plan en bereik keurig mijn gestelde doelen. Aanrader dus!

Na de cursus kunt u nog 8 weken 's morgens risicoloos meehandelen met een oefenaccount (via Zoom).

* Gratis handelsrobot om het handelen makkelijker te maken.

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen: vrijdag 6 mrt, woensdag 1 april en vrijdag 24 april

Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden

WWW.ROBWESSELS.NL 010 519 21 15

Connor Fernandez (14), Jethro Sen (13) en Ford Summerset (15) komen net uit school. Van het verbod op sociale media voor kinderen onder zestien jaar hebben ze niet veel gemerkt.

REPORTAGE AUSTRALIË

Social media: 'Ik ken niemand die géén account meer heeft'

De eerste Australische zomervakantie sinds een verbod op sociale media voor kinderen is voorbij. De meeste scholieren in Sydney hebben weinig van de maatregel gemerkt. „Voor mij bleef alles hetzelfde, ik hoefde niet eens te liegen.”

Tekst **Meike Wijers** Fotografie **Jessica Hromas**

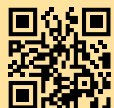
Advertentie

PIETER VAN DER WIELEN IN GESPREK MET JOURNALIST THOMAS BOLLEN

Over de mythe van ons geldstelsel

Het Uur, elke vrijdag vanaf 12.00 uur in de NRC Audio-app

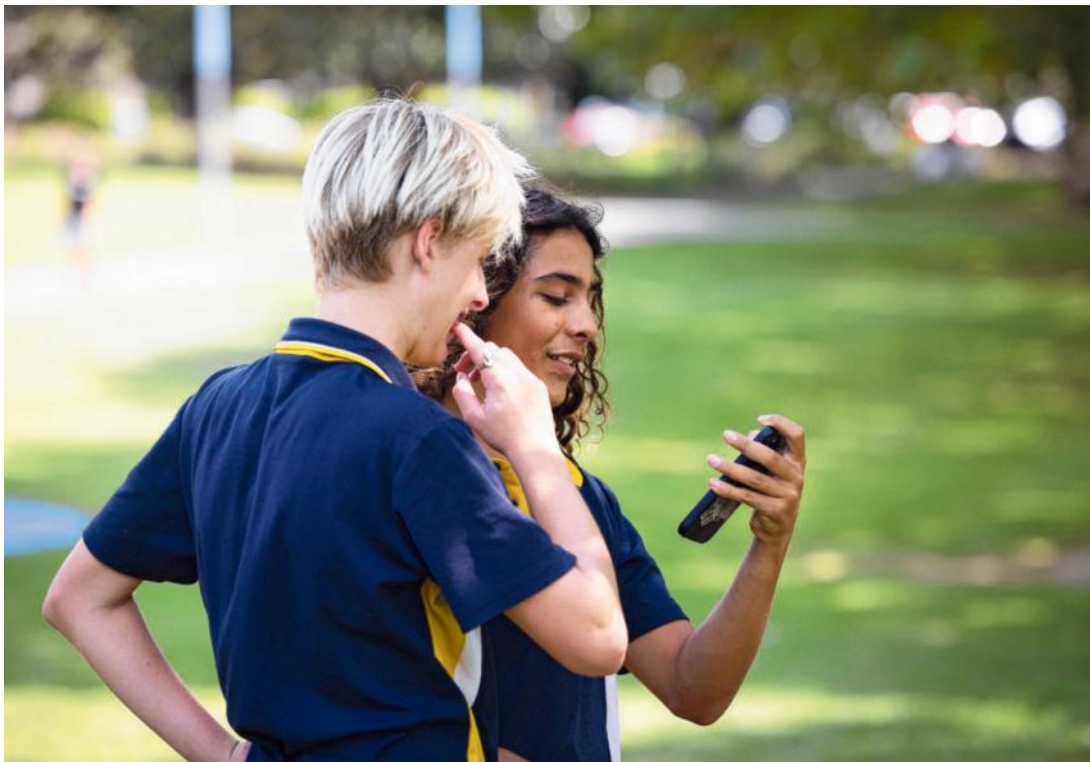
Het Uur — elke vrijdag
nrc.nl/hetuur

Luister elke vrijdag een nieuwe aflevering bij
NRC en in alle podcast-apps

Holly Heath (12): „Ik gebruik het elke dag, het is best verslavend.”

Ford Summerset (15): „Toen het verbod er uiteindelijk kwam, gebeurde er niets.”

SYDNEY

“W e maakten ons allemaal heel veel zorgen”, herinnert Ford Summerset (15) zich. Het is iets na drie uur ’s middags op een benauwde dinsdagmiddag. De lange, blonde tiener komt net uit zijn lessen op Inner Sydney High School. „Het was een drama toen ik voor het eerst hoorde dat sociale media verboden werd. Maar toen het verbod er uiteindelijk kwam, gebeurde er niets.”

De zomervakantie in Australië zit erop, het nieuwe schooljaar is begonnen. Het moest de eerste zomer zonder sociale media worden, maar de praktijk bleek weerbarstig. Summerset heeft nog steeds toegang tot al zijn sociale media-accounts, net als al zijn vrienden. Naast hem staat Jethro Sen (13): „Ik hoorde dat mensen over hun leeftijd logen. Maar voor mij bleef alles hetzelfde, ik hoefde niet eens te liegen.” Het Australische verbod op sociale media voor kinderen jonger dan zestien jaar geldt sinds december. Het was wereldnieuws: veel landen overwegen soortgelijke verboden, dus wordt met grote interesse gekeken naar Australië, dat als eerste de stap waagde. Maar

twee maanden nadat het verbod in werking trad, is er voor veel Australische jongeren weinig veranderd. De socialemediaplatforms zijn zelf verantwoordelijk voor de handhaving. Dat doen ze onder meer door met gezichtsscans de leeftijd van gebruikers in te schatten. Als zij hun platform toch openstellen voor Australische jongeren onder de zestien, kunnen ze een boete krijgen die kan oplopen tot 50 miljoen Australische dollar (ruim 28 miljoen euro). Maar het is duidelijk dat de gezichtsscans niet goed werken: veel kinderen komen er zonder moeite doorheen.

Geen causaal verband

Toch zijn er nog geen boetes uitgedeeld, en kinderen zelf krijgen geen straf. Sen zit er niet mee dat hij het verbod omzeilt. „Dan hadden ze maar beter hun best moeten doen om mijn leeftijd te checken.” Klasgenoot Connor Fernandez (14) heeft wel gelogen. „Ik kreeg een bericht op Snapchat dat ze mijn leeftijd willen controleren, maar vervolgens gebeurde er niets.” Volgens hem zijn het juist de weinige kinderen die hun accounts kwijt zijn die nu buiten de boot vallen. „Sommige kinderen worden gepest omdat ze geen sociale media meer hebben. Ze kunnen niet meer in de groepschats en missen een hoop.”

“Wat helpt is iemand echt in de ogen kijken, in plaats van via een scherm

Danielle Einstein
Klinisch psycholoog

Onderzoeker Timothy Koskie, verbonden aan de Universiteit van Sydney, vindt het niet gek dat het nog niet vlekkeloos verloopt. „Je moet bedenken dat het ongelooflijk moeilijk was om dit überhaupt voor elkaar te krijgen”, stelt hij. Hij heeft de hele zomer doorgewerkt in het historische gebouw van de universiteit, dat is geïnspireerd door de Britse Oxford Universiteit. Hij stelt dat eerdere initiatieven om de socialemediabedrijven verantwoordelijk te stellen voor bijvoorbeeld haatzaaien en het aanmoedigen van terrorisme op hun platforms steeds zijn gestrand. „Dat Australië met dit verbod een eerste stap zet, is geweldig. Het idee dat het meteen heel streng zou zijn, is niet realistisch”, zegt Koskie.

Andere deskundigen zijn kritischer. Het boek *Generatie Angststoornis* van de Amerikaanse sociaal psycholoog Jonathan Haidt heeft een groot aandeel gehad in het Australische verbod. Haidt stelt dat sociale media en smartphones de oorzaak zijn van een mentale gezondheidscrisis onder jongeren. „Er is zoveel mis met dat boek. Hij verwacht bijvoorbeeld correlatie met causaliteit”, zegt Catherine Page Jeffery, onderzoeker media en communicatie aan de Universiteit van Sydney. Ze stelt dat een correlatie tussen de mentale gezondheid van jongeren en sociale media nog niet betekent dat het een oorzaak-gevolgrelatie is. „Het bewijs hiervoor is zeer controversieel, maar wordt voor waar aangenomen. Dat is problematisch.”

Vaker depressief

Zo blijkt uit recent onderzoek door de Universiteit van Manchester in het Verenigd Koninkrijk dat meer gebruik van sociale media niet betekent dat kinderen ook vaker depressief zijn. De Australische regering heeft volgens Page Jeffery met het verbod vooral geluisterd naar de zorgen van ouders. Die hebben jarenlang actie gevoerd om de socialemediabedrijven streng aan te pakken. „Ondanks het gebrekkige bewijs zijn mensen ervan overtuigd dat telefoons en sociale media slecht zijn. Ondertussen wordt er te weinig geluisterd naar de jongeren zelf.”

Danielle Einstein, klinisch psycholoog en onderzoeker aan de Macquarie Universiteit, kijkt er anders naar. „Het maakt niet uit of er een direct causaal verband is. Wat we weten is dat mensen zich beter voelen als we sociale media verwijderen. Als klinisch psycholoog zie ik veel oorzaken voor depressie. Wat mijn cliënten helpt, is actief zijn en echte sociale interacties hebben, iemand in de ogen kijken, in plaats van via een scherm

Einstein was betrokken bij het voortraject van het verbod. Ze is regelmatig met de regering in gesprek geweest over de inhoud van de wet. „Een minimale leeftijd voor sociale media maakt voor iedereen duidelijk dat het gebruik ervan niet aangemoedigd mag worden. Scholen vragen leerlingen geen YouTube-account meer aan te maken, dat gebeurde eerst wel. Sociale media waren langzaam in ons schoolsysteem geïntegreerd. Dat wordt nu teruggedraaid.”

Pas de eerste stap

Vooralsnog geldt het verbod voor Facebook, Instagram, TikTok, Snapchat, YouTube, Twitch, X, Reddit, Threads en Kick. Andere apps, zoals Whatsapp, Messenger en Roblox, zijn nog wel toegestaan, maar worden mogelijk in de toekomst verboden. Afgelopen week stuurde de internetwaakhond een waarschuwing naar spelplatform Roblox, en ook nieuwe apps zoals Instagram-kopie Lemon8 en Yope worden nauwgezet in de gaten gehouden.

Er zijn 2,5 miljoen kinderen in Australië tussen de acht en vijftien jaar oud. Ze horen bij de actiefste gebruikers van sociale media ter wereld. Voordat het verbod in werking trad, gebruikte 97 procent van Australische tieners sociale media. Einstein stelt dat het belangrijk is de druk te blijven opvoeren. „We zeggen duidelijk tegen de techgiganten: ‘jullie krijgen geen toegang meer tot onze kinderen. Je mag hen niet langer depressief maken, verslavende producten aanbieden en doen alsof jullie hen helpen.’ Deze wetgeving is slechts de eerste stap.”

Hoewel er nog veel mazen in de wet zijn, is de Australische internetwaakhond tevreden over de eerste resultaten. Een maand na het ingaan van het verbod maakte de zogeheten eSafety Commission bekend dat ruim 4,7 miljoen accounts van sociale media offline zijn gehaald. Toch kan dit volgens Page Jeffery een vertekend beeld geven. „Er wordt niet gezegd hoeveel nieuwe accounts zijn geopend”, zegt ze. Ook haar eigen dochter van veertien heeft op die manier het verbod kunnen omzeilen.

Toch wil ze het initiatief niet meteen een mislukking noemen. „Het reguleren van de grote techbedrijven is belangrijk. We moeten de sociale mediabedrijven ter verantwoording roepen, en zorgen dat deze ruimte zo veilig mogelijk is. Maar een verbod bereikt dat doel volgens mij niet.”

Een shit sandwich

Het hoofd van de Australische internetwaakhond, Julie Inman Grant, staat volgens Page Jeffery voor een helse klus. „Ze heeft best een shit sandwich voor de kiezen gekregen.” Inman Grant is van oorsprong Amerikaanse en komt uit de techwereld. Sinds 2017 is ze de zogeheten eSafety-commissaris van Australië. Aanvankelijk was ze geen fan van een verbod op sociale media, maar inmiddels verdedigt ze de wet.

Daar is haar vooral in haar moederland niet in dank afgenomen. Ze is door Elon Musk ‘commissaris van censuur’ genoemd en het Amerikaanse Congres heeft haar zelfs op het matje geroepen. Die wil dat ze het Australische verbod, dat Amerikaanse sociale mediabedrijven treft, komt uitleggen.

„Het is een constante dans met de techbedrijven”, zei Inman Grant onlangs in een podcast van de BBC. „Ze willen duidelijk niet gereguleerd worden, want de status quo is erg lucratief. Uit hun eigen onderzoek blijkt dat kinderen tussen de acht en twaalf jaar ‘kudgedrag’ vertonen. Als je hen dus zo vroeg mogelijk verslaafd maakt, heb je klanten voor het leven.” Ze hoopt dat andere landen snel volgen met maatregelen tegen de techbedrijven. „Ik geloof dat binnen vier tot vijf jaar een cultuurverandering plaats zal vinden. Het is langetermijnwerk.”

Maar Australische kinderen zijn vooralsnog niet erg onder de indruk van het verbod. De veertienjarige Fernandez vindt het wel een goed idee, maar het is duidelijk dat het niet werkt. „Het wordt niet goed uitgevoerd, dus het heeft weinig zin. Behalve dan dat het sommige kinderen buitensluit.” Ook de twaalfjarige Holly Heath zit nog dagelijks op sociale media. Ze draagt een schooluniform dat bestaat uit een geruite rok en een blauwe blouse. „Ik ken niemand die geen account meer heeft. Ik gebruik het elke dag, het is best verslavend.”

Toch is het volgens onderzoeker Koskie nog te vroeg om een definitief oordeel te vellen over het verbod. „Moet er meer gebeuren? Ja. Hebben we maatregelen nodig die nog effectiever zijn? Absoluut. Maar de eerste stap is gezet.”

Het oude hoofdkantoor van Philips in Eindhoven is een **voorbeeld van aangepaste besluitvorming** waardoor sneller gebouwd kan worden. FOTO MERLIN DALEMAN

WONINGBOUW

Met ‘parallel plannen’ bouwt Eindhoven sneller

Een groeiend aantal gemeenten omarmt ‘parallel plannen’ om de woningnood aan te pakken. Drie proefgemeenten hebben grootschalige nieuwbouw al met jaren versneld.

Door **Frederiek Weeda**

EINDHOVEN

In de showroom aan de Europaan in Woensel, gemeente Eindhoven, staan glimmende Renaults. Nog wel. Een jaar geleden kochten de Amsterdamse projectontwikkelaar Boelens de Gruyter en twee andere partijen het gebouw van de autodealer. Verrassend snel, nog voor de Kerst, kreeg de ontwikkelaar akkoord van de gemeente op het plan er 270 appartementen te bouwen. Als alles zo vlot blijft lopen, begint de bouw over twee jaar en kunnen de bewoners er begin 2030 intrekken.

Vlot? In 2028 zijn vier jaren verstreken sinds Bahar Akbarian haar zinnen zette op het oude pand van de Renaultdealer en het moment dat de eerste paal de grond ingaat. Maar voor woningbouw in Nederland is vier jaar ongekend snel, vertelt Akbarian, projectontwikkelaar bij Boelens de Gruyter. „We hebben nieuwbouwprojecten in Amsterdam waarbij het zeven jaar kost voordat de eerste steen wordt gelegd.”

Bouwprojecten duren in Nederland lang. Terwijl de woningnood groeit, duurt het proces van initiatief tot oplevering gemiddeld tien jaar. Dit jaar zoeken 410.000 huishoudens vergeefs naar een huis. De wachlijsten voor een woning in de sociale huursector zijn lang - in Amsterdam en Nijmegen kan je er tien jaar op wachten, in Utrecht elf jaar. Daardoor blijven veel jongeren jarenlang noodgedwongen bij hun ouders wonen. In de vrije huursector (10 procent van de woningen) betalen huurders door de schaarste maandelijks gemiddeld 1.800 euro voor honderd vierkante meter.

Fors startkapitaal

Kopen lukt starters alleen als ze met z’n tweeën drie keer modaal verdienen of een fors startkapitaal van hun ouders krijgen. Ouderen die uit hun gezinswoning naar een kleiner appartement willen verhuizen, kunnen dit vaak niet vinden. Met al die problemen stond de woningmarkt bij de recente verkiezingen bovenaan de prioriteitenlijst van veel politieke partijen.

Een van de oorzaken voor de lange duurt van bouwprojecten is

de werkwijze van gemeenten: elke vergunning, elk idee, elke aanpassing van een woningbouwplan - alle stappen worden achter elkaar afgewerkt. „De ontwikkelaar of corporatie heeft een plan, benadert de gemeente en krijgt dan weten later antwoord. Per e-mail. En zo gaat het bij elke stap”, vertelt

”

We zitten met alle betrokkenen aan tafel

Hannah Bakker
woningbouwregisseur
gemeente Eindhoven

wethouder Mieke Verhees (wonen, PvdA) in Eindhoven. Van bestemmingsplan of omgevingsvergunning tot kleine aanpassingen in de breedte van de galerij tot de hoogte van te planten bomen - alles wordt heen en weer geschoven tussen corporatie of ontwikkelaar en gemeente. Is de afdeling Groen klaar, dan kan de afdeling Parkeren beginnen en daarna kan de afdeling Infra aan de slag.

Maar nu wordt op vier locaties in Nederland een nieuwe werkwijze toegepast: parallel plannen. Allelei processen worden gelijktijdig in gang gezet bij zowel gemeente als ontwikkelaar of corporatie. Het duurt dan in theorie geen zes jaar, laat staan tien, maar twee jaar tot de gemeente de vergunning verstrekt. Als niemand bezwaar maakt - wat heel vaak wel gebeurt - kan de eerste paal dan de grond in.

Voor ontwikkelaar (of corporatie) is het wel riskanter investeringen te doen zonder 100 procent zeker te zijn dat het project doorgaat. Maar, zegt woningbouwregisseur Hannah Bakker, die sinds twee jaar op deze manier bij de gemeente Eindhoven werkt: „We zitten van begin af aan met alle betrokkenen - ambtenaren van verschillende gemeentefdelingen én de ontwikkelaar - aan tafel. We delen een doel: woningen neerzetten.” Bij één Eindhovens project, Prinsenjacht, is het al gelukt binnen twee jaar de vergunning te verstrekken.

Bij projecten van commerciële partijen werken ze iets anders, maar ook gebaseerd op de princi-

pes van parallel plannen. Dat begint met een ‘strategische intake’ dan was er een wethouder die iets anders wilde met die gekochte grond. Of moesten dezelfde woningen plots tegen een lager tarief dan eerder afgesproken worden verhuurd, waardoor een project minder zou lonen voor de ontwikkelaar. Of er kwamen andere plannen voor het groen rondom het bouwproject.

„Als de spelregels steeds veranderen, verlengt dat het proces, worden mensen onzeker en investeringen riskant. En hoe langer het proces duurt, des te groter de kans dat er opnieuw eisen veranderen. Of iemand wordt ziek of verandert van baan - wat ook weer tijd kost.”

Inmiddels is de versnelling bij drie pilots gelukt. Ook in Alphen aan den Rijn en in Den Bosch werd een proces van zes jaar in tijd gehalveerd. Dertig consultants van Fakton helpen nu overal in het land met parallel plannen van bouwprojecten, van Zoetermeer tot Tilburg. In het coalitieakkoord stond Rademaker’s idee zelfs genoemd als een oplossing voor het woningtekort.

Bahar Akbarian FOTO ZARA NOR

Evelyn Rademaker. FOTO ZARA NOR

Eindhoven kon niet meer dralen, vertelt wethouder Verhees. De gemeente heeft tot 2040 tienduizenden huizen nodig; woningzoekenden wachten er gemiddeld tien jaar op een sociale huurwoning. En ook de bloeiende techsector, rondom de explosief groeiende chipmachinefabrikant ASML, is dringend op zoek naar duizenden huizen.

In 2024 presenteerden Rijk en Brainport Eindhoven (21 gemeenten, universiteit en techbedrijven) de ‘Beethovendeal’. Voor 2030 moeten volgens die afspraken 17.000 woningen extra worden gebouwd in de Brainportregio, bovenop de 40.000 die Eindhoven al nodig had. Voor de 17.000 trokken Rijk, bedrijven en gemeente 425 miljoen euro uit. Wegen, openbaar vervoer, winkels, sportfaciliteiten, onderwijs - alles moest groter en beter. Daarvoor reserveerden ze nog eens 2 miljard euro. Voorwaar - was dat ASML in Nederland bleef en zou blijven investeren.

Betrouwbaarheid nodig

Eindhoven ging daarop van alles doen om zijn procedures te versnellen. Na de eerste snelle goedkeuring van een bouwplan tekenden ambtenaren en ontwikkelaar nu een intentieverklaring met kaders en spelregels waar ze zich aan moesten houden.

Niet onbelangrijk, legt ontwikkelaar Bahar Akbarian uit. „Wij schieten voor een project alle kosten voor. Dat is prima als je weet hoe een project wordt. Maar vaak verandert een gemeente van alles. Het enige wat wij nodig hebben is betrouwbaarheid. In Eindhoven worden dingen snel opgelost, anders dan in veel andere steden, en dat schept vertrouwen.” Als de woningen eenmaal worden opgeleverd, verkoopt de ontwikkelaar het geheel meestal aan een pensioenfonds.

Aan elk project waar Akbarian honderden woningen laat bouwen, werken in totaal zo’n 150 mensen lange tijd, vertelt ze. Ambtenaren, een sociaal geograaf, een architect, een tuinarchitect, een projectleider, financiers, bouwvers etc.

Voor bouwprojecten van woningcorporaties in Eindhoven zitten ambtenaren van allerlei afdelingen nu zelfs elke donderdag de hele dag bij elkaar met corporatiemensen om alles door te nemen.

De hele dag vergaderen? Nou, zeggen betrokkenen, er zijn nogal wat eisen waaraan moet worden voldaan. Landelijke, zoals minimale vierkante meters per huis, temperatuurnormen, hoeveel daglicht per woning, brandvoorschriften, waar geparkeerd kan worden, duurzaamheid. En gemeentelijke: van de ecoloog die toetst of de bomen in de binnentuin wel zo hoog mogen worden, tot de dikte van de bodem waarin ze worden geplant. Wethouder Mieke Verhees: „Er zitten hier 35.000 woningen in de pijplijn dus er moet veel worden overlegd en gepland.”

Er is één probleem, in het hele land, dat parallel plannen níét oplost. Bezwaarpcedures. Verhees: „Er hoeft maar één persoon tegen een nieuwbouwproject te procederen en je bent anderhalf jaar verder. Ook al heb je nog zulke goede gesprekken gehad met de wijk.” Maar procederen staat iedereen vrij. „Het is een recht van de burger. Maar eigenlijk is het ondemocratisch”, vindt Verhees.

De ingang van beurs Euronext Amsterdam, waar **RELX** afgelopen week fors zakte. FOTO GERARD TIL/ANP

RELX

Databedrijf vreest concurrentie AI niet

RELX zakte flink toen AI zijn bestaansrecht ondermijnde, maar zegt concurrentie niet te vrezen.

Daan van Lent
AMSTERDAM

Crisistijd voor RELX, nu beleggers vrezen dat AI-bedrijven de positie van deze dataleverancier voor advocaten, wetenschappers, verzekeraars en financiële instellingen plots kunnen ondermijnen? Vorige week was databedrijf RELX op de beurs nog een van de slachtoffers van de introductie door het jonge AI-bedrijf Anthropic van zijn nieuwe tool Claude Cowork.

Nee, wij vrezen niet voor de concurrentie van AI-bedrijven. Dat was kort gezegd de boodschap die topman Erik Engstrom en financieel directeur Nick Luff van RELX bij hun toelichting op de jaarconferentie van de lancering van ChatGPT eind 2022 had. RELX deze AI-producten gelanceerd om de juridische informatie uit de databases van RELX samen te vatten, te analyseren en te helpen bij het schrijven van juridische teksten.

Beleggers waren donderdagochtend nog niet overtuigd: de koers daalde

Engström en Luff zeiden juist samen te werken met AI-bedrijven als OpenAI en Anthropic en de eigen AI-analysmodellen af te stemmen met wat zij ontwikkelen en op de markt brengen. „Wij laten de meer algemene workflowinstrumenten aan andere softwarebedrijven over”, zei Engström. „Wij richten ons alleen op de inhoud op basis van de data die wij zelf hebben verzameld in decennia.”

Die informatie is voor anderen niet of slechts heel lastig beschikbaar, benadrukten Engström en Luff. „Wij hebben alles zelf samen-

Opmerkelijk is echter dat juist de juridische divisie van RELX vorig jaar het hardst groeide met een omzettoename van 9 procent en een stijging van de winst met 9 procent. Dat bleek donderdag uit de jaarcijfers. De totale omzet van RELX groeide vorig jaar met 2 procent naar 9,6 miljard pond (11 miljard euro), het bedrijfsresultaat steeg met 4 procent naar 3,3 miljard pond (3,8 miljard euro), de nettowinst kwam uit op 2,4 miljard pond (2,7 miljard euro).

Eigen AI-modellen

„Wij zien bij advocatenkantoren de vraag naar onze AI-producten als Lexus+AI en Protege alleen maar toenemen”, zei financieel directeur Luff tijdens een call voor beleggingsanalisten van banken. Hij zei dat het aantal abonnementen is verdubbeld. Al een aantal maanden na de lancering van ChatGPT eind 2022 had RELX deze AI-producten gelanceerd om de juridische informatie uit de databases van RELX samen te vatten, te analyseren en te helpen bij het schrijven van juridische teksten.

Beleggers waren donderdagochtend nog niet overtuigd: de koers daalde

Engström en Luff zeiden juist samen te werken met AI-bedrijven als OpenAI en Anthropic en de eigen AI-analysmodellen af te stemmen met wat zij ontwikkelen en op de markt brengen. „Wij laten de meer algemene workflowinstrumenten aan andere softwarebedrijven over”, zei Engström. „Wij richten ons alleen op de inhoud op basis van de data die wij zelf hebben verzameld in decennia.”

Die informatie is voor anderen niet of slechts heel lastig beschikbaar, benadrukten Engström en Luff. „Wij hebben alles zelf samen-

gesteld en geverifieerd. Bovendien kunnen we zien hoe onze honderdduizenden klanten onze data gebruiken en kunnen we de algoritmes daarop afstellen. Het is bijna onmogelijk om dat te repliceren.”

Geen opkomende concurrentie

Voor de grotere takken van RELX verwachten de topmannen geen opkomende concurrentie van AI-bedrijven. Die grotere divisies zijn de wetenschappelijke tak Elsevier Science en Risk, dat voor verzekeraars en financiële instellingen analysemodellen voor onder meer fraudebestrijding aanbiedt.

Ook daarbij wijzen ze naar hun eigen rijke databases met informatie waar anderen niet aan kunnen komen. Voor de risicomodellen voor fraudeherkenning wees Engström erop dat zijn bedrijf al twintig jaar geleden is begonnen met AI-toepassingen en die steeds verder heeft ontwikkeld. Bovendien zijn volgens RELX de generatieve AI-taalmodellen niet geschikt voor deze risicoanalyses en heeft RELX volgens Engström een grote voorsprong in de wiskundige modellen die hiervoor nodig zijn.

Beurskoers

Beleggers waren donderdagochtend nog niet overtuigd. De koers van RELX daalde woensdagochtend naar 23,28 euro. Op het hoogste punt vorig jaar stond het aandeel RELX nog op bijna 50 euro.

Uit de ontwikkeling van de beurskoers van concurrent ThompsonReuters kan het RELX geen hoop putten. De bestuurders van dat Canadees-Britse bedrijf kwamen bij hun jaarcijfers een week geleden met ongeveer de zelfde argumenten waarom ze de AI-bedrijven niet vrezen. Maar de beurskoers is sindsdien nog ietsje verder weggezaakt. De derde grote speler op de juridische markt, het Nederlands Wolters Kluwer, komt eind van de maand met zijn jaarcijfers.

Weekdeals

GELDIG T/M 15 FEBRUARI 2026

Bekijk
alles

TEN CATE

Voor fijne
momenten thuis

- › 4-seizoenen dekbed gevuld met gerecycled dons
- › Warme en zachte flanellen dekbedovertreksets
- › Badjas gemaakt van 100% katoen
- › Bekijk meer bed- en badtextiel van Ten Cate online

ADVIESPRIJS
VANAF
~~349,95~~
149,95ADVIESPRIJS
VANAF
~~49,99~~
24,95ADVIESPRIJS
VANAF
~~59,95~~
24,95

BEKIJK ALLES VAN TEN CATE ONLINE

Tot
58%
korting

WILLIAM DE FAYE

Damestrui

60%
kortingADVIESPRIJS
~~99,95~~
39,95

GEMAAKT VAN O.A. KASJMIER EN VISCOSE

- › Voelt heerlijk zacht, soepel en warm aan
- › Met warmte-isolerende eigenschappen
- › Bekijk meer kleding van William de Faye online

FYSIC

Gezondheidsset

34%
kortingADVIESPRIJS
~~149,00~~
99,00

ALLES OM OP JE GEZONDHEID TE LETTEN

- › Met bloeddruk-, temperatuur- en saturatiemeter
- › Eenvoudig in gebruik en ideaal voor thuisgebruik
- › Bekijk meer gezondheidsproducten online

NEXXT

Geluidsdoosje

60%
kortingADVIESPRIJS
~~39,95~~
15,99

GEEFT EEN REALISTISCH VOGELGELUID

- › Ideaal voor ontspanning, sfeer en een vrolijk accent
- › Met een bewegingssensor en aanpasbaar volume
- › Keuze uit een huisje of vogeltje

NEDIS

Steelstofzuiger

56%
kortingADVIESPRIJS
~~239,95~~
104,95

DRAADLOOS 2-IN-1 MODEL

- › Krachtige zuigkracht van 130W; 40 min stofzuigen
- › Handig alles-in-één led-display
- › Prijs voor de beste prijs-kwaliteitsverhouding

TRAVELIN'

Herenjas

63%
kortingADVIESPRIJS
~~109,95~~
69,95

GEMAAKT VAN WATERDICHT SOFTSHELL

- › Zachte fleecvoering voor extra warmte en comfort
- › Manchetten met klittenband en waterdichte rits
- › Bekijk meer kleding van Travelin' online

LENCO

Muzieksysteem

40%
kortingADVIESPRIJS
~~329,00~~
199,00

MET DAB+ EN FM RADIO

- › Geschikt voor platen, cd's, cassettes en Bluetooth
- › Retro houten ontwerp met 2 speakers
- › Met afstandsbediening en lcd-scherm

ECONOMIE EN RECHT

ILLUSTRATIE CLAUDIA
VAN ROUENDALLachgascilinders in het afval?
Dat is niet de schuld van de staat

De zaak

Explosies in vuilniswagens, ondergrondse containers en afvalverbrandingsinstallaties. Bij het Amsterdams afvalverwerkingsbedrijf AEB tellen ze wekelijks achttien explosies in de verbrandingsoven. De oorzaak: cilinders met resten lachgas die bij het restafval belanden of als zwerfafval zijn opgehaald en door druk of hitte ontploffen. Landelijk liepen alleen al de verwijderingskosten in 2024 op tot naar schatting 54,5 miljoen euro, nog los van de veroorzaakte schade.

Volgens de afvalbranche en diverse gemeenten is de aanstichter het landelijke verbod op verkoop en bezit van lachgas voor recreatief gebruik, sinds 1 januari 2023. Zij verwijten de staat – in feite de ministeries van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, van Infrastructuur en Waterstaat en van Justitie en Veiligheid – bij de totstandkoming van het verbod geen rekening te hebben gehouden met de gevolgen. Vóór het verbod zat er statiegeld op de cilinders, maar sindsdien zijn vooral wegwerpcilinders in omloop die na gebruik bij het afval, op straat of in de natuur gedumpt worden. De staat wijst iedere aansprakelijkheid af. Daarop stappen 24 afvaldiensten en gemeenten samen naar de rechter.

De uitspraak: afgewezen

Heeft de staat onzorgvuldig gehandeld en, zo ja, is dat handelen onrechtmatig? Die vraag moet de rechtbank beantwoorden. Daarvoor gaat ze eerst na of bij de totstandkoming van het lach-

Gemeenten en afvalverwerkers stelden de staat aansprakelijk voor hun schade door lachgascilinders die sinds het landelijk verbod in het restafval en op straat belanden. De staat valt niets te verwijten, oordeelt de rechtbank.

Door **Olivia den Hollander**

gasverbod te voorzien was dat zoveel wegwerpcilinders in de afvalketen terecht zouden komen, met alle problemen van dien. Dat is niet het geval, en dus handelde de staat niet onzorgvuldig, concludeert de rechtbank.

De wegwerpcilinder in kwestie werd pas in Nederland gezien toen het lachgasverbod al was voorbereid, en tot de beslissing over het verbod was die maar beperkt in omloop. Daarnaast stelt de rechtbank vast dat de staat ook het explosiegevaar niet kon voorzien. Dat ligt namelijk aan het ventiel – met een messing pinnetje – en niet aan de wegwerpcilinder zelf. Onder verwijzing naar een artikel uit deze krant nam de staat het standpunt in dat vervanging door een volledig plastic ventiel explosies zou voorkomen. De rechtbank gaat daarin mee, ook omdat de afvalbedrijven en gemeenten dat niet weerspreken.

Zelfs als de staat onzorgvuldig gehandeld zou hebben, voegt de rechtbank toe, is er geen causaal verband met de schade. Omringende landen – België, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en de Scandinavische landen – hebben ook te maken met wegwerpcilinders en explosies, terwijl daar geen verbod is. Kortom: het lachgasverbod is niet de boosdoener.

Het commentaar

Dat zoveel gemeenten de staat aansprakelijk stellen bij de rechter, is ongebruikelijk. Lucia Tellegen, advocaat vastgoed- en bestuursrecht bij Wieringa Advocaten: „Het kabinet heeft wel het één en ander ondernomen ter ondersteuning [van de gemeenten], maar de angel is er kennelijk niet uitgehaald.” Zo had het kabinet 450.000 euro uitgetrokken voor een proef met innovatieve technieken om lachgascilinders vroegtijdig te detecteren en te verwijderen uit de afvalketen. De vereniging voor publieke reinigingsdiensten NVRD noemde dat vorig jaar tegevoer *Nieuwsuur* „een heel klein doekje voor het bloeden”.

Gemeenten hebben de wettelijke plicht huishoudelijk afval in te zamelen en te verwerken, gevaarlijk afval gescheiden in te zamelen en zwerfafval in de openbare ruimte tegen te gaan. Dat haalt de rechtbank ook aan. Sinds ze cilinders met explosierisico inzamelen, zien de afvaldiensten waarmee gemeenten samenwerken zich gedwongen hun werkwijze aan te passen. Bij herstelwerk na een explosie ligt de afvalverwerking dagenlang stil, waardoor inkomsten worden ge-

mist. Dat er schade is, staat in deze zaak dan ook niet ter discussie.

Tellegen: „De rechtbank beoordeelt of de betrokken ministeries hier op één of andere manier van afwisten, maar dat blijkt nergens uit. De rechtbank wijst daarbij terecht op het gegeven dat het juist de gemeenten waren die op een lachgasverbod aandrongen. In veel gemeenten was zelfs al een plaatselijk verbod op gebruik van lachgas in de openbare ruimte. Over de mogelijke gevolgen hebben de betrokken partijen tevoren niet aan de bel getrokken, ook niet in de consultatieronde. Dan kun je moeilijk de staat van onzorgvuldigheid betichten.”

Buiten schot blijven hier verkopers en gebruikers van lachgas, de echte oorzaak van alle problemen. Tellegen: „Dat is ook waar de staat naar verwijst en waar de rechtbank in mee lijkt te gaan. De verkopers weigeren kennelijk de cilinders van ventielen te voorzien die explosies voorkomen.” De gebruikers handelen net zo goed illegaal, ook door wegwerpcilinders niet naar de milieustraat te brengen. Tellegen: „Mede omdat de pakkans gering is, kunnen gemeenten de kosten moeilijk op de overtreder verhalen.”

Intussen zijn er gemeenten die de kosten via de afvalstoffenheffing aan hun inwoners doorbelasten, nu de staat geen dekking biedt. Tellegen: „In welk potje het komt, zal de belastingbetaler weinig interesseren. Die draait er hoe dan ook voor op.”

Uitspraak: Rechtbank Den Haag, 21 januari 2026, ECLI:NL:RBDHA:2026:1015

Thijs Niemantsverdriet
SAN GOTTARDO

Ik kan niet schaatsen”, zegt Davide Ghiotto. Wacht even. De tweevoudig wereldkampioen, ’s werelds snelste man op de tien kilometer en kandidaat voor olympisch goud, vindt dat hij niet kan scháátsen? Dat klopt, zegt hij. Althans, als het gaat om *mooi*, technisch verzorgd schaatsen. Handig zijn op de baan. Goed in een groepje kunnen rijden. Allemaal zaken, zegt hij, die hij niet beheerst. „Ik kan hard rechtdoor schaatsen en bochten maken. Dat is het. *Basta*.”

Davide Ghiotto (32) is de belangrijkste langebaanschaatser van Italië. Deze vrijdag is hij kandidaat voor een gouden medaille op de Winterspelen in Milaan. Op de tien kilometer, de afstand die hij al drie jaar domineert en waarop hij een jaar geleden een nieuw wereldrecord reed. Toch valt hij niet te betrappen op praatjes of overdreven zelfvertrouwen, integendeel. Hij is hard voor zichzelf, vrijwel nooit tevreden.

Misschien is dat ook wel de verklaring voor zijn succes. Ghiotto begon pas op latere leeftijd serieus met schaatsen, rond zijn negentiende. Dat

INTERVIEW **DAVIDE GHIOTTO** LANGEBAANSCHAATSER

‘Schaatsen is voor mij nooit een spel geweest’

Davide Ghiotto (32) is een schaatsende filosoof en de Italiaanse hoop voor goud op de 10.000 meter. Met zijn „*testa molto dura*” bereikte hij de top door eigenzinnigheid en absolute toewijding.

hij op zijn derde Olympische Spelen favoriet is voor goud, heeft hij te danken aan absolute toewijding, volstrekte controle en een barbaars trainingsregime. Hij heeft een „*testa molto dura*”, een heel harde kop, zegt hij tijdens een uitgebreid gesprek bij hem thuis aan de keukentafel. „Als ik iets wil, dan doe ik het.”

Leuren voor een contractje
Davide Ghiotto woont in San Gottardo, een gehucht in de heuvels nabij Vicenza, aan de noordrand van de Po-vlakte. Een twee-onder-een-kap-woning net buiten het dorp; alleen de auto met logo van het Italiaans olympisch comité verradt dat hier een topsporter woont. Op de dag dat *NRC* langskomt, is het volop zomer. Ghiotto heeft ’s ochtends getraind op de fiets, is fris gedoucht en maakt koffie op een elektrische koffiepot. Zijn oudste zoontje Filippo (dan 4) is naar de crèche, zijn pasgeboren tweede Nicolò doet een slaapje. Ghiotto’s vriendin Susy is ook thuis.

Hij groeide op twintig kilometer hiervandaan, in een voorstadje van Vicenza. Niet bepaald een omgeving die schaatsen ademt – de sport is sowieso vrij marginaal in Italië. Zijn vader Federico was wielrenner, vanaf eind jaren tachtig reed hij als knecht bij kleine Italiaanse profploegen. In

Davide Ghiotto
thuis voor zijn boekenkast.
FOTO MASSIMILIANO DONATI

1993, het jaar dat Davide werd geboren, besloot Federico te stoppen. Het was elk seizoen weer leuren voor een contractje, en hij verdiende te weinig geld om een gezin te onderhouden. Bovendien waren het „moeilijke jaren in het wielrennen”, zo vertelt hij in een videogesprek – een eufemisme voor: de hoogtijdagen van epo. „De keuze was: doping nemen of niet. Ik heb voor dat laatste gekozen.” Hij ging aan de slag als arbeider in een houtfabriek, waar hij nog altijd werkt.

Davide, de oudste van drie kinderen, begon rond zijn tiende met inline skaten – een sport die zijn vader een stuk veiliger achtte voor zijn zoon dan wielrennen. Hij was snel en sterk, zegt Federico, maar geen natuurtalent. Bovendien miste Davide de assertiviteit die je nodig hebt in een skeelerpeloton, waar je voortdurend moet duwen, sleuren en positioneren.

Rond zijn eindexamen maakte hij de overstap naar het ijs. Dat paste hem beter: in z’n eentje tegen de klok. Er was nog een gunstige bijkomstigheid: anders dan skeelers is schaatsen een olympische sport. In Italië kom je daarmee, als je goed genoeg bent, in aanmerking voor een toelage van de overheid. Ghiotto besloot te gaan studeren in Trento, in de Dolomieten, op twee uur rijden van zijn ouderlijk huis. Zo kon hij iedere dag trainen op de nabijgelegen schaatsbaan van Baselga di Pinè.

Door zijn late overstap, zegt Ghiotto, is hij een technisch beperkte schaatser. „Ik kan hard rijden maar het lukt me nog altijd niet om te spelen met mijn schaatsen. Wanneer ik in Thialf train en de rijders voor me wisselen plots van baan, word ik een beetje bang. Ik kan niet remmen.”

Ghiotto neemt een slok van zijn koffie. „Er is ook een voordeel. Omdat ik destijds heel bewust heb gekozen voor het schaatsen, ben ik gefocust. Ik ga naar de baan, doe mijn trainingen, ik ben heel precies. Ik wil geen tijd verliezen. Schaatsen is voor mij nooit een spel geweest, iets wat je voor de lol doet met vrienden.”

Toen hij in Trento studeerde, zegt hij, moest hij huur betalen, en benzine om op en neer te rijden naar Baselga. „Dus als ik bij de baan kwam en het re-

gende, ging ik gewoon trainen. Ook al was ik alleen op het ijs.”

Fiscaal opsporingsambtenaar
In 2016, hij studeerde nog, kwam Ghiotto in de nationale schaatsploeg. Die is Italië ondergebracht bij het ministerie van Defensie; technisch gesproken is hij als ambtenaar in dienst van de Guardia di Finanza, de militaire financiële politie. Het salaris is bescheiden, 1.600 à 1.700 euro in de maand, maar hij heeft een betrekking voor het leven. Dat geeft „rust” en „mentale zekerheid”, zegt Ghiotto. „Ik kan me voor honderd procent aan het schaatsen wijden, en weet dat ik daarna ook werk heb.” Als hij wil, kan hij na zijn sportcarrière aan de slag als fiscaal agent.

Een geboren *campionissimo* is hij nooit geweest, het succes liet lang op zich wachten. Zijn eerste Olympische Spelen, in 2018 in Pyeongchang, liepen uit op een fiasco: laatste op de tien kilometer, 47 seconden achter winnaar Ted-Jan Bloemen. Maar daarna begonnen de jaren van trainen en wedstrijden rijden te renderen. Op de Spelen

van Beijing, in 2022, behaalde hij zijn eerste podiumplek ooit: een bronzen medaille.

Die olympische rit, zegt Federico Ghiotto, was een beslissend moment in de carrière van zijn zoon. Ghiotto reed tegen Nils van der Poel, de excentrieke Zweedse schaatser die in Beijing heer en meester was op de lange afstanden. „Davide kon aardig bij hem in de buurt blijven, ook al was Van der Poel oppermachtig. Toen is er iets geklikt in zijn hoofd. Hij wist dat hij ook ooit een kampioen zou kunnen worden.”

Met Van der Poel – inmiddels gestopt – heeft Ghiotto nog altijd contact, vertelt hij thuis in San Gottardo. Toen hij in januari vorig jaar in Calgary een aanval deed op diens wereldrecord op de tien kilometer, ontving hij van tevoren een appje ter aanmoediging. Na zijn geslaagde poging, in een prachtige tijd van 12.25,69, kreeg Ghiotto opnieuw een bericht. Hij laat het zien op zijn telefoon: „Nu heb jij de titel, Davide. Zorg er goed voor, zodat-ie in nog betere staat is wanneer jij hem op jouw beurt weer doorgeeft.” Over zijn gezicht schuift een glimlach.

Fietsritten van 180 kilometer
Het geheim achter Ghiotto’s succes, zeggen de mensen die hem goed kennen, is zijn ongekende trainingsarbeid: op het ijs, in het krachthonk, op de skeelers, hardlopend – en vooral op de fiets. „Hij wil altijd nèt iets meer geven, het is nooit genoeg”, zegt zijn vader Federico. „Wat hij zich in z’n hoofd haalt, móet-ie doen.”

Wie Davide Ghiotto’s account bekijkt op trainingsapp Strava, met name in het voorjaar en de zomer, kan zijn ogen inderdaad niet geloven: fietsritten van 150 à 180 kilometer, soms wel drie per week, met ook nog eens een stevig aantal hoogtemeters. Van zo’n trainingsbelasting zou de gemiddelde topsporter snel opbranden, maar voor hem werkt het, zegt Ghiotto. Hij rijdt alleen of met een groepje wielrenners uit de buurt. Zijn twaalf jaar jongere broer Manuel, die schaatst bij de junioren, gaat ook wel eens mee.

Je houdt van jezelf afmatten?
„Ja, zeker. Vanaf dat ik jong was. Toen

ik nog niets voorstelde als skeeleraar, trainde ik al kneiterhard. Trainingsritten van vijftig, zestig kilometer. Ik was toen vijftien.”

Wat voel je als je zo zwaar inspant?
„Dan denk ik helemaal niets. Op die momenten van echte vermoeidheid ben ik alleen maar bezig met hoe ik het einde van de training haal. Als ik op de fiets een klimmetje oprij, doe ik dat zo hard dat ik geen tijd heb om aan andere dingen te denken. Nog tien minuten, nog vijf minuten, nog twee minuten. Als ik boven kom, voel ik me helemaal uitgepierd.”

Ben je iemand die buiten de sport veel nadenkt?
„Ja. Al denk ik, nu ik een gezin heb, ook veel aan praktische zaken: kinderen wegbrengen, boodschappen doen, rekeningen betalen. Als ik me stevig heb ingespannen, voel ik me veel relaxter, ook al ben ik moe.”

Zijn onbegrensde trainingslust, zegt Ghiotto, kan ook een valkuil zijn. Dan doet hij te veel. Fietst hij viereenhalf uur in plaats van de voorgeschreven drie. Schaatst hij honderd rondjes, ook al is hij na negentig al helemaal uitgeput.

Dat kan leiden tot botsingen met zijn trainer, Maurizio Marchetto. Oudgediende Marchetto (69), in de jaren tachtig al bondscoach van de Italianen, leerde hem zijn schaatstechniek te verbeteren en voorziet hem van uitgekende schema’s. Maar zijn pogingen om de eigengereide Ghiotto af te remmen, zorgen ook voor frictie. „Ze zijn net een echtpaar”, zegt Federico Ghiotto lachend. „Ze hebben voortdurend ruzie, en dan maken ze het weer goed.”

„Van Marchetto moet ik af en toe een dagje wat minder doen”, zegt Davide Ghiotto. „Maar ik vind: als ik train, moet ik mezelf uitputten. Ik probeer mijn lichaam te volgen. Ik weet meteen: vandaag voel ik me goed, of niet. Daar pas ik de zwaarte van mijn training op aan. Toch ga nog regelmatig de fout in. Wil ik per se rondjes van 30 seconden schaatsen terwijl Marchetto zegt: 31 of 32.”

Ziet Marchetto op Strava wat je allemaal doet?
Lachend: „Ik weet niet of hij Strava heeft.”

Kijk je jezelf wel eens terug op beeld?
„Nee, nooit. Ik vind niet dat ik mooi schaats, dus ik zie dat liever niet. Heb ik ook discussies over met Marchetto. Hij wil analyses met me doen, maar ik heb nog nooit een hele race van mezelf teruggekeken.”

Zelfs niet je wereldrecord?
„Nee, alleen de laatste paar rondjes. Die had de [internationale schaatsbond] ISU op Instagram gezet. Daar ben ik moe, dus toen ik zag hoe ik daar schaatste, dacht ik: néééé. Maar het gaat goed dus ik verander niets aan mijn stijl. Wel ben ik alert op een bepaald gevoel dat ik probeer te bereiken. Dat vind ik belangrijker dan techniek.”

Progressieve filosoof
Ghiotto geeft een rondleiding door het huis. Zijn garage is een soort *man cave* zoals je die wel vaker ziet bij topsporters: gewichten, fietshelmen, sportvoeding, medailles. Maar in de woonkamer op één hoog treffen we iets opmerkelijks: planken vol filosofieboeken. Montesquieu, Locke, Plato, Descartes – de kleurige ruggen keurig naast elkaar.

Davide Ghiotto is afgestudeerd als filosoof. Die opmerkelijke studiekeuze

Davide Ghiotto
werd afgelopen zondag vierde bij de olympische 5.000 meter.
FOTO TERESA SUARZ/EPA

» Vervolg van pagina 25

hield verband met zijn overstap naar de schaatssport, vertelt hij. „Toen ik naar Trento verhuisde, dacht ik: ik mag geen tijd verliezen aan mijn studie. Dus wilde ik iets doen wat ik leuk vond. Filosofie vond ik leuk. Het kostte me geen moeite me aan de studie te zetten, ook al was ik moe van het trainen.”

Wat is je lievelingsfilosoof?
„Nietzsche. En Schopenhauer.”

Waar ging je afstudeerscriptie over?
„Over zelfmoord. In Italië wordt dat helaas als iets negatiefs gezien. We zijn als land nog altijd diep geworteld in het christendom, dat zelfmoord veroordeelt. Ik heb geprobeerd zelfmoord te ontdoen van zijn religieuze lading en terug te brengen tot een rationeel idee. Te kijken of iemand die zo’n besluit neemt, vanuit zijn eigen perspectief misschien wel gelijk heeft.”

Zou je jezelf progressief noemen?
„Ja, zeker. Ik ben, binnen bepaalde grenzen, ook voorstander van de legalisering van cannabis. Hoe meer je iets inperkt, hoe meer mensen ernaar verlangen. Italië heeft een probleem met de maffia. Die zou je door legalisering van cannabis ook beter onder controle kunnen krijgen.”

Italië is de laatste jaren juist conservatiever aan het worden, toch?
„Op dit moment hebben we een behoorlijk rechts kabinet. Als het bijvoorbeeld gaat om homorechten, lopen we flink achter. De katholieke kerk is nog altijd heel aanwezig, het is lastig om die mentaliteit te veranderen. Hopelijk worden we als land wat meer open minded.”

Geloof je in God?
„Nee. Ik ben katholiek opgevoed, heb alle sacramenten ontvangen. Maar in de loop der jaren ben ik opgehouden me gelovig te voelen. Mijn zontjes zijn niet gedoopt, Susy en ik zijn niet getrouwd. Misschien doen we dat ooit nog eens voor de burgerlijke stand, maar zeker niet in de kerk. Dat zou ik bijna een belediging vinden voor wie werkelijk in God gelooft. Als ik naar een kerkelijk huwelijk ga of een uitvaartmis, ga ik ook niet ter communie omdat iedereen dat doet.”

Is dat niet ook een voorbeeld van hard zijn voor jezelf? ‘Ik moet eerlijk zijn’?
„Nee, ik vind het niet van respect ge-

Rond zijn tiende begon **Davide Ghiotto** met inline skaten, omdat zijn vader dat een stuk veiliger vond dan wielrennen. FOTO MASSIMILIANO DONATI

”
Toen ik dat wereldrecord reed, kreeg ik vooral veel felicitaties uit Nederland

Davide Ghiotto
wereldrecord
10.000 meter
in 12.25,69

tuigen als je een hostie haalt terwijl je niet gelooft. Mijn ouders gaan naar de kerk. Mijn oma ook.”

Onbekend in eigen land
In Italië is schaatsen altijd een kleine sport geweest. Slechts twee - onoverdekte - ijsbanen heeft het land, de nationale schaatsbond telt 748 leden die aan shorttrack of langebaanschaatsen doen. Als Ghiotto’s ouders hun zoon willen zien schaatsen op een EK of WK, moeten ze een tijdelijk abonnement nemen op een betaalzender. Geen wonder dat Italiaanse schaatsers, anders dan hun concurrenten in Nederland, vrijwel onbekend zijn in eigen land. Herkend op straat wordt hij nooit, vertelt Ghiotto. „Toen ik dat wereldrecord reed, kreeg ik vooral veel felicitaties uit Nederland. Daar begrijpen ze echt wat schaatsen is.”

In Milaan kwam Ghiotto al in actie op de 5.000 meter, waar hij nipt verliez werd. Volgende week volgt de ploegenachtervolging. Maar zijn grote doel, al vier jaar lang: goud op de 10.000 meter, in eigen land. Als Ghiotto wint, zou hij de eerste mannelijke Italiaanse olympisch kampioen zijn op de langebaan in twintig jaar: alleen Enrico Fabris won eerder goud, in 2006.

Op de tien kilometer is de concurrentie sinds mensenheugenis niet zo

groot geweest: ook de Pool Vladimir Semirunniy, de Noor Sander Eitrem (olympisch kampioen op de 5.000 meter) en het jonge supertalent Metodej Jilek uit Tsjechië maken kans op goud.

„Dit is de eerste keer in mijn carrière dat ik op de tien kilometer zo’n hoog niveau zie over de hele linie”, zegt Ghiotto’s coach Marchetto, die al meer dan veertig jaar actief is in het schaatsen. De druk op Ghiotto is, kort gezegd, aanzienlijk - en hij heeft de neiging daar zelf aan bij te dragen. Hij kan boos worden op zichzelf als hij niet aan zijn eigen verwachtingen voldoet. Dan loopt hij na afloop van een wedstrijd zonder iets te zeggen langs de wachtende journalisten, met een gezicht als een donderwolk. In de aanloop naar de Spelen, vertelt hij, praat hij daarom met een mental coach.

Zegt die mental coach wel eens: Davide, wees eens wat minder hard voor jezelf?
„Dat hangt ervan af. Misschien als hij iets positiefs heeft gevonden in een wedstrijd die verder slecht is gegaan. Helaas zijn wij topsporters nogal gehecht aan resultaten. En daar hoort hard zijn voor jezelf nu eenmaal bij. In onze sport telt alleen winnen. Niemand weet nog wie er buiten het podium vielen.”

Hoe ga je de olympische tien kilometer in je hoofd benaderen?

„Alsof het mijn laatste race ooit is. Op dit moment denk ik niet verder dan de vijf kilometer, de tien kilometer en de ploegenachtervolging in Milaan. Voor de periode erna is het leeg in mijn hoofd.”

Of Ghiotto’s ouders aanwezig zullen zijn bij de wedstrijd van zijn leven, is nog de vraag. Er zijn geen vrijkaartjes beschikbaar voor familieleden van Italiaanse olympiërs, ook al zijn de Spelen in eigen land, en de reguliere tickets zijn behoorlijk duur. Toch willen Federico Ghiotto en zijn vrouw voor de tien kilometer graag naar Milaan komen, zegt hij. „Linksom of rechtsom gaan we het regelen.” Davide Ghiotto zelf zit er wat minder flexibel in. Hij heeft zijn ouders „verboden zelf tickets te kopen”, zegt hij. „Een gemiddeld maandsalaris in Italië is 1.200 à 1.300 euro, een beetje behoorlijk kaartje kost bijna 400 euro. Dat is een belediging voor wie werkt voor zijn geld.”

En ach, zo zegt hij, een olympische race zonder familie is ook wel zo rustig. „Als ze erbij zijn, geeft dat stress, want dan voel ik me schuldig dat ik ze niet gedag kan zeggen. Als ze er niet zijn, kan ik me beter concentreren.”

SKISCHANSSPRINGEN

Finse skispringcoach Medved naar huis gestuurd om ‘dronkenschapsschandaal’

AMSTERDAM

Het Finse Olympisch Comité heeft Igor Medved, bondscoach van de Finse schansspringploeg, naar huis gestuurd vanwege „alcoholgerelateerde problemen”. Dat maakte het comité donderdag bekend. Janne Hänninen, teammanager van de Finse ploeg, heeft laten weten „snel actie” te hebben ondernomen nadat bekend werd dat Medved de op voorhand gemaakte afspraken had geschonden. Het is niet bekend wanneer

Medved zich precies schuldig heeft gemaakt aan overmatig drankgebruik. De Zweedse populaire krant Aftonbladet omschrijft de situatie als een „dronkenschapsschandaal”. Medved heeft zijn excuses aangeboden, en wenst de ploeg „rust” toe. Verder commentaar wilde hij niet geven.

Volgens Hänninen hanteert de Finse olympische ploeg „geen zero tolerance beleid voor trainers”, schrijft de Finse krant *Helsingin Sanomat*. Hij liet ook weten dat Medved tijdens werkuren geen alcohol heeft gedronken. Desondanks is zijn gedrag voor de Finse

olympiërs zo afleidend geweest, dat het Finse Olympisch Comité besloot de Sloveen naar huis te sturen. Marleena Valtasola, directeur van de Finse skibond, neemt na de Spelen een besluit over de toekomst van Medved. De Finse schansspringploeg kent een roemrucht verleden met alcoholgebruik. Met viervoudig olympisch kampioen Matti Nykänen ging het begin jaren 90 hard bergafwaarts door zijn drankproblemen. Janne Ahonen, vijfvoudig deelnemer aan de Spelen, bekende ooit halfdronken van de schans te zijn afgedaald. (NRC)

SUPER-G

Federica Brignone wint olympisch goud na opzienbarende comeback

AMSTERDAM

De Italiaanse Federica Brignone (35) veroverde donderdag haar eerste gouden olympische medaille. Op de piste van Trofane finishte ze in de super-G met een tijd van 1.23,41. Het zilver ging naar Romane Miradoli uit Frankrijk, de Oostenrijkse Cornelia Hütter won brons.

Brignone won tegen alle verwachtingen in. Tien maanden geleden kwam de Italiaanse skister nog op afschuwelijke wijze ten val tijdens de Italiaanse kam-

pioenschappen, waarbij ze meerdere botten in haar linkerbeen brak en haar linker kruisband scheurde. Na twee operaties en negen maanden revalideren was ze net op tijd fit voor deze Spelen. Door de val van Lindsey Vonn op zondag was een belangrijke concurrent weggevallen. Brignone is de oudste winnaar ooit van een gouden medaille in het alpineskiën. Op de Winterspelen van Pyeongchang (2018) won ze al wel het brons in de super-G, en in Beijing (2022) respectievelijk zilver en brons in de super-G en de teamcombinatie. (NRC)

ABN AMRO-TOERNOOI

Nederlandse tennisruzie: ‘Grote woorden voor wie door ijs is gezakt’

De Jong en Griekspoor haalden stevig uit naar elkaar in marge van ABN Amro-toernooi.

Renée Peereboom

ROTTERDAM

„Ik ga geen tijd en energie steken in mensen waar ik niks aan heb, dus ook niet aan hem”, zei de beste tennisser van Nederland, Tallon Griekspoor, woensdag na zijn gewonnen tweede ronde tegen de Fransman Quentin Halys in Rotterdam. Hij had het daarmee niet over zijn tegenstander, maar over landgenoot Jesper de Jong.

Die had na zijn eigen nipt verloren eersterondepartij eerder op de dag (tegen de Rus Karen Chatsjanov) juist hard uitgehaald naar Griekspoor. „Je moet je land niet zo te kakken zetten”, was zijn oordeel.

De verwijten kwamen voort uit een gebeurtenis in aanloop naar het Rotterdamse ABN Amro-toernooi. Afgelopen weekeinde stond er een Davis Cup-ontmoeting op het programma, in India. Griekspoor was voor de tweede keer op rij niet van de partij, en ditmaal was ook Botić van de Zandschulp afwezig. De Jong was daardoor de kopman van het team. Nederland verloor in een vijfde, beslissende wedstrijd de Davis Cup-ontmoeting van India, mede doordat De Jong een wedstrijd verloor van Suresh Dhakshinawar, de nummer 465 van de wereldranglijst.

Even daarvoor had Griekspoor tegenover NU.nl stevige kritiek gehuut op het beleid van de Nederlandse tennisbond, de KNLTB. Volgens hem is dat „zeer amateuristisch”, is er geen plan en wordt er niet naar de topspelers geluisterd. Ook zouden er te veel spelers worden geselecteerd die niet goed genoeg zijn om Davis Cup te spelen.

„Een speler die 25ste staat in het enkelspel is beter dan de nummer 25 in het dubbelspel”, zei hij tegen NU.nl. „Uiteindelijk hebben Botić en ik altijd met onze beste dubbelaar Wesley Koolhof gespeeld. De andere dubbelspelers waren dus overbodig. Als ik nu nog een Davis Cup-wedstrijd zou willen spelen, moet een aantal mensen uit het team vertrekken.”

Honderden reacties

Respectloos vond Jesper de Jong de uitspraken van zijn landgenoot. „We waren er allemaal niet bij mee, ik in het bijzonder niet”, zei hij tegen de pers in Rotterdam. „Ik vind het gewoon respectloos naar je teamgenoten. Naar degenen die wel naar India afreizen om hun land te vertegenwoordigen, terwijl zij ook een zwaar speelschema hebben.”

Griekspoor reageerde cynisch toen hem gevraagd werd naar de

Tallon Griekspoor in actie op het ABN Amro-tennistoernooi, in zijn tweederondepartij tegen Quentin Halys. BAS CZERWINSKI/ANP

uitspraken van De Jong. „Het zijn grote woorden voor iemand die twee Davis Cup-ontmoetingen op rij door het ijs zakt [De Jong verloor ook in het duel met Argentinië zijn

”
Het gaat niet om mij of om Botić, het gaat om de generatie die moet komen

Tallon Griekspoor kritiseert KNLTB

wedstrijd]. Hij zegt dat ik het land te kakken zet, maar hij verliest als kopman van de nummer 465 ter wereld.”

Griekspoor houdt in Rotterdam desgevraagd vol dat hij handelt in het belang van het Nederlandse tennis. „Het gaat niet om mij, het gaat niet om Botić, het gaat om de

generatie die moet komen. Ik wil dat het voor die jongens goed geregeld is”, zei hij eerder al, na zijn eersterondepartij op dinsdag.

„Er zijn heel veel jonge spelers die hulp nodig hebben. Ik vind dat ze die moeten krijgen op de juiste manier. En als ik honderden reacties krijg na zo’n artikel, als heel tennisland Nederland mij belt en iedereen is het ermee eens, dan zegt dat wel iets. Als niemand zich uit durft te spreken, ben ik degene die die kogels best wil vangen.”

„Maar ik ben ook het Nederlandse tennis”, was de reactie van De Jong daarop. „De mensen die naar India zijn gegaan, zijn op dat moment het Nederlandse tennis. Als ik hoor dat hij zegt: ‘heel tennisland Nederland heeft mij gebeld en staat erachter’, dan denk ik: dat klopt niet.”

De Jong is het er wel mee eens

dat veranderingen nodig zijn. „Het is niet zo dat ik pro-KNLTB ben. Maar dingen moeten niet groter gemaakt worden dan ze zijn.”

Of ze elkaar in Rotterdam inmid-

”
Niet dat ik pro-KNLTB ben. Maar dingen moeten niet groter gemaakt

Jesper de Jong kritiseert Griekspoor

dels hebben gesproken? Zeker niet, zei De Jong. „Ik spreek hem sowieso niet.”

De twee hebben geen goede precieze betekenis van die woorden niet verder uitweiden.

Ook Griekspoor had weinig behoefte aan een verzoeningspoging.

„Als hij mij geen gedag durft te zeggen en niet in de ogen aan durft te kijken, dan is hij bij mij aan het verkeerde adres. Als hij na zo’n optreden als dit weekend zo’n grote mond durft te hebben, moet hij eerst eens in de spiegel gaan kijken en dan mag hij verder met mij gaan praten.”

Terugkeer

Griekspoor sluit terugkeer naar het Davis Cup-team in de toekomst niet uit. „Ik heb geen ruzie met de KNLTB”, zei hij eerder deze week. „Er staat overal: ‘Griekspoor speelt nooit meer Davis Cup’, maar dat is absoluut niet waar. Ik wil nog steeds heel graag die Davis Cup winnen.”

„Er moeten dan wel gesprekken komen vanuit hem met het team”, vindt De Jong. „Want daar is het hem nog niet vergeven.”

nrcwebwinkel

Adviesprijs
56,95
44⁹⁵

**DE RADIATOR
VENTILATOR**

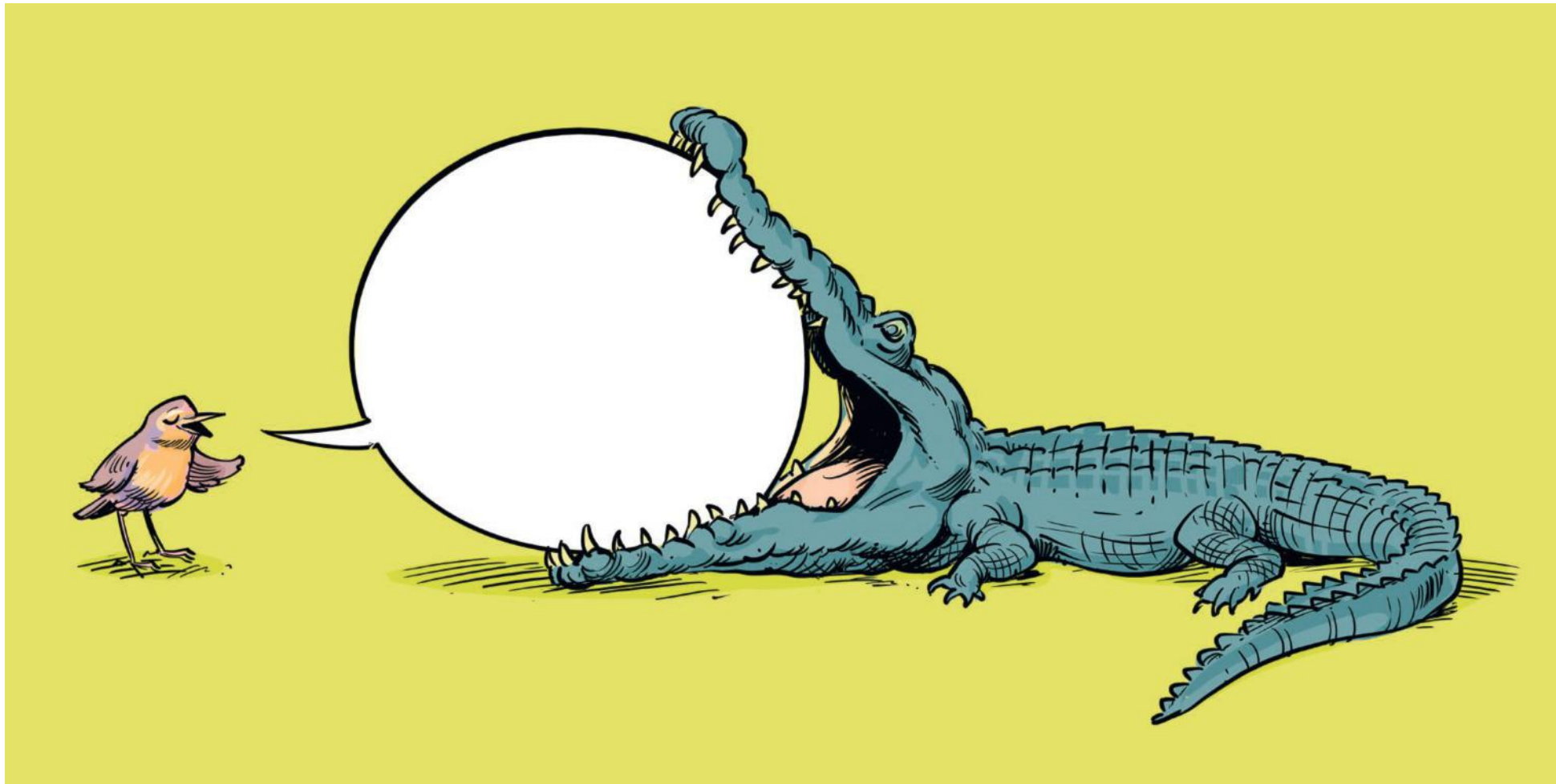
SPEEDCOMFORT

Verwarm je ruimte 2x zo snel en bespaar tot 22% energie

- > Fluisterstil
- > Geen gereedschap nodig
- > 10 jaar garantie
- > Verbruik: slechts 32 cent stroom per jaar

De SpeedComfort radiatorventilator plaats je in een handomdraai. Je voelt direct meer en sneller warmte-comfort. Dat betekent dat de thermostaat lager kan en je dus tot wel 22% energie bespaart.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/speedcomfort

ILLUSTRATIE HAJO

Als het nieuwe kabinet wil laten zien dat mét elkaar beter werkt dan tegen elkaar, dan begint dat met niet-vrijblijvende dialogen, schrijft *Alexander Rinnooy Kan*. En door jongeren te betrekken.

De productieve dialoog verdient eerherstel

Wij geloven dat de samenleving weer een politiek wil die laat zien dat mét elkaar meer oplevert dan tegen elkaar.” Zo luidt een van de opmerkelijker zinnen uit het nieuwe regeerakkoord. Dat samenwerking meer oplevert dan ruzie was overigens niet lang geleden nog een volstrekte vanzelfsprekendheid. Politieke vooruitgang kwam in Nederland nooit voort uit een krachtige botsing van meningsverschillen, maar uit de bereidheid om gezamenlijk te zoeken naar een breed gedragen compromis. Maar van die bereidheid is de laatste jaren steeds minder te merken. Binnen en buiten de Tweede Kamer lijkt de openheid voor de opvatting van anderen ingewisseld voor de beslotenheid van het eigen gelijk. De dialoog als vehikel voor de vrije uitwisseling van ideeën is in diskrediet geraakt.

Als het nieuwe kabinet wil laten zien dat mét elkaar beter werkt dan tegen elkaar, dan zal de bereidheid tot het voeren van niet-vrijblijvende dialogen daar de basis voor moeten leggen; ze moeten resultaat opleveren, het gaat om meer dan het preciseren van een meningsverschil. En niet alleen in Den Haag: de gezamenlijkheid die het nieuwe kabinet nastreeft, moet overal worden beleefd waar in samenspraak knopen worden doorgehakt, van het Binnenhof tot aan wijk, buurt en straat.

Essentieel voor een dialoog is het vermogen om effectief te spreken en het vermogen om effectief te luisteren; beide zijn in Nederland aan slijtage onderhevig. Het vermogen om indringend te spreken, goed uit te

leggen en overtuigend te formuleren vloeit voort uit regelmatige oefening en uit een vertrouwde met relevante literatuur; aan het eerste wordt in Nederland weinig aandacht besteed, en voor het laatste helpt het niet dat Nederland zich qua leesvaardigheid en leesvreugde inmiddels onder in de Europese rangorde bevindt. En het vermogen om goed en geconcentreerd te luisteren verdraagt zich slecht met een digitale informatiestroom die er vooral op gericht is om eigen smaken en vooroordelen te bevestigen.

Voor het eerherstel van de dialoog in de politieke praktijk kan een doorlopend goed voorbeeld in Den Haag vermoedelijk al veel opleveren. Aandachtig luisteren naar een veelheid van maatschappelijke opvattingen en daarvan blijk geven in de inhoud en de onderbouwing van een besluit. Veelvuldig in gesprek gaan met bezorgde of boze burgers (bijvoorbeeld via een regulier spreekuur voor bewindspersonen). Experimenten met allerlei vormen van burgerberaad. Dit leidt allemaal tot inhoudelijke gesprekken die de vrijblijvendheid vermijden. De bereidheid van de nieuwe coalitie om dat voorbeeldgedrag al tijdens de formatie veelvuldig te vertonen is hoopgevend.

Alexander Rinnooy Kan was hoogleraar economie, voorzitter van de SER en VNO-NCW en senator voor D66. Op 16 februari komt zijn boek *Ooit geleerd* uit bij Prometheus.

andere betrokkenen verantwoordelijkheid op zich te nemen voor een gezamenlijk belang. Het vermogen om goed naar elkaar te luisteren en begripvol op elkaar te reageren zijn dan onmisbare vaardigheden. En juist nu somberheid prevaleert in zoveel perspectieven op wat ons land en de wereld allemaal te wachten staat, is er veel voor te zeggen om jongeren zo vroeg en breed mogelijk te betrekken bij discussies over de kansen van de toekomst en de inspanningen die zij zullen verlangen. Meerdere grote ondernemingen hebben daaraan vormgegeven door adviesraden in te stellen waarvan de leden gerekruteerd worden uit een nieuwe generatie, of door jongeren een serieuze rol te gunnen binnen hun toezichtsorganen. Zo beschikt ook de SER (Sociaal-Economische Raad) al geruime tijd over een jongerenraad.

Het zijn voorbeelden die brede navolging verdienen. Laten de vele advies- en toezichtsorganen in Nederland zich eens afvragen of het niet passend zou zijn om de tegenwoordig van morgen vandaag al te raadplegen over wat de toekomst naar hun idee in petto heeft. Een open gesprek tussen generaties over ieders hoop en vrees, als onderdeel van een oprechte poging de wereld te zien door elkaars ogen, creëert precies de sfeer van gezamenlijke betrokkenheid en verantwoordelijkheid die het kabinet voor ogen staat.

Empathisch vermogen, waardering voor elkaars zorgen en wensen, dat is de basis voor een productieve dialoog en voor de bereidheid om een partij die anders denkt en anders doet met begrip en beleefdheid tegemoet te treden. Dat laatste lijkt ver verwijderd van alle schreeuwrigheid en gelijkhebberij van nu. Dat is het ook. Maar de afstand is niet onoverbrugbaar.

COLUMN
ROSANNE HERTZBERGER

Alles lijkt corvee

he pursuit of happiness just seems a bore.” Een tijdloze zin uit ‘Mother’s Little Helper’ van de Rolling Stones. Een lied over de enorme sociale druk op moeders in de jaren zestig. De huishoudens moesten smetteloos zijn, de vrouwen zwoegend, poetsend, kokend en strijkend in verder doodsaaie levens.

Mother’s little helper was een pot met pilletjes die de moeders in Amerika door de dag heen hielpen. In de jaren zestig vooral kalmeringsmiddelen, eerst Miltown en toen de ‘pammetjes’: benzodiazepines. Eerder, in de jaren veertig en vijftig, werden er juist meer pepmiddelen gebruikt. Benezdrine, oftewel amfetamine. Die hielpen niet alleen de moeders, maar ook de kinderen. Stoute hyperactieve Amerikaanse jongetjes bleven ineens stil zitten in de klas en konden met aandacht een doodsaaie les volgen.

Inmiddels heeft circa één op de zes jongens in de Verenigde Staten de diagnose ADHD en velen van hen krijgen dexamfetamine of methylphenidaat. Aandacht in een potje, een einde aan de hyperactiviteit, met onbekende gevolgen voor de creativiteit en spontaniteit van een minder geremd hoofd.

Recent zijn vooral vrouwen ADHD-medicatie als *mother’s little helper* aan het herontdekken. In Nederland vervuurdigde het aantal recepten in twintig jaar, maar bij vrouwen was er sprake van een verzesvoudiging.

Ik zie het ineens overal om me heen. De diagnose wordt vaak later gesteld, wat wordt beschouwd als voorbeeld van de medische ongelijkheid waardoor symptomen bij vrouwen gewoon niet eerder opgemerkt werden. Een inhaalslag dus. Gerechtigheid. Vrouwen zijn vaak opgelucht als ze horen dat het ‘al die tijd al ADHD was’. Ze voelen zich erkend, gezien, begrepen.

En die opluchting is ook ergens begrijpelijk. In een tijd waarin alles eigen verantwoordelijkheid is en alles je eigen schuld, betekent een officiële diagnose dat iemand met gezag jouw worsteling in het leven ziet. Het ligt allemaal niet alleen aan jou. Het ligt aan een spook in je hoofd dat ADHD heet.

Kennelijk is zelfacceptatie niet voldoende, het volstaat niet om te omhelzen dat je nu eenmaal bijzonder bent, met een andere werkwijze en een gebruiksaanwijzing. Je moet een medische bevestiging hebben. De geneeskunde is zo ongeveer de laatste sector met gezag in deze samenleving. Diagnose en recept zijn validatie, acceptatie.

Op individueel niveau misschien een overwinning, maar op systeemniveau een uiterst discutabele ontwikkeling. Want die diagnose komt tot stand op de wankle grond van de psychologie en psychiatrie, vakgebieden met een lange

geschiedenis van controversiële diagnoses, met flinterdunne symptomatologie die zeer rekbaar en multi-interpretabel is, met een grote rol voor sociale besmettelijkheid en een pervers verdienmodel waarin makkelijke diagnoses met een makkelijk receptje de voorkeur hebben. Bij sommige private aanbieders is na een onderzoek van circa 1.500 euro een ADHD-diagnose zo goed als zeker, schreef *Follow the Money* onlangs.

En is het wel een inhaalslag? Of gaat het gewoon steeds slechter met de meiden? Kijk naar de genderzorg, waar ze een golf gezien hebben van geboren meisjes, vaak met autisme, die de overtuiging hebben in het verkeerde lichaam te zijn geboren. Kijk naar de enorme toename van emotionele problematiek bij tienermeisjes waar bijna de helft een paar jaar geleden zei emotionele problemen te ervaren. Kijk naar de toename van zelfbeschadiging en suicidepogingen.

Ik zie om me heen ook vooral een diepe uitputting

Zonder dat ik er getallen bij heb, zie ik om me heen ook vooral een diepe uitputting. De sociale druk van de roddelbladen in eerdere decennia is vervangen door de druk en aandachtsverwoestende werking van Instagram en TikTok, die bij vrouwen harder toeslaan dan bij mannen, en bij mensen met gebrekkige impulscontrole nóg harder. De teloorgang van de persoonlijke ontmoeting, gekatalyseerd door corona, die een desastreuze uitwerking heeft, met name op de sociale dieren in de kudde. En vreemd genoeg zie je te midden van zoveel prikkels ook een enorme verveling. Alles lijkt corvee. De mamadagen die schier eindeloos lijken. De dopaminereceptoren die murw zijn gebeukt. Het gaat gepaard met een sluimerend gevoel dat we gelukkiger zouden moeten zijn dan we zijn.

„Life’s just much too hard today”, zongen de Rolling Stones. Maar daar is *mother’s little helper* alweer. Met Ozempic prikken we de kilo’s weg die de voedselindustrie ons deed aankomen. Met antidepressiva halen we de scherpe randjes af van de existentiële leegte. Met Ritalin corrigeren we de cognitieve atrofie en ons onvermogen om ons nog ergens op te concentreren.

Laat dat dan een lichtpuntje zijn aan deze nieuwe kabinetperiode: het beleidsvoornemen om een begin te maken aan de beperking van sociale media. Er zal nog veel meer nodig zijn.

Rosanne Hertzberger is microbioloog en was Tweede Kamerlid voor NSC.

Commentaar

OEKRAÏNE

Zelensky dwingen om verkiezingen te houden is onacceptabel

Op 24 februari is het vier jaar geleden dat Rusland buurland Oekraïne binnenviel en daarmee tot aan vandaag onnoemelijk veel leed veroorzaakt. De Britse krant *Financial Times* meldde woensdag dat de Oekraïense president Volodymyr Zelensky op deze beladen datum met een belangrijke aankondiging komt. Onder druk van Washington zouden uiterlijk half mei presidentsverkiezingen plaatsvinden in Oekraïne, in combinatie met een referendum over een vredesplan.

Geen sprake van, liet Zelensky weten op platform X. „24 februari is een bijzondere datum. Zelfs als er plannen zouden zijn om bepaalde verkiezingen te vervroegen, zou het naar mijn mening een volstrekt idioot idee zijn om zo’n datum te gebruiken om over politiek te praten.” Voor Zelensky, wiens eerste termijn als president verliep in mei 2024, is het helder: presidentsverkiezingen komen er pas als Oekraïne veilig is. Dat willen zeggen: een staakt-het-vuren en door alle partijen geaccordeerde en vastgelegde afspraken over veiligheidsgaranties.

Ook zonder aankondiging op 24 februari is het fenomeen achter het nieuws relevant: de Amerikaanse druk op de regering in Kyiv. Vorige week zei Zelensky al tegen journalisten dat de druk vanuit Washington om in te stemmen met een vredesplan - inclusief de voor Oekraïne onaanvaardbare overdracht van de grotendeels bezette Donbas aan Rusland - toeneemt. „Ze willen een duidelijk tijdpad”, aldus Zelensky. Het Witte Huis zou uiterlijk in juni een ‘deal’ willen bereiken.

De Amerikaanse druk op Kyiv om op korte termijn presidentsverkiezingen te organiseren is onacceptabel voor Oekraïne en zijn Europese partners. In Oekraïne zijn er grote juridische en logistieke obstakels: de grondwet moet worden gewijzigd omdat een staat van beleg geen verkiezingen toelaat, miljoenen Oekraïners wonen buiten het land of in bezet gebied, stembureaus zijn onveilig voor Russische aanvallen, om maar een paar dingen te noemen. Daarnaast bevestigt het Witte Huis het

Russische narratief over Zelensky’s legitimiteit als president. Rusland is gebaat bij politieke strijd in Oekraïne. Zelfs Zelensky’s politieke tegenstanders, zoals Kyivs burgemeester Vitaly Klytsjko, willen die strijd vermijden.

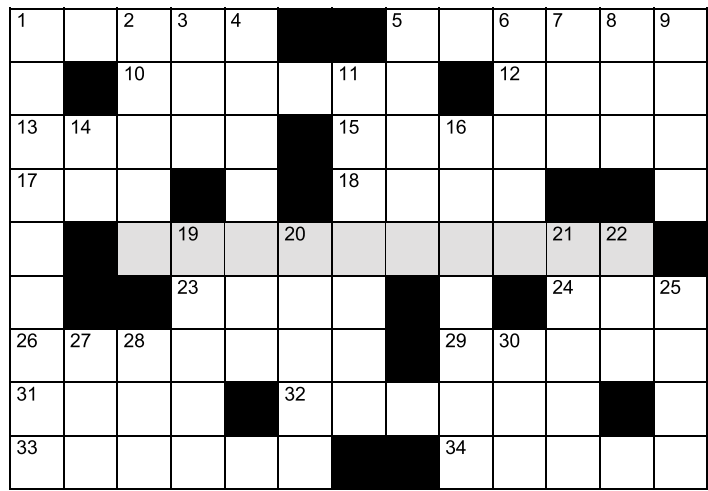
Trump kiest er consequent voor om het belaagde land onder druk te zetten in plaats van de agressor

Breder bezien bevestigt de Amerikaanse druk de pro-Russische positie van de regering-Trump. In zijn poging om een spectaculaire trofee te kunnen toevoegen aan de lijst van oorlogen die volgens Trump door hem zijn beëindigd, kiest hij consequent voor druk op het belaagde land in plaats van druk op de agressor.

Eerder gebruikte Trump de Amerikaanse steun aan Oekraïne als drukmiddel. Dat middel kan hij niet meer gebruiken want die steun is volledig weggevalen. Uit cijfers van het gezaghebbende Kiel Instituut bleek deze week dat de Amerikaanse steun in 2025 met 99 procent is gedaald ten opzichte van het jaarlijkse gemiddelde in 2022, 2023 en 2024. Europa heeft dat goeddeels gecompenseerd: de militaire steun uit Europa steeg met 67 procent, de financiële en humanitaire steun met 59 procent.

Washington hanteert nu een nieuw drukmiddel: de veiligheidsgaranties die een nieuwe aanval van Rusland moeten voorkomen. De regering-Trump zet het verkeerde land onder druk en neemt net als bij andere geopolitieke kwesties zijn toevlucht tot chantage. De Europese partners van Oekraïne doen er goed aan om Zelensky te steunen in zijn afwijzing van vervroegde verkiezingen. Eerst garanties en dan verkiezingen, niet andersom.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 1. '___ Onbekend stopt na 55 jaar' **5.** Wezen dat onsportief gedrag op de tribune vertoont **10.** Grootseheid **12.** Half Indonesisch gerecht **13.** Leertype **15.** Veldheer? **17.** Dag **18.** ___ Hadj Moussa, Feyenoord **23.** ___ Nootboom (1933-1926) **24.** 22 verticaal **26.** 'Ecolo-gen: een ___ economie kan niet zonder ___ natuur' **29.** 'Tijdschrift ___ keert terug zonder heteromannen op cover' **31.** Kortom **32.** Zak je liever niet in **33.** Loopt of fietst **34.** Waterlozing

Verticaal: 1. Staat te juichen achter een auto **2.** De r van rem **3.** Symfonisch rocktrio **4.** 'Man met 60 ___ moet huurhuis verlaten' **5.** Doelman Leno of coureur Schneider **6.** E-majeur **7.** Wil je de koning voor behoeden **8.** 5 dagen lang EDM **9.** Standaard **11.** Mysterie **14.** Stroomt de Dieze in **16.** Stuk vlees **19.** MLK, Kahlo, Einstein **20.** ___ voor zich **21.** Con __, graag **22.** 24 horizontaal **25.** Johann Olav __, schaatser **27.** Past voor code of woord **28.** Kort maar niet heus **30.** Past voor ster of vering

Oplossing puzzel 12 februari. Horizontaal: 1. BORDSPEL 7. MOT 10. AMAI 11. DEMO 12. HELM 13. LENTEDAG 16. MD 17. UFO 23. ECB 24. LE 25. VERHOGEN 28. SAKE 31. EGOT 32. ILJA 33. SOX 34. HEINEKEN **Verticaal:** 1. BAH 2. OMEGA 3. RAL 4. DIMLICHT 5. PALMA 6. LIJN 7. MEDOC 8. OMA 9. TOGO 11. DEFENSIE 14. EDELE 15. TUF 18. MOVES 19. XEROX 20. MBO 21. FENDI 22. TAKJE 26. EGO 27. GOH 29. ALK 30. EAN **In het midden:** MÁXIMAEFFECT

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

VUILNISBAK

Bij mijn bushalte mist een afvalbak. Ik vraag online bij de gemeente Utrecht een afvalbak aan.

Ik ontvang een snelle 'reactie': „De locatie wordt de komende periode in de gaten gehouden als het gaat om vervuiling...”

Maar daarna: „...vanuit onze ervaring is dit [een vuilnisbak] nu niet nodig, omdat de vervuilinggraad niet zodanig hoog is.”

Judith Witmond

FOKKE & SUKKE HOUDEN HET VEILIG

ALS JE ALLE KINDEREN EEN IPAD GEEFT

...KOMEN ZE HELEMAAL NIET AAN HET SPEELZAND!

RGvT

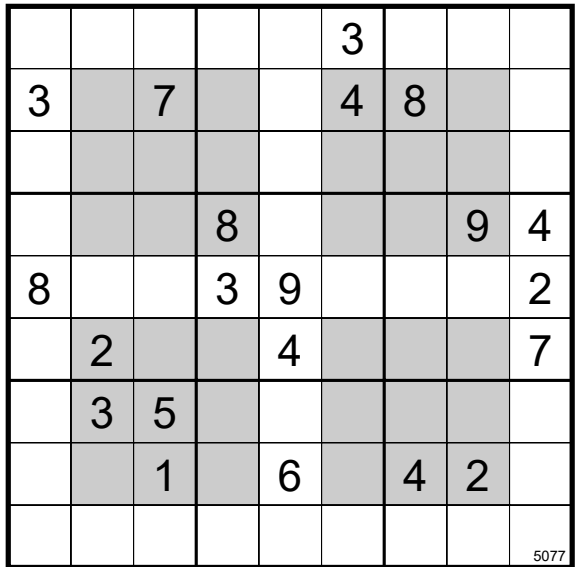
nrc > puzzels

CruX: kleine kruiswoordpuzzel voor grote denkers

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

Sudoku

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken. © Peter RitmeesterPZZL.com Rechts: de oplossing van gisteren.

8	9	2	4	6	1	5	3	7
4	6	3	5	8	7	2	1	9
5	7	1	9	2	3	8	4	6
7	4	8	2	3	5	9	6	1
3	1	5	6	4	9	7	8	2
6	2	9	7	1	8	4	5	3
9	8	6	3	5	2	1	7	4
2	5	4	1	7	6	3	9	8
1	3	7	8	9	4	6	2	5

COLUMN FRITS ABRAHAMS

Nooteboom als openbaring

Dat Cees Nooteboom de dood nabij was, werd duidelijk in het laatste interview dat hem werd afgenomen. Het staat in *De prullenmand heeft veel plezier aan mij*, een bundel met schrijversportretten van Thomas Heerma van Voss, die Nooteboom bezocht in zijn huis op het Spaanse eiland Menorca.

Heerma van Voss noemt zijn taalgebruik „beknopt, soms stroperig” en constateert dat zijn geheugen soms danig hapert. In *Trouw*, dat het interview ook afdruckte, staat één foto waarop Nooteboom in zijn tuin zit met zijn rug naar de fotograaf. „Hij wilde niet herkenbaar in beeld”, aldus het bijschrift. Een oude man, eenzaam zittend in zijn tuin, dat was er van hem overgebleven. Hij leed aan parkinsonisme.

Het contrast met zijn vitale, breed uitwaaiende oeuvre - gedichten, columns, reisverhalen, romans - is groot. In het buitenland, vooral in Duitsland, stond zijn werk hoger in aanzien dan in Nederland, al kreeg hij ook hier de belangrijkste literaire prijzen. Hermans, Mulisch, Van het Reve en Wolkers waren bij het Nederlandse lezerspubliek geliefder dan Nooteboom. Toch hoort hij bij de grote namen van de Nederlandse literatuur van na de Tweede Wereldoorlog.

Zelf gaf hij aan zijn poëzie de voorkeur en zijn non-fictie vond hij minstens zo belangrijk als zijn fictie. In een interview uit 1982 zei hij tegen Jan Brokken: „Ik heb nooit op de journalistiek neergekeken. Net zoals García Márquez beschouw ik de journalistiek als een vak dat je heel goed moet kunnen. De meeste schrijvers kunnen het niet; ze kunnen geen reisverhaal schrijven en ze kunnen geen interview maken. Toen ik later voor *Avenue* ging werken heb ik daar heel wat schrijvers naar binnen ge-

loodst maar in negen van de tien gevallen werd het niks. Journalistiek is een *stiel* waar schrijvers ten onrechte de neus voor optrekken.”

Ik trof dit interview aan in *Over Cees Nooteboom*, een bundel uit 1984 met beschouwingen over zijn werk. In de inleiding schrijft de samensteller, Daan Carstens, dat Nooteboom zelf wilde dat naast alle lovende stukken ook een aantal ‘tegenstemmen’ werd opgenomen van critici die zijn werk afwezen, zoals J.J. Oversteegen, Hans Warren en K.L. Poll. Een indrukwekkende geste van een schrijver die zijn critici nu eens niet weghoonde, maar serieus nam.

Zelf gaf hij aan zijn poëzie de voorkeur

Zelf heb ik altijd het meest genoten van zijn vroege columns uit *de Volkskrant* en zijn reisverhalen. De poëzie vond ik te gesloten en de romans, ook *Rituelen*, alleen bij vlagen overtuigend. Met zijn columns, waarin hij al veel reislust toonde, ben ik als jonge lezer opgegroeid; ze waren voor mij een nieuw genre, een openbaring tussen al het grauwe nieuws.

Zijn bundel *Voorbij passages* bevat een voortreffelijk interview met filmregisseur Federico Fellini. Bij het afscheid geeft Fellini hem een gesloten enveloppe met een introductie voor een befaamd restaurant. Hij krijgt een diner met „zesdubbele porties”. Slotzin: „Als ik wankelend naar buiten wil in de Romeinse nacht, blijkt dat ik niet mag betalen: de *maestro* uit Rimini heeft de hoorn des overvloeds uit de Romagna uitgestort over de schrijver uit Amsterdam.”

De ene *maestro* had de andere naar waarde geschat.

Achterpagina.

Cees Nooteboom
(1933-2026)
Maestro van het
literaire reisverhaal

PAGINA C4-7

Cultuur
BOEKEN

IN HET NIEUWS

SBS6-programma De Bogaartjes. BEELD SBS6

We houden van reality zoals van fast food

Afgelopen najaar kondigde de familie Meiland (*Chateau Meiland*) hun *reality*-pensioen aan. Ongetwijfeld volgen er nog *comebacks* en *spin-offs* met familieleden, zoals het een beetje docusoap betaamt. (Ik stel voor: begin met Montana Meiland, een 'personage' dat volgens de 'rolverdelingstabel' in de *Chateau Meiland*-analen (Wikipedia) vier seizoenen lang een 'bijrol' bekleedde, om tijdens de kerstspecial van 2020 plots in een 'hoofdrol' op te duiken. De daaropvolgende kerst was ze terug in een 'bijrol'. Wat gebeurde er tijdens die fatale kerst in 2020?)

Leg *De omweg naar Santiago* van Nootenboom maar eventjes weg en geef toe: we houden van reality-tv zoals van fast food: bij tijd en wijlen onweerstaanbaar. Dus wat moeten we nu, zonder familie Meiland? Met omgekeerde vlaggen en gele hesjes richting het chateau marcheren en belegeren maar, totdat er een akkoord wordt bereikt over nieuwe seizoenen? Dat is niet meer nodig: SBS6 heeft een verse familie gerekruteerd.

Vorige week hebben we in *De Bogaartjes* al kennismaat met Sandra (55), René (56), gezin en (een deel van) hun zestien honden. Horecaondernemer René droomde groot en had een duidelijke strategie: hoe meer kroost, hoe meer horecazaken. Ook zagen we hoe hij zijn vrouw onaangenaam verraste door haar op twee alpaca's te trakteren. Sandra was er absoluut niet blij mee, maar dat maakte René niet uit. Of liever gezegd: dat maakte hij zelf wel uit. Nee, René bespeurde weliswaar geen enthousiasme, maar, hield hij vol: óók geen boosheid. Kortom, beoordeelde hij haar reactie: „Een zeven”.

Gisteravond in aflevering twee zagen we de alpaca's verbouwereerd in de grote tuin te Voorburg staan, zich vermoedelijk afvragend hoe ze in vredesnaam in deze situatie waren beland. Verderop bevonden zich ook nog ergens geiten, katten, varkens en pluimvee. Een bok ging voortvarend aan de slag met het dekken van de geiten. We zagen René bewonderend toekijken.

De eigen veestapel, horecazaken, nakomelingen: René wil groei. Sandra was op doktersadvies na zes koters uitgebroed, dus nu zette René vol in op de volgende lichting. In de vreemdste scène werd in familieverband bepaald hoe de toekomstige huizen van de kinderen eruit zouden zien. René was vooral geïnteresseerd in het aantal slaapkamers. Zoon één bood „vijf of zes” (René straalde), de volgende zonen vier (René: „Dat is mooi”). Zoon Joe kwam plots met een karige twee op de proppen. „Valt daar nog over te babbelen?”, aldus René. „Dat we naar vier gaan?”

Is zo'n programma onschuldig vermaak? Lekker lachen om de ambitieuze René met zijn wilde plannen? Ik heb mijn twijfels. In een tv-genre waarin de grenzen tussen echt, nep, voorgerekookt en ongescript nogal onduidelijk zijn, kan je maar beter niet de indruk wekken dat het runnen van je familie als een bio-industrie gewoon resulteert in gezelligheid, niets aan de hand.

Ook de *voice-over*, vast onderdeel van dergelijke programma's, is veroorzaker van ruis. Wil je niet bedenkelijk gaan kijken of een wenkbrauw fronsen, veegt de permanent jolige en half-sarcastische vertelstem, alles presenterend als luchtig en ongecompliceerd, de boel weer glad. Maar het kan nog veel erger, bleek gisteravond op de NPO. In het zesde seizoen van *Meiden die Rijden* (PowNed), waarin vrouwelijke truckchauffeurs worden gevolgd, was acteur Ton Kas als *voice-over* vervangen door de Haagse cabaretier Sjaak Bral. Hij (of de nieuwe tekstschrijver) lette duidelijk op volstrekt andere zaken dan Kas eerder deed. Onopthoudelijk hoorden we dingen als: „Kanonnen, Wil, als je een andere afslag neemt kun je met die oogverblindende *little black dress* zo de *catwalk* van Parijs op!”

Waarom is de *voice-over* steeds vaker zó pregnant aanwezig? Mocht die *spin-off* met Montana Meiland er ooit komen: ik wil geen dwingende vertelstem. En al helemaal niet die vieze stem uit *Meiden die Rijden*. Ik wil zelf bepalen wat ik ergens in.

Jelle Brumsen

METAL

Bij Deftones is iedereen (weer) zeventien. Hoe kan dat?

Dertig jaar na het debuut van de Amerikaanse metalband Deftones lijkt er niets te zijn veranderd: bij een uitverkochte show in Afas Live staan nog steeds dezelfde soort tieners vooraan.

Frank Provoost

AMSTERDAM

Het is alsof de tijd heeft stilgestaan. Wie niet beter weet, bevindt zich dinsdagavond ergens halverwege de jaren negentig, het onbezorgde Utopia waarin niemand bang was voor een op een hol geslagen planeet of stervende democratieën en de jeugd slechts werd gesteiderd door twee existentiële problemen: verveling en vreemding.

Niemand kon daarover zo overtuigend klagen of ongenadig huilen als Chino Moreno, zanger van de Amerikaanse almetalband Deftones, in 'Bored', het eerste nummer van de eerste (onderschatten) plaat *Adrenaline* (1995).

Ruim dertig jaar later ziet de wereld er een stuk grimmiger uit, maar is er op de voorste rijen van de uitverkochte Afas Live ogen-schijnlijk niets veranderd. Daar staan namelijk nog steeds exact hetzelfde type tieners - zoals het

meisje dat ooit de iconische hoes van het tweede (doorbraak)album *Around the Fur* (1998) sierde - uitzinnig te moshen en alle dagelijkse (en dit keer ook mondiale) ellende therapeutisch van zich af te schreeuwen.

Rara, hoe kan dat? Het zou kunnen komen doordat Chino Moreno (52) ook gewoon achttien is gebleven, of in ieder geval in zijn hoofd. Hij lijkt nog steeds dezelfde eenzame skater als dertig jaar geleden (vet sluihaar, zwarte sik) met zijn ziel onder de arm en zijn broek op half zeven.

Misschien komt het omdat Chino Moreno (52) ook 18 is gebleven, in ieder geval in zijn hoofd

Sterker nog: hij oogt zelfs fitter (want leidt de laatste jaren een alcoholvrij bestaan) en blijft in topconditie. Sprintend en springend stuift hij over het podium. Binnen de kortste keren is zijn lichtblauwe flodderblouse donker en doorweekt gezweet.

Niet gedateerd

Het zou ook kunnen komen doordat Deftones handig met de tijd meebewegen. De hoekige nu-metalgrillen met als losse flodders gerapte wanhoopskreten uit de begindagen („als ik geen tekst had,

deed ik maar wat”, zei Moreno er ooit over) zijn gaandeweg verdreven door oprechte emo-vertwijfeling. In tegenstelling tot de meeste tijdgenoten (zoals nu-metalpioniers als Korn en Limp Bizkit) klinkt Deftones daarom juist niet gedateerd, zoals ook het vorig jaar verschenen tiende album *Private Music* wederom bewees.

Het zal ongetwijfeld ook komen door de aanzuigende kracht van oneindige doomscrollfuien waar veel van de headbangende Gen Z'ers in zijn gezwommen. Maar als ze dan toch verstrikt raken in TikTok, laat het dan zijn in het troostende Deftones-universum waar melancholieke droefenis wordt vermengd met extatische euforie.

Want het komt natuurlijk ook gewoon door de ijzersterke en afwisselende songs waarin de gitaren zowel dissonant knarsen als uitbundig loeien en Moreno zwelgt als Morrissey of krijst als Cobain. Wanneer hij in 'My Own Summer (Shove It)' hardop wenst dat de zon nooit meer zal schijnen - eerst hijgend en stamelend, dan hysterisch schreeuwend - klinkt dat eigenlijk best aanlokkelijk. En als hij voor een oranje gloed van die stervende zon zijn gitaar omhangt en een bloedstollende versie vertolkt van 'Change (In the House of Flies)', krijgt de Afas Live collectief kippenvel.

Op die momenten is iedereen (weer) zeventien - ook de oudjes achterin.

Deftones op het Roskilde Festival 2025. FOTO RITZAUS SCANPIX/ANP

Mouna Laroussi en Walid Benmbarek in de voorstelling 'Gedeelde Grond' FOTO RICHARD BEUKELAAR

Majda Ouhajji

AMSTERDAM

Nederland, het land waar hij is geboren en getogen, is zijn land. Maar Mounir voelt zich er niet meer thuis. Het verharde rechtse klimaat, het standpunt van Nederland over Gaza, de manier waarop politici over Marokkaanse Nederlanders praten... Hij wil weg. Zijn vrouw, Salma, snapt het. Maar zij wil blijven.

Sinds oktober toert het echtpaar Mouna Laroussi (Salma) en Walid Benmbarek (Mounir) met *Gedeelde Grond* door de Nederlandse theaters. Zij stond meermaals met een eigen cabaretvoorstelling in het theater, hij is vooral bekend van zijn rol in de tv-serie *Macro Maffia*. *Gedeelde Grond* is een persoonlijk verhaal, over je ontheemd voelen in je eigen land. Wat betekent die ontheemding voor een huwelijk en een gezin?

Walid, in de voorstelling zeg je: misschien hadden onze ouders hier nooit naartoe moeten komen.

Benmbarek: „Veek gastarbeiders zijn hier naartoe gehaald en ze werden eigenlijk niet goed behandeld. Ze moesten in de meest erbarmelijke omstandigheden werken, maar dachten: als ik maar voor mijn familie daar kan zorgen. En nu denk ik: is dat het wel waard geweest? Want ik heb nu het gevoel dat ik beter terug kan gaan naar Marokko, waar ik hoop heb op een betere toekomst voor mijn kinderen.”

Laroussi: „Maar als ze niet waren gekomen, had je mij nooit ontmoet. En dan had je ook niet je kinderen gehad.”

Benmbarek: „Dat weet ik. Het is meer een gevoel, een twijfel bij

INTERVIEW **MOUNA LAROUCSI EN WALID BENMBAREK** ACTEURS

Mounir wil terug naar Marokko, zijn vrouw Salma wil hier blijven

In *Gedeelde Grond* onderzoeken acteurs Mouna Laroussi en Walid Benmbarek wat het betekent als polarisatie en ontheemding doordringen tot een huwelijk. „We zijn hier geboren en getogen. Als we dat nu loslaten, dan is alles voor niets geweest.”

mezelf. Hadden ze echt niet daar iets kunnen opbouwen?”

Hoe kijk jij daarnaar, Mouna?

Laroussi: „Mijn vader komt uit Tanger en mijn moeder uit Gouda. We zijn thuis met beide culturen opgevoed. Op een gegeven moment merkte ik tijdens mijn theaterwerk dat ik de hele tijd aan het verbinden was. Altijd maatschappelijke onderwerpen belichten vanuit Marokkaans en Nederlands oogpunt. Om zo de verschillen te zien en dat die soms helemaal niet zo groot zijn. Ik zit er als een kameleon de hele tijd in. Het personage van Salma, dat ben ik zelf. Constant zoeken, ervoor willen vechten maar ook zijn kant begrijpen. We zijn hier geboren en getogen. Als we dat nu loslaten, dan is alles voor niets geweest.”

Benmbarek: „En ik denk: ik heb geen zin meer om te vechten. Waarom moet ik vechten? Wat moet ik nog bewijzen?”

Laroussi: „We hebben hier veel gesprekken over, ook met Neder-

landers zonder biculturele achtergrond. En dan hoor je meer mensen zeggen: dit voelt niet als ons thuis. Op dat moment dacht ik: dit is een universeel onderwerp.”

Benmbarek: „De reden van vertrek is anders. De een gaat weg vanwege het weer, de ander vindt het ondernemingsklimaat verschrikkelijk. Voor veel mensen met een migratieachtergrond gaat het echt om niet geaccepteerd worden voor wie je bent.

„De laatste jaren is dat erger. De opkomst van de rechtse kant, het standpunt van Nederland als het over Gaza gaat. Nee man, dit is niet meer het land waar ik wil wonen. Ik hoor hier niet thuis, ik word doodongelukkig. Het enige wat me hier houdt is mijn gezin.”

Dat lijkt me binnen een huwelijk ook weer niet makkelijk.

Laroussi: „We wilden vanuit een persoonlijk verhaal laten zien wat polarisatie doet binnen een gezin en een huwelijk.”

Benmbarek: „Het zorgt voor

druk op je huwelijk, als je daarin niet op één lijn zit. En dat wilden we ook graag in het stuk, een ode geven aan het huwelijk. Dat het iets is waar je voor moet vechten, het is niet vanzelfsprekend. Je hoeft het niet altijd met elkaar eens te zijn, maar uiteindelijk gaat het om: hoe vind je de balans?”

Laroussi: „Dat is uiteindelijk de rode lijn geworden. Je hoeft het niet met elkaar eens te zijn, maar je moet elkaar proberen te vinden op andere vlakken. Of in ieder geval het gesprek blijven voeren. Dat is ook met de maatschappij zo. Je hoeft het niet altijd met elkaar eens te zijn, maar laten we in godsnaam kijken waar we het wel over kunnen hebben. En een beetje de menselijkheid in het debat terug krijgen.”

Julie spelen de voorstelling nu al sinds oktober. Is er in die periode iets veranderd bij jullie?

Benmbarek: „Bij mij werkt het bijna therapeutisch. De laatste twee jaar denk ik, zeker ook door de me-

dia, dat Nederland compleet rechts is geworden. En door de voorstelling weet ik: nee, er zijn nog genoeg mensen die anders denken.

„Er was een vrouw die naar ons toe kwam en zei: als ik de voorstelling een week eerder had gezien, dan had ik anders gestemd. En dat is ook een mooi compliment. Kennelijk is dit nodig om de andere kant te voelen en te begrijpen.”

Laroussi: „Jouw solo komt altijd mega binnen. Er zijn mensen die geen biculturele vrienden hebben of dat gesprek niet hebben gevoerd met iemand anders. Het geeft stof tot nadenken, maar niet op een belerende en vervelende manier. We wilden wel echt een voorstelling voor iedereen maken, niet alleen de Marokkaanse Nederlander.

„We zijn hier zo'n anderhalf jaar geleden mee begonnen. Het was heel spannend, want het is heel kwetsbaar. De vraag was ook: in hoeverre laten wij onszelf zien in dit stuk? Uiteindelijk is het gewoon bijna 90 procent ons verhaal, alleen andere namen en carrières.”

Hadden jullie deze voorstelling ook met iemand anders kunnen spelen?

Benmbarek: „Dit had ik niet met iemand anders kunnen bedenken. Er zitten te veel persoonlijke verhalen in.”

Laroussi: „Stel dat het stuk nu verkocht wordt, dan denk ik dat twee anderen het prima kunnen spelen. Maar ik denk wel dat we profijt hebben dat we elkaar zo goed kennen en op elkaar ingespeeld zijn. Daar zit een chemie bij die je niet kunt spelen.”

Benmbarek lacht: „Zo gaat het thuis ook.”

Gedeelde Grond is nog tot en met 4 april in de theaters te zien.

MICHEL KRIELAARS

Ik wil je omhelzen met zoete zotternij

In Granada belandde ik tijdens een wandeltocht op de plaats waar in de Spaanse Burgeroorlog de dichter en toneelschrijver Federico García Lorca (1898-1936) door een vuurpeloton van rechtse milities werd doodgeschoten. Waarom dat gebeurde is nog altijd onduidelijk. Zo meent zijn ene biograaf dat hij slachtoffer was van een terreurcampagne tegen leden van het linkse Volksfront en beweert een ander dat zijn homoseksualiteit bij zijn executie een rol speelde. Maar waar de waarheid ook ligt, tragisch is zijn dood wel. Vooral als je beseft wat er nog voor moois uit zijn pen had kunnen vloeien.

Dat García Lorca een energiek leven leidde, maakte ik op uit *Ik houd nog veel verborgen*, een selectie van zijn brieven die onlangs in de serie Privé-domein verscheen in een fraaie vertaling van Bart Vonck. Het is een heerlijk boek dat je van het Andalusië van 1916 via Burgos en Madrid naar het New York van eind jaren twintig en het zwoele Havanna voert.

De brieven die hij uit New York naar zijn vrienden en familie in Spanje stuurt laten zien hoe hij genoot van Amerika. Ook bevatten ze een geweldig ooggetuigenverslag van de beurskrach van 1929, waarin twaalf biljoen dollar ineens verdampte.

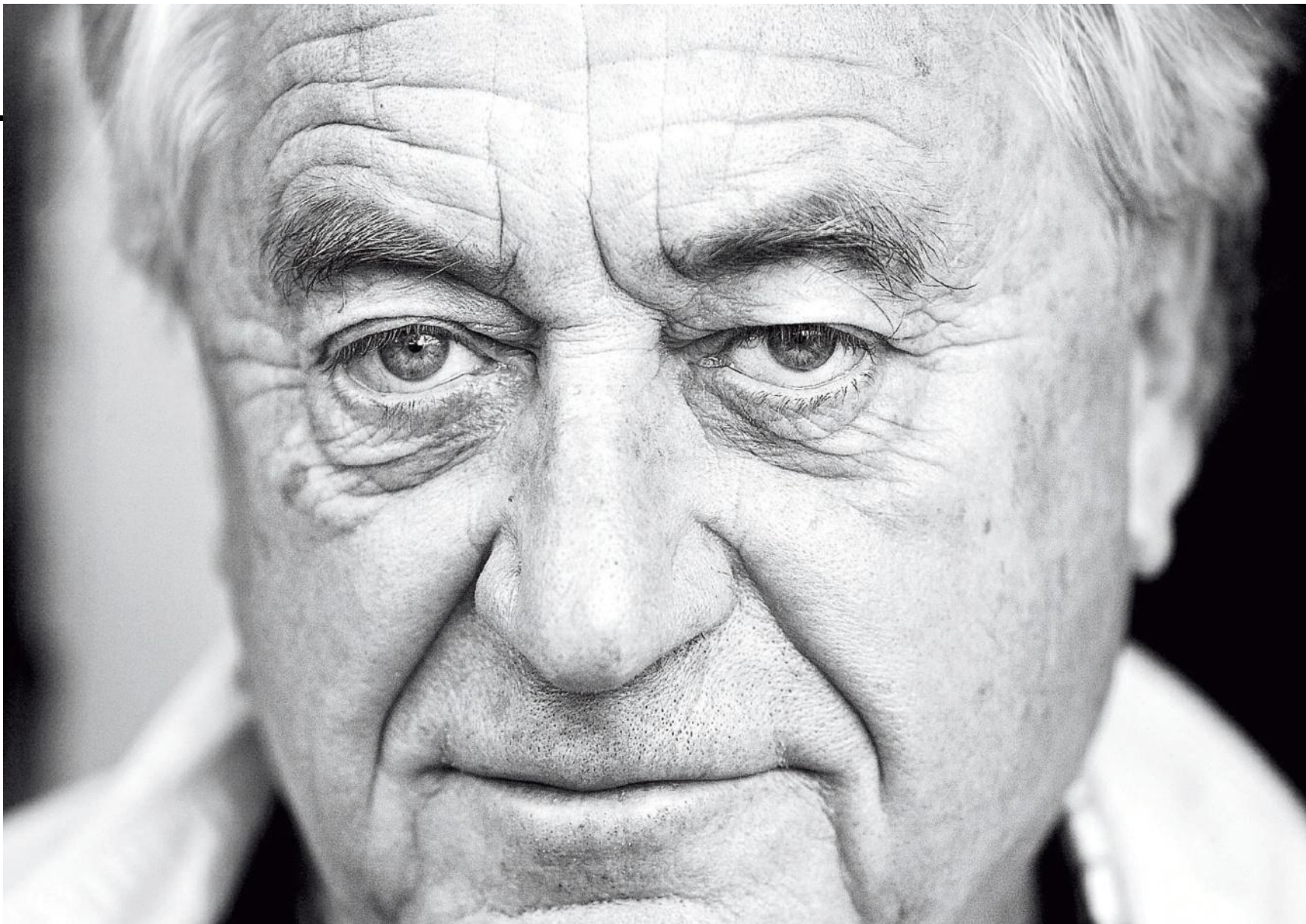
Tijdens de beurskrach in New York belandt García Lorca in een huilende menigte

Zo staat García Lorca meer dan zeven uur lang in een panisch schreeuwende en huilende menigte, troost hij een vriendin die haar fortuin van vijftig miljoen dollar kwijt is en ziet hij een bankier op straat liggen die van de zestiende verdieping van een hotel is gesprongen. Het verschaft hem een „nieuw inzicht in deze beschaving”, die vooral om geld draait.

Tegelijkertijd geniet hij van het dynamische New York met zijn wolkenkrabbers en drukke verkeer, waar een dichter als een prins wordt onthaald. Hij schrijft zich in aan Columbia University voor een zomercursus Engels, geeft lezingen voor studenten Spaans, maakt nieuwe vrienden, onder wie de beroemde Afro-Amerikaanse schrijfster Nella Larsen. Op feesten bij haar thuis geniet hij van haar vrienden en de spirituals die zij zingen. Maar tegelijkertijd mist hij het warme katholicisme van Spanje. Zo schrijft hij: „Die verrukkelijke vormen en die grootmoedigheid waarmee God wordt bejegend, die maken Spanje zo groot.”

In zijn brieven heeft hij het slechts in verulde termen over zijn homoseksualiteit. Zo kun je uit de bewonderende toon waarop hij aan Salvador Dalí schrijft opmaken dat hij verliefd op hem is, maar dat dit niet wederkerig is.

Desto gemakkelijker zijn de brieven aan homovrienden die hij ‘snoes’ of ‘zusje van mijn binnenste’ noemt en waarin hij het over een mooie ‘stierenvechtertje’ heeft. Een brief aan Carlos Morla Lynch uit 1931 leest zelfs als je reinste poëzie: „... ik wil je zo graag omhelzen met de tederheid en lyrische zotternij die ik voor je voel. Tederheid omdat ze opwelt uit mijn bloed, en zotternij (O, zoete zotternij en goddelijk kinderspeeksell!), omdat ze opwelt uit mijn ziel, die het zotste is dat we bezitten.” Als je zo iets leest, betreur je het nog meer dat aan zijn leven zo’n vroeg einde kwam.

Cees Nootboom, 2004 FOTO VINCENT MENTZEL

Reizen maakte alles scherper

CEES NOOTEBOOM (1933-2026) Als schrijver en dichter laat Cees Nootboom een rijk en gevarieerd oeuvre na, waarin reisverhalen een belangrijke plaats innemen. Reizen was voor hem een geconcentreerde vorm van schrijven, maar ook een manier van mediteren en denken.

Door **Margot Dijkgraaf**

Op 2 september 2019 kreeg Cees Nootboom een eredoctoraat van het University College Londen vanwege zijn uitzonderlijke bijdrage aan de Europese literatuur. Hij kreeg een schitterend kostuum aan van glanzend goudbruine en paarse stof, een fluwelen hoofddeksel. Het was tevens de *graduation ceremony* van de studenten, die zeker drie uur lang voor hem langs liepen om hun diploma in ontvangst te nemen. Na de hele ceremonie moest Nootboom knielen op een met rood fluweel bekleed bankje en kreeg hij een heuse ridderslag. Hij vond het prachtig.

In zijn dankwoord vertelde hij dat hij in 1954 een opschriftboekje kocht en begon te schrijven. Meer was het niet, zei hij. Hij vertelde dat hij ‘een moeilijk kind’ was en op zijn zeventiende uit huis was gegaan. Hij ging liften in Frankrijk, in Spanje en elders in Europa. Geen betere manier om overtuigd Europeaan te worden dan onderweg zijn met Duitsers, Fransen, Engelsen, Zweden, Polen en anderen, hield hij zijn duizendkoppig gehoor voor. Toen hij zijn vriend Rüdiger Safranski eens had gevraagd wanneer hij in ‘s hemelsnaam al zijn biografieën had geschreven (Goethe, Schiller), antwoordde die hem dat dat was in de tijd dat Nootboom de wereld las.

Het is een van de vele prijsceremonies die in de loop der decennia ter ere van Nootboom zijn georganiseerd. Woensdag overleed hij, op 92-jarige leeftijd, in een ziekenhuis op zijn geliefde eiland Menorca, waar hij al meer dan vijftig jaar een huis had. Hij ontving tientallen prij-

zen, van de P.C. Hooftprijs tot de Oostenrijkse Staatsprijs, van de Constan-tijn Huygensprijs tot de Spaanse Premio Formentor. Alleen die ene, de Nobelprijs waarvoor hij zo vaak werd genoemd, ontving hij niet.

De jeugd waarover hij in Londen sprak en de Tweede Wereldoorlog hebben hem én zijn oeuvre gevormd. „De eerste Duitsers die ik in mijn leven zag, kwamen uit de hemel”, vertelde hij graag, daarop kwamen die uit het water, daarna die over land. Hij stond hand in hand met zijn vader, op het balkon van hun woning in Rotterdam, te kijken naar de parachutisten die op 10 mei 1940 neerdaalden. Zijn vader kwam aan het einde van de oorlog om bij het Britse vergissingsbombarde-ment op het Bezuidenhout.

Als hem gevraagd werd hoe hij schrijver werd, herhaalde hij de vraag zuchtend. Hoe wordt iemand schrij-ver? Zijn ouders verhuisden veel, scheidden, zijn vader verdween uit zijn leven, hij groeide op in pleeggezin-nen en op kostscholen en internaten die door monniken werden geleid. Van de franciscanen en de augustijnen leerde hij Grieks en Latijn, de klassieke talen die aan de basis van de Europese geschiedenis staan, hij was ze ‘eeuwig dankbaar’.

Hij ging uit huis, werd jongste be-diende bij de Rotterdamsche Bank in Hilversum, fietste door het bos om be-talingen te doen, ging bij een beekje zitten om ‘iets te doen wat hij denken noemde’, en ‘wat misschien al schrij-ven was’. Het echte schrijven begon aan de leestafel van de bibliotheek in Hilversum. Nee, schrijver had hij nooit echt willen worden. Het liep gewoon zo.

Liftend de wereld in

In 1954 besloot de jonge Nootboom liftend de wereld in te trekken. Hij

deed voorgoed de deur naar de vrijheid open. Met lopen is hij nooit meer opge-houden, en met lezen en schrijven ook niet. In de jaren ’60 kwam hij op Fran-kendael, het grote huis in Amsterdam waar de familie woonde van zijn eerste vrouw, Fanny Lichtveld. Hij vond er een soort familieleven, dat hij nooit ge-kend had. Heerlijk kon hij vertellen over die eerste grote overtocht op een cargo, naar Suriname waar een deel van haar familie woonde.

Jaloers kon Nootboom zijn op schrijvers als Proust, Borges en Na-bokov, die de beschikking hadden over de bibliotheken van hun vaders en in hun jeugd al alles hadden gelezen waar ze hun leven lang uit konden putten. Nootbooms grootvader van moeders-kant werkte bij de spoorwegen. Zijn moeder zorgde ervoor dat hij op het gymnasium kwam. Proust heeft Noot-boom later in zijn leven van a tot z ge-lezen, vertelde hij in deze krant. Rond zijn veertigste las hij de hele *À la Re-cherche du Temps Perdu*, in het Frans, in een paar zomers. Hij vond het mag-nifiek, en bewonderde als schrijver vooral het feit dat Proust vanaf de eer-ste zin de hele constructie van ‘die ka-thedraal’ al in zijn hoofd had.

Nootboom debuteerde in 1955, op tweëntwintigjarige leeftijd met *Philip en de anderen*, een dromerige, mysteri-euze roman, waarvoor een Frans meisje model stond dat hij tijdens een lifttocht had ontmoet. In zijn roman *Rituelen* (1980), de roman waarmee hij doorbrak bij het grote publiek, staat de zin die zo vaak is herhaald: ‘herinne-ring is als een hond die gaat liggen waar hij wil’. Een goed geheugen, nee, dat had hij niet. Zijn grote liefde, Si-mone Sassen, was zijn geheugen. Hij onthield wat hij zag, wat hij obser-veerde op een terras, op straat, op zijn vele reizen. Maar data, jaren, nee. Rei-zen was, zei hij, ‘een bepaalde vorm

van eenzaamheid die je zelf zoekt’, een vorm van ‘verhevigd leven’. Alles werd scherper. Reizen werd, in zijn woorden, ‘een geconcentreerde vorm van schrijven’, en zelfs ‘een vorm van me-diteren’, een manier van denken. Maar het was ook een confrontatie met zich-zelf. Het onlangs gepubliceerde eerste deel van zijn dagboeken (*De danser en de monnik*), met toewijding bezorgd door zijn grote vriend Philippe Noble, die bijna zijn hele werk in het Frans vertaalde, getuigt ervan: hij is onzeker, twijfelt, zoekt en onderzoekt.

Europeaan

Vaak was Nootboom precies daar waar het gebeurde in de Europese ge-schiedenis. Het maakte van hem een Europeaan in hart en ziel. Spanje was zijn grootste liefde, hij doorgrondde wat er werd gezegd en geschreven over dictatuur, censuur en ballingschap. In 1956 was hij bij de opstand in Boeda-pest. Een jaar later voer hij als matroos naar de Caribische Zee en Zuid-Ame-rika, zag wat kolonisatie voor sporen had achtergelaten. In de landen van Zuid-Amerika zou hij vaak zou vertoe-ven als gast op literaire festivals. Daarna reisde hij verder en putte er een belangrijk deel van zijn verhalen uit. In Parijs en Praag observeerde hij de ge-beurtenissen van mei ’68. In 1989, toen de muur viel, was hij in Berlijn. Boli-via, Brazilië, Niger, Mali, Gambia, Ma-leisië, Iran, Mexico, Japan - er is bijna geen land dat hij niet bereide en waar hij niet over schreef. Tientallen reizen maakte hij samen met fotograaf Eddy Posthuma de Boer, in de jaren zestig tot tachtig. Daarna ging hij vooral op pad met zijn vrouw, de fotografe Si-mone Sassen. Samen maakten ze *Tum-bas*, een prachtig boek over graven van dichters en denkers en *Saigoku*, een beeld- en woordverslag van hun pelgri-mage naar de 33 tempels bij Kyoto.

Een van de eigenaardige dingen aan oud worden, schreef Nootboom, is dat zo ongeveer alles een herinnering oproept

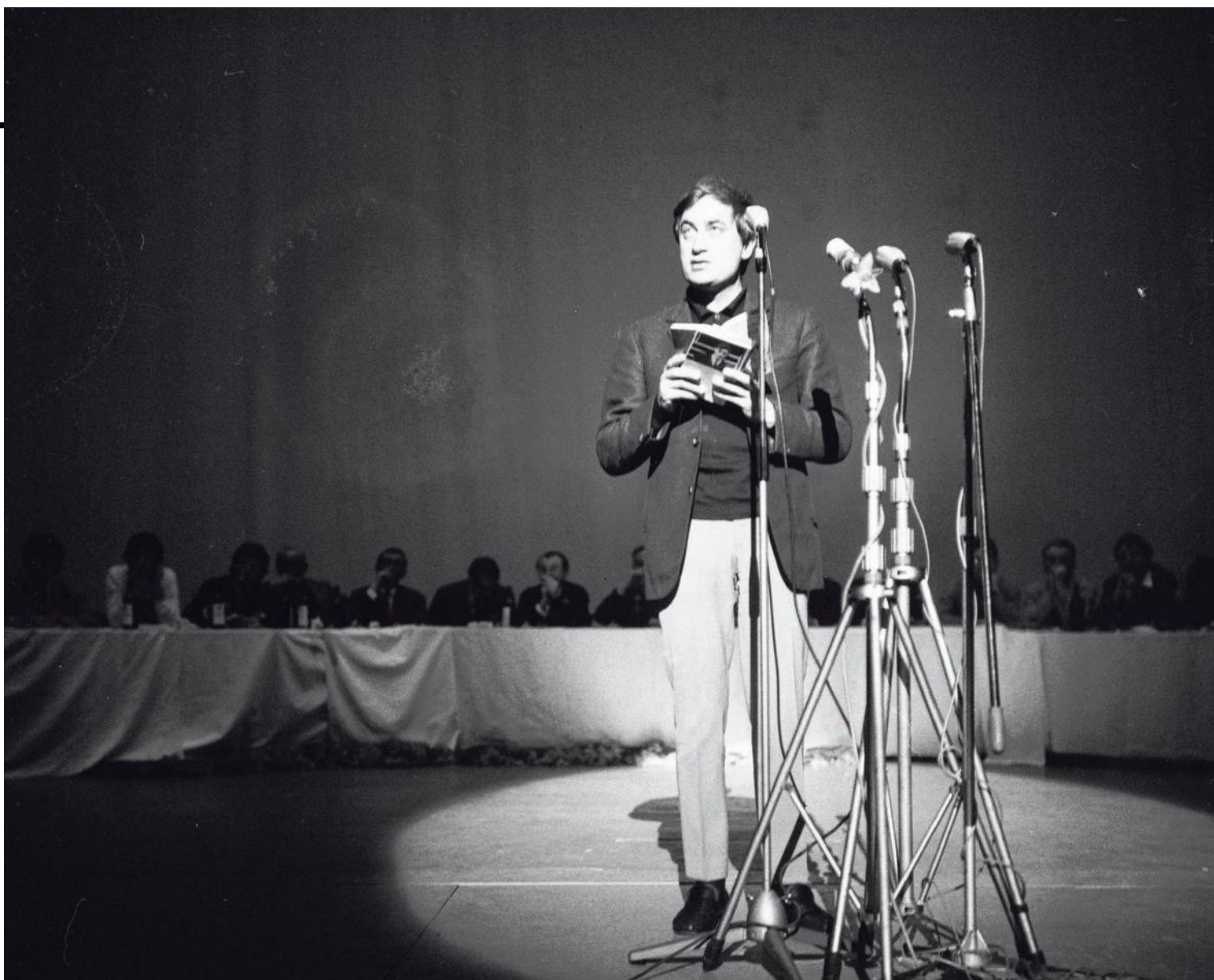
Veel vroege verhalen en reportages verschenen in *Het Parool*, *Elsevier* en in *Avenue*. Voor dit tijdschrift maakte Nootboom ook vertalingen van werk van auteurs die hij op zijn vele reizen had ontmoet. Hij las altijd, veel en vaak, hedendaagse auteurs én klassie-kers. Zijn leven lang was hij genereus in het aanbevelen van jonge schrijvers bij buitenlandse uitgevers. Zijn eigen werk werd in meer dan dertig talen vertaald. Hij droeg zijn vertalers op handen en kwam op voor hun positie: „Zorg dat het honorarium voor lite-raire vertalers verlost wordt van het stigma van de nette armoede”.

De Duitse uitgeverij Suhrkamp pu-bliceerde zijn *Gesammelte Werke* in elf delen. Belangrijk was ook zijn vriendschap met de Duitse filosoof en schrij-ver Rüdiger Safranski, die in 2008 een bloemlezing over zijn werk publi-ceerde (*Zielsverhuizing vindt niet na, maar tijdens het leven plaats*). Graag vertelde Nootboom de anekdote dat Safranski in zijn jonge jaren *Philip en de anderen* een cultboek had gevon-den, maar dacht dat de auteur ervan al jaren dood was. Tot ze elkaar bij toeval ontmoetten in een Duitse boekhandel. Een levenslange vriendschap was ge-boren. Een vergelijkbare band had Nootboom met de Argentijnse filo-loog en schrijver Alberto Manguel, die eveneens over zijn werk schreef (*Alles voor het eerst*, 2013). „Ze zijn zoveel erudierter dan ik”, verzuchtte hij soms.

Haat-liefderelatie

Terwijl de wereld Nootboom om-armde en met prijzen overlaadde, voelde hij zich zelden op juiste waarde geschat in zijn geboorteland. Met Ne-derland had Nootboom een haat-lief-derelatie. Hij was zelden tevreden over de aandacht die hij hier kreeg van de li-

Lees verder op pagina C6

Cees Nootboom in 1966 tijdens Poëzie in Carré SEPIA TIMES/UNIVERSAL IMAGES GROUP VIA GETTY IMAGES

De best verkochte boeken

1

Adriaan van Dis:
Alles voor de reis.
Atlas Contact,
201 blz. € 22,99 (1)

2

Ilja Leonard Pfeijffer:
Absolute democratie.
De Arbeiderspers,
272 blz. € 23,99 (-)

3

Chloe Dalton:
Een haas in huis.
Prometheus,
304 blz. € 23,99 (6)

4

Herman Koch:
De overbodigen.
Ambo Anthos,
224 blz. € 22,99 (-)

5

Alicja Geschinska:
Vrouwen in duistere tijden.
De Bezige Bij,
429 blz. € 29,99 (3)

6

Michel Krielaars:
Rivier van bloed.
Pluim,
336 blz. € 26,99 (4)

7

Julian Barnes:
Vertrek(punt).
Atlas Contact,
192 blz. € 22,99 (2)

8

Annejet van der Zijl:
De zwevende wereld.
Hollands Diep,
352 blz. € 26,99 (10)

9

Ester Naomi Perquin:
Tot alles in beweging komt.
Van Oorschot,
304 blz. € 23,50 (8)

10

Pieter Koolwijk:
Limbusland.
Geef een Boek Cadeau,
26 blz. € 2,99 (-)

GEBASEERD OP DE VERKOOPCIJFERS VAN AFGELOPEN WEEK VAN BOEKHANDELS ATHENAEUM (AMSTERDAM), JAVA BOOKSHOP (AMSTERDAM), DEN BOER (BAARN), VAN KEMENADE & HOLLAERS (BRED), PAAGMAN (DEN HAAG), SPIJKERMAN (EINDHOVEN), GODERT WALTER (GRONINGEN), KOOYKER (LEIDEN), LOVINK (LOCHEM), ROELANTS (NIJMEGEN), VAN GENNEP (ROTTERDAM), VAN DER VELDE IN DEN BROEREN (ZWOLLE)

» Vervolg van pagina C5

teraire kritiek. Zijn goede vriend Remco Campert vertelde hem waarom: „hoe kan het ook anders, je bent er nooit!” Inderdaad bracht hij doorgaans per jaar maar enkele weken door in Amsterdam. Als hij er tussen zijn vele reizen door, wel even was, ging hij vaak naar De Kring of Café de Zwart, waar hij de literaire collega's van zijn generatie trof. Vaak sprak Nootboom over zijn gestorven vriend Hugo Claus.

Zelf vond hij zich, ondanks het feit dat hij in Den Haag was geboren, en zijn leven lang een groot deel van het jaar op reis in het buitenland was, ‘on- vervreemdbaar een Amsterdammer’. „Eigenlijk ben ik echt een Nederlander”, zei hij, „als we door de polder rijden, vind ik dat behoorlijk fantastisch. Ook historisch. Een beschaafd land. Misschien heeft het ook een beetje met het naderend einde te maken, dat je dat soort dingen gaat denken. Al ben ik bereid morgen weer het tegenovergestelde te zeggen. Ik weet dat ik dat doe.”

Veel van zijn essays hebben beeldende kunst tot onderwerp, waarbij het vooral om kijken gaat: fotografie, schilderkunst, architectuur. Onlangs verschenen bijvoorbeeld *Bomen waarin stenen bloeien* over het werk van de Italiaanse kunstenaar Giuseppe Penone en *Nooit gebouwd Nederland*, een poëtische benadering van niet-uitgevoerde architectonische ontwerpen.

Nootboom was in staat in enkele woorden iemand of iets te treffen. Hij keek, en vatte de kern van wat hij zag. Zo gaat ook het prachtige essay *Venetia. De leeuw, de stad en het water* (2018) over kijken. Je kunt het lezen als een zelfportret van een schrijver die ons een inkijkje gunt in zijn leven en zijn denkwereld. Nootboom neemt je mee naar de stad waar hij ruim vijftig jaar geleden voor het eerst kwam. Hij werd erdoor gevloerd. Neem de beschrijving van de eerste keer dat hij Venetië zag: ‘Lang geleden is het, maar het moment blijft onvergetelijk. De zon ketste op het plein, tegen al die ronde, vrouwelijke vormen van portaalbogen en koe-pels, de wereld maakte een kwartslag en ik voelde me duizelig. Hier hadden mensen iets gedaan wat niet kon, op deze paar moerassige stukken grond hadden ze een tegengif bedacht, een toverij tegen alles wat lelijk was in de wereld. Honderd keer had ik die afbeeldingen gezien en toch was ik er niet op voorbereid, omdat het vol-maakt was. Dat geluksgevoel is nooit overgegaan’.

In al zijn werk komen tientallen andere levens voorbij - van mannen, vrouwen, van andere schrijvers en kunstenaars uit voorbije tijden. Van personages uit boeken, van afgebeelde mensen op schilderijen. Bij een mysterieus schilderij van de zestiende-eeuwse schilder Giorgione, in de Accademia, kijkt hij naar die zittende, half-naakte vrouw met haar baby, naar de jongeman links (..) en krijgt hij de aan-vechting ‘om in dat schilderij naar bin-

nen te mogen, langs haar te lopen, door die stad te dwalen (..) en dan uit die stad terug te komen, naar haar toe, om bij haar te zijn, van verf te worden en tegelijkertijd toch onzichtbaar.’ Nootboom duikt als het ware het schilderij in, hij wil meer weten van dat leven, er zelf in opgaan. Zijn literaire referenties zijn persoonlijk. En internationaal.

Nootboom kon de ene na de andere anekdote vertellen, over zijn reizen, over zijn internationale schrijvers-vrienden. Hij sprak in cirkels, spiralen en pirouettes. Literair gezien hield hij niet van de ik-vorm. In zijn reisverhalen had hij het wel over zichzelf, ‘maar mijn zieleleven - voor geen goud! Als iemand mij vraagt wie ik als biograaf wil, zeg ik: geen één! Het is toch allemaal lichtzinnige niksigheid.’

Nieuwsgierig - als Nootboom iets was, was het dat. Of het nu een plek was, een schilderij, een standbeeld of een tuin - altijd was hij benieuwd naar het verhaal erachter. Hij hield van mensen, van het observeren van mensen: „als je ziet hoe kwetsbaar mensen zijn, hoe ze door het leven tobben.. dat is een motor, als die er niet is, schrijf je niets.”

Dichter

Hoewel Nootboom vaak wordt gezien als de maestro van het reisverhaal, was hij ook een magnifiek dichter. Hij kon in zijn gedichten wonen, net als de door hem bewonderde dichter Jan Jacob Slauerhoff. Een van de eigenaardige dingen aan het oud worden, schreef Nootboom in de bundel *Rode regen* (2007), is dat zo ongeveer alles een herinnering oproept. Die vind je ook, vormomd, in zijn poëtische werk. Nootboom debuteerde met *De doden zoeken een huis* (1956) en publiceerde daarna vele dichtbundels. In 2020 verscheen *Afscheid. Gedicht uit de tijd van het virus*, dat hij voltooide in een landhuis in Zuid-Duitsland waar hij vaak de winter doorbracht. Het zijn beelden van oorlog, van verdwijnen en verdwalen, van verder trekken, de tijd, de dood, dromen, ‘lessen in afwezigheid’. Hij begon eraan in zijn huis op Menorca. Achter in zijn tuin, vlak bij de studio waar hij een groot deel van zijn werk schreef, plantte hij cactussen. Hij noemde ze zijn ‘vrienden die geen monden hebben’, maar ‘puntige en hoekige armen’. Er staat een vijgenboom, en ‘duizendjarige stenen van de muur’, ‘ganzen van de bureu’. Ze komen voor in zijn gedichten en in zijn korte verhalen, zoals 533, *een dagenboek*. Soms drukt hij er een foto van af.

Een geveleugelde uitspraak van Nootboom luidt „Ik had wel duizend levens en ik nam er maar één!” Hij heeft meer levens geleid dan menig-een. Nostalgie was hij niet. Hij besefte dat het ook Proust niet ging om herinnering en nostalgie: „Het gaat over het verleden als actief principe in je leven, over hoe je door het verleden terug te halen het heden activeert”. Nootboom zelf was er een meester in geworden.

Cees Nootboom, Harry Mulisch en Hugo Claus, Ibiza, 1959 FOTO LETTERKUNDIG MUSEUM

Cees Nootboom in Saint Malo, Frankrijk in 1995. FOTO ULF ANDERSEN/GETTY IMAGES

Het werk van Nootboom werd

Rinskje Koelewijn

AMSTERDAM

El País en *Le Monde*, *The Guardian* en de *Süddeutsche Zeitung*, de grote Europese kranten besteedden donderdag aandacht aan het overlijden van de bekendste Nederlandse auteur in Europa, Cees Nootboom. Hij overleed woensdagmiddag, 92 jaar oud, op Menorca, het eiland waar hij de laatste jaren doorbracht.

Cees Nootboom debuteerde in 1955 in Nederland met zijn roman *Philip en de anderen*, die werd bekroond met de Anne Frankprijs. Met *Rituelen*, zijn roman uit 1980, zou hij zijn internationale debuut maken. Eerst kwam het in Engelse vertaling uit, daarna volgden spoedig de Spaanse, Franse, Italiaanse en Duitse vertalingen. Volgens uitgeverij De Bezige Bij is zijn werk in dertig talen vertaald. Naast romans schreef hij

innig omarmd door Frankrijk, Duitsland en Spanje

essays, reisverhalen en poëzie.

Het land dat hem het innigst omarmde was Duitsland. Zijn goede vriend Michael Krüger memoreert in zijn necrologie over Nootboom voor het Duitse weekblad *Die Zeit* dat Nootboom er trots op was de enige Nederlandse schrijver te zijn die een „monumentaal verzamelwerk kreeg bij de gerenommeerde Duitse uitgeverij Suhrkamp.”

Minstens zo bekend én geliefd werd hij in Frankrijk, zegt Philippe Noble, al veertig

jaar zijn vertaler naar het Frans. „Vanmorgen heb ik nog eens geteld, maar zeker 32 van zijn titels zijn in het Frans verschenen, goeddeels maar lang niet allemaal vertaald door mij.” Zijn werk vond weerklink, zegt Noble, door de toegankelijkheid ervan. „Het was poëtisch en diepgaand, maar wat nogal eens wordt vergeten: ook humorvol. Een groot plezier om te lezen.”

Philippe Noble bezorgt voor uitgeverij Koppernik ook het tweede deel van Nootbooms dagboeken. Het eerste deel *De dan-*

derwerpen laten de schrijver in al zijn literaire facetten zien. Het boek bezorgde hem behalve in NRC eindelijk de erkenning als prozaschrijver, die zijn reisreportages hem niet hadden gebracht.

Het volgende verhaal (1991) Surrealistische reis door de herinnering

Aanvankelijk als boekenweek-geschenk gepresenteerde kleine roman over een voormalig leraar klassieke talen die in Lissabon wakker wordt in een kamer waar hij niet is ingesla-pen. Die leraar herinnert zich nu een eerder verblijf in Lissabon met een vroegere gelief-de, een biologielerares. Het is het begin van een reis door de herinnering, die uitloopt op een surrealistische droom over een reis op een schip. De zeven passagiers vertellen el-kaar hun verhaal over eeuwige thema's zoals leven en dood, tijd en onmetelijkheid. De Nederlandse kritiek zag er niets in, maar in Duitsland werd het boek tot wereldlite-ratuur uitgeroepen en werd het een bestseller. In Neder-land werd het boek lauw ont-vangen, maar in Duitsland werd het een bestseller, nadat het in het fameuze televisie-programma *Das Literarische Quartett* tot wereldliteratuur werd uitgeroepen door pre-sentator en gezaghebbend cri-ticus Marcel Reich-Ranicki, die er onder meer over zei: „Dat jullie Nederlanders zo'n schrijver hebben!”

De omweg naar Santiago (1992)

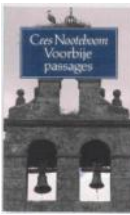
Filosofische reisbeschou-wingen over Spanje

De neerslag van alle reizen die Nootboom door de jaren

Cees Nootboom:
De omweg naar Santia-go. De Bezi-ge Bij, 416 blz.

heen in Spanje maakte. Hij zwerft over de sierra's, be-zoekt kerken en kloosters, en mijmert over de verschrikkin-gen van de burgeroorlog. Ge-schiedenis en actualiteit ko-men samen in filosofische reisbeschouwingen die je een dieper inzicht geven in zowel dat geheimzinnige land als in de persoon van de schrijver Nootboom. Zo schrijft hij: „Spanje is bruut, anarchis-tisch, egocentrisch, wreed, Spanje is bereid zich voor on-zin de das om te doen, het is chaotisch, het droomt, het is irrationeel. Wie niet gepro-beerd heeft te verdwalen in de labyrintische complexiteit van zijn geschiedenis weet niet waar hij doorheen reist. Het is een liefde voor het leven, aan de verbazing komt nooit een eind.” En ook: „Het Spaanse karakter en het Spaanse leven corresponderen met 'datgene waar ik over ga', met bewuste en onbewuste dingen in mijn wezen, met wie ik ben.”

Cees Nootboom:
Voorbije pas-sages. De Bezige Bij, 216 blz.

Voorbije passages (1981) Reizend van Hopper naar Fellini en Casanova

Misschien wel zijn beroemd-ste reisboek. Het voert hem van het Würzburg van de schilder Tiepolo naar het New York van Edward Hopper, het Parijs van de Japanse kunste-naar Hokusai, het Rome van Fellini en Casanova. Op Bor-neo mijmert hij: „Alleen als ik ergens al eens geweest ben heb ik dat gevoel niet: alsof ik uit de ruimte kom. En altijd weer diezelfde sensatie - ze hebben me niet verteld wat voor temperatuur het daar zal zijn. Dat is natuurlijk niet waar, ik weet dat het op Bor-neo warm is.” In *NRC Handels-blad* schreef recensent Max

Cees Nootboom:
Berlijn 1989-2009. De Bezige Bij, 416 blz.

van Rooy over het boek: „Zeer persoonlijke en actuele reis-verhalen van een kwaliteit die helaas zelden in een Neder-landse periodiek of krant wordt aangetroffen.” Menig later correspondent zou die woorden in zijn of haar oren knopen.

Berlijn 1989-2009 (2009) Beschouwing en ooggetuige-verslag van de Wende

Eind jaren tachtig ging Noot-boom in Berlijn wonen, aan de vooravond van de val van de Muur die de hereniging van West- en Oost-Duitsland in-luidde en een einde leek te maken aan de Koude Oorlog. De geschiedenis raasde in hoog tempo voorbij. Noot-boom schreef in die dagen zijn *Berlijnse notities*, een boek dat inmiddels de status heeft van een van de beste ooggetuigen-verslagen van de *Wende*. In 2009, tien jaar na de val van de Muur, keerde hij terug en vulde hij zijn notities aan met nieuwe beschouwingen, waarbij opnieuw zijn kosmo-politische en voorspellende blik opvalt. Als de grens tus-sen Oost en West in 1989 in-eens opengaat schrijft hij over de gebeurtenissen op de Kurfürstendamm: „Auto's kunnen er niet meer rijden, de stad is aan de waanzin verval-len, het volk is één tollend li-chaam geworden, een dier met duizenden hoofden, het golft, kabbelt, stroomt door de stad, weet niet meer of het be-weegt of bewogen wordt, en ik stroom mee, ben zelf nu me-nigte geworden, beeld uit het journaal, niemand.”

De Duitse pers loofde het boek en noemde het ‘een fas-cinerende persoonlijke kro-niek’.

Cees van den Boom: Witte Paarden & Blauwzuur. De Arbeiderspers, 335 blz. € 24,99
●●●●○

TERUGLEZEN

'In Heathcliff zie ik nu steeds JD Vance'

CHRISTIE
BRINKGREVE Na herlezing van *Woeste hoogten* ziet schrijver Christien Brinkgreve (76) nieuwe lagen in de klassieke roman van Emily Brontë.

"Als kind was ik een hongerige lezer, maar ik las vooral boeken voor volwassenen. De wereld van volwassenen vond ik zo intrigerend, maar ook beangstigend. Ik denk dat ik 14 jaar was toen ik *Woeste hoogten* van Emily Brontë uit de boekenkast van mijn vader trok.

Van die eerste lezing herinner ik me vooral de ongelofelijke passie, woestheid en destructie van de liefde van Catherine en Heathcliff. Met terugwerkende kracht denk ik dat de rauwheid van de emoties me enorm raakte omdat ik juist ben opgevoed met het tegenovergestelde, met het dempen van gevoelens. Mijn moeder had geregeld last van depressies. Als kinderen moesten we rustig zijn om haar niet te ontstemmen. Dit boek was misschien om die reden overweldigend: een blik op een wereld die ik helemaal niet kende.

Op een dag komt de vader van Catherine laat thuis met een vondeling onder zijn jas. Een heel woest kind. Heathcliff wordt vervolgens door iedereen gekleineerd, behalve door Catherine. Ze worden speelkamers. Zij is de vrouw die hem beschermt, zijn redder. Maar uiteindelijk trouwt ze met iemand uit haar eigen klasse. En dat is voor Heathcliff het ultieme verraad en het begin van een radeloze woede.

Daarna verdwijnt Heathcliff een aantal jaren. Hij gaat zwerfen. Als hij terugkomt, is hij geen verwaarloosde jongen meer, maar een heer die zijn plek komt opeisen. Hij haat iedereen en wil alles hebben: al het bezit, alle rijkdom.

Bij Heathcliff zag ik nu bij herlezing voortdurend JD Vance voor me. In zijn memoir *Hill-billy Elegy* lees je ook hoe vernedering hem wraakzuchtig heeft gemaakt. Beiden worden voortgedreven door het verlangen anderen aan te doen wat hen-zelf is aangedaan.

Door *Woeste hoogten* te herlezen besef ik nu dat het boek veel rijker is aan thema's dan ik me herinnerde. Naast de onstuimige liefde gaat het ook over sociale klassen, over hoe vernedering leidt tot woede en destructiedrang. De cyclus van

FOTO ANDREA TERLAAK

verwoesting wordt in het boek niet doorbroken. Als Heathcliff wraak heeft genomen, dooft er iets in hem. Aan het einde komt hij niet tot inkeer; hij is simpelweg uitgewoed. In zijn ongeremde destructie huist iets obsessiefs, een soort waanzin die mij fascineert.

Bij mijn moeder herkende ik ook zo'n radeloosheid. Haar talenten en emoties konden geen uitweg vinden in haar leven met vier kinderen, zonder geld, in een bovenhuis. Als kind vroeg ik me dan af: waarom heeft haar verstand geen vat meer op haar? Van die fascinatie heb ik later als hoogleraar sociologie mijn werk gemaakt. Mijn onderzoek ging altijd over de verbinding tussen relaties en emoties."

De natuur is net zo goed een hoofdpersonage in dit boek. Zowel de schoonheid als de hardheid van de natuur, met de wind, de stormen en het moerasgebied. Dat resonert ook met het contrast van die wilde Heathcliff tegenover het beschaafde, voorspelbare, gladgestreken leven van Catherine met haar man bij het haardvuur.

Ik ben bang dat in de nieuwe verfilming van *Woeste hoogten* de diepte van het verhaal ontbreekt en dat ze er iets zoetsapigs en oppervlakkigs van maakt. Daarom ga ik nog even niet naar de bioscoop. Liever houd ik nog even vast aan de ervaring van het boek."

Laura Hoogenraad

Een jongen die overal he-le-maal klaar mee is

CEES VAN DEN BOOM Deze geslaagde debuutroman is een mengeling van een klassiek coming-of-age-verhaal à la *The Catcher in the Rye* van J.D. Salinger en een familieroman van Jonathan Franzen.

Door **Sebastian Kort**

Het was geloof ik Gerard Reve die zei dat de leefomstandigheden in Nederland zo benauwend zijn dat je er als schrijver maar moeilijk een echt dramatisch boek kon situëren. Je schreef in dit land, zo zeg ik uit mijn hoofd, noodgedwongen 'in een vacuüm' en als je bijvoorbeeld een meisje 's ochtends van huis zou laten weglopen, dan zou ze 's middags met de trein de landsgrens bereiken, de trein verlaten, een trein in de tegenovergestelde richting nemen en zich 's avonds weer thuis melden: einde avontuur.

Met precies dit gegeven is de jonge, hemelbestormende debutant Cees van den Boom (1997) aan de slag gegaan in *Witte Paarden & Blauwzuur*: hij laat de zestienjarige Siem enkele dagen van huis weglopen en voor de duur van een roman zijn we er getuige van hoe zijn verontruste omgeving hem probeert te vinden. Er verschijnt zelfs een foto van Siem in het journaal: of de rest van Nederland ook even mee wil helpen zoeken.

Er is in de roman geen spoorje te vinden van Reves relativisering ten opzichte van een van huis gelopen puber. Nee, Siems abrupte afwezigheid wordt, door alle betrokken partijen, daadwerkelijk als een enorm alarmerende kwestie behandeld. De vader zoekt naarstig en de autoriteiten beginnen zich achter de oren te krabben, terwijl Siem zelf, op wie Van den Boom in afzonderlijke hoofdstukken inzoomt, ook van mening is dat hij zich in een fikse avontuur bevindt. Dat hij in het grootste deel van de roman niet eens zijn eigen woonplaats Den Haag verlaat, is hierbij geen obstakel: hier voltrekt zich iets groots en ingrijpends.

Egocentrisme

Witte Paarden & Blauwzuur staat alleen hierdoor al erg ver af van de ironie waarmee men in de Nederlandse literatuur zo'n kwestie vaak beschreef. En soms is dat ergerlijk, al dat gefunctionaliseerde egocentrisme, maar ik zou toch zeggen dat er meer voor- dan nadelen aan Van den Booms aanpak en toon zitten. In plaats van een klein, controlebaar verhaal te vertellen past hij meer in de schuimende, lyrische traditie en hanteert hij lange zinnen om grote emoties te vangen en voert hij meerdere stemmen op in plaats van maar eenje die in alles akelig dicht bij de schrijver zelf lijkt te staan (denk

FOTO GETTY IMAGES

hierbij aan Reves *De avonden*). Vooral dat laatste is bewonderenswaardig aan Van den Boom: hij is zelf een jongeman van nog geen dertig, maar geeft in zijn roman bijvoorbeeld met regelmaat het woord aan een suicidale vrouw van in de veertig die in een psychiatrische kliniek is beland. Kom er maar eens om. En het gaat hem over het algemeen ook nog goed af.

De vrouw is Siems moeder. Ze maakte, zo verkapt Van den Boom al snel, een tijdje terug daadwerkelijk een einde aan haar leven en het komt dus niet als een verrassing als op zeker moment blijkt dat Siems dwaaltocht (die er door die voortdurende ronddwarrelende sneeuw voor zorgt dat je als vanzelf Schuberts *Winterreise* gaat neuriën) vanuit dat verschrikkelijke voorval verklaard kan worden. Er spelen ook andere dingen, maar het zegt genoeg dat er aan Siems reis een einde komt op de plek waar er aan de levenstocht van zijn moeder een definitief einde kwam. Dat is in de nabijheid van Steenwijk, of *all places*, in een slootje ergens tussen de waaijerige weilanden; Siems moeder slikte er een paar straffe pillen, waarna ze in de kou verstierf. Het is gruwelijk en ik ben op zeker moment maar gestopt met het checken van de autobiografische wortels.

In de aanloop naar die climax is *Witte Paarden & Blauwzuur* (let ook eens op al die hoofdletters in de titel, die misschien al de Angelsaksische invloed op de schrijver aantoon) een soort mengeling tussen een klassiek coming-of-age-verhaal à la *The Catcher in*

the Rye van Salinger en een familieroman van Jonathan Franzen. Anders verwoord: Van den Boom portretteert Siem als een jongen die overal he-le-maal klaar mee is, maar geeft eveneens ruim baan aan het beschrijven van de levens van de voorvaders van Siem. Zo lees je bijvoorbeeld ook over het hobbelige loopbaanpad van Siems vader en over een vriendschap die de moeder sloot in de Arnhemse kliniek.

Charme

Hoort het allemaal bij elkaar, is het zo'n roman die met zoveel overzicht en controle is gecomponeerd dat het een eenheid vormt? Nee, daar moeten we streng in zijn, er hadden heus allerlei passages uitgelaten kunnen worden, zoals er ook allerlei nogal ouwelijke zinsconstructies (de moeder die haar „Waterloo vindt” in die sloot is stilistisch toch wel erg onbehouwen) uitgehaald hadden moeten worden. Maar het opmerkelijke aan de roman, die 'slechts' 350 pagina's telt maar die zoveel woorden nodig te tellen dat men er ook een boek van minstens 500 bladzijden van had kunnen drukken, is dat je je daar niet echt aan stoort. Het heeft iets woests, dit boek, en iets ongecontroleerds. Daarin zit juist de charme, die bijvoorbeeld ook doorklinkt in een hoofdstuk waarin de zwerfende Siem een straatmuzikant aan-klampt, met hem mee naar huis gaat en met hem aan het bierdrinken slaat, wat die man heeft zijn moeder nog gekend. Moge het huis van de literatuur ook aan dit meer onbesuisde, straatwijze mensen onderdak blijven bieden.

Vancouver Island in British Columbia, Canada GETTY IMAGES

HAN VAN WIERINGEN Zijn nieuwe roman gaat over wat de onvoorwaardelijke zorg, verantwoordelijkheid en verbondenheid kunnen behelzen. In dit geval als het gaat om iemand met het syndroom van Down.

Door **Femke Brockhus**

Er zijn niet veel romans waarin het verhaal dat je aan het lezen bent ook direct even voor je wordt samengevat. In *Niet zonder mijn broer*, het derde proza-werk van schrijver en scenarist Han van Wieringen lees je: „Dit gaat over twee broers. Dit gaat over fantasie en liefde. Over een pijl in de tijd zijn, met een staartje gender, een fliebelkje down, een restje rouw en om het geheel te schragen een *fellowship*. Dit is een reis naar een opgraving.” De verteller is Luck Omnibus, journalist bij een blad, verzorgende van zijn broer Job die het syndroom van Down heeft (verdere familie is er niet, hun ouders zijn jaren geleden omgekomen bij een auto-ongeluk) en zelf in transitie. Hij raakt gefascineerd door David Graebers boek over verloren gegane beschavingen, *Het begin van alles*, en komt in aanraking met een interessant onderzoek: in Canada is een heiligdom opgegraven met achtenveertig graven, de overblijfselen van mensen met het syndroom van Down.

Luck moet erheen. En zoals de titel van de roman al suggereert, moet zijn twee jaar oudere broer Job mee. Omdat Luck aldaar toch ook wat bewegingsvrijheid nodig heeft voor zijn onderzoek, wordt er razendsnel een onwaarschijnlijk bijzonder reisgezelschap bij elkaar geveegd: de Roemeense Gloria (de voormalig sekswerker die Job bezocht), haar vriendin Bunny (een grote, getatoeëerde vrouw uit Chili), haar hondje Rainbow en de twee broers.

De achternaam Omnibus is veelzeggend: in de vertaling 'voor allen' kun je de betekenis lezen van de rijke rol die de broers voor elkaar spelen. Luck was in eerste instantie zus, toen broer en toen óók zijn verzorgende/ouder ge worden. Kenmerkend zijn de voortdu-

rende vragen die Job op Luck afvuurt (zoals het terugkerende „Hoelang ben jij al mijn broer?”), zoals een kleuter oneindig vragen kan blijven stellen aan een ouder. Omgekeerd is Job behalve broer dus ook zorgbehoevende (daarin als een kind), maar ook een vriend en hij geldt als leidmotief voor de reis in de roman wordt ondernomen.

Paspoort

Identiteit is een belangrijk thema: hoe kun je jezelf zien, binnen de blik die de samenleving al op je werpt? Luck deelt dat het zo'n tergend gedoe was om zijn paspoort aan te laten passen, dat hij het er bijna bij had gelaten. Er is een worsteling gaande tussen wie hij is en hoe de buitenwereld hem ziet, maar tijdens de ultieme intimiteit van seks, ervaart hij juist vrede: „Ik dacht aan mijn lichaam, waar ik een complexe verhouding mee heb, maar voelend, verstrengeld met de mannen en vrouwen van wie ik in meer en mindere mate gehouden heb, is die verhouding een stuk eenvoudiger.” De beschrijvingen van Luck over zijn transformatie zijn bewonderenswaardig trefzeker.

Wat de reis oplevert is van belang: er lijkt een zekere omkering plaats te vinden in hoe tegen het bestaansrecht van mensen met Down wordt aangekeken. Anders dan in onze samenleving zijn ze in de (fictieve) vindplaats het tegenovergestelde van simpel of onbeholpen, zoals het beeld kan zijn, maar spelen ze juist een mythische, belangrijke rol, die handenvol wetenschappers perplex laat staan.

Deze roman toont zich zelfbewust en kritisch over het thema 'identiteit' in de moderne samenleving. Zo spot een vriend van kleur die ook bij het tijdschrift werkt, over hoe de Canadese vindplaats in een persoonlijk, westers narratief geplaatst kan worden: „Je

gaat me toch geen verhaal voorschotelen waarin witte mensen zichzelf vinden met behulp van nobele minderheden hè?” Ook laat Luck zich zelfbewust uit over transliteratuur waarin zwemmen een wezenlijke rol zou spelen: „[...] altijd wel ergens een scène: een lijf in het water dat zich tot zichzelf gekomen voelt, dat begrijpt wie hij is.” Even later: „Ik schraap maar even zelfbewust mijn keel.” Over de moderne mens in de natuur merkt Luck op dat hij zich dan wel in de natuur bevindt, maar er eigenlijk niet helemaal kan zijn, omdat de moderne mens gedoemd is om altijd net buiten het moment te vallen.

Niet zonder mijn broer is te prijzen om zijn originaliteit. Je omarmt het vreemde reisgezelschap al snel als authentiek, en het reisdoel, het bezoeken en onderzoeken van deze vindplaats, werken goed. Hier en daar doet de sfeer denken aan Enid Blytons jeugdserie *De Vijf*, waarin een groep kinderen Indiana Jonesachtige avonturen beleven, waarin spanning en veiligheid elkaar afwisselen - dat laatste bijna uitsluitend in de vorm van uitgebreide maaltijdbeschrijvingen. Ze vinden we in deze roman: „De camera van Bunny glansde, de gesmeerde broodjes lagen netjes in hun vetvrije papier, een potje augurken ernstig gestoken.”

Wat ook deze *vibe* heeft, is de scène waarin Luck bij de kunstenaar op de *site* langsgaat, op aanraden van de wetenschapper die hem rondleidt, want die kunstenaar „beslaat een ja, ongrijpbaar gebied dan wij kunnen.” Deze Zwitser houdt zich op in een grot, waarin landkaarten hangen en drones worden opgeladen voor zijn kunstinstallatie (en die in de lucht tot een eigen choreografie moeten komen, zoals vogels). Na de uitleg van het high-techproject, hangen ze voor een kop thee echter buiten een ketel water boven een vuurtje. Het heiligdom, met grot, vuurtje en klim ernaartoe, zorgt dan wel

voor een gezellige sfeer, maar komen ergens ook wat onwaarschijnlijk voor, wat al te *Indiana Jones*.

Laconiek en plechtstatig

Soms heeft de toon iets laconieks (het „redelijk ongelofelijke landschap”) of juist plechtstatigs („Job Omnibus was bibberig”). Dat is jammer, want tezamen met hier en daar een ergerlijke zin („Job vertelde haar een scene uit *Flikken Maastricht* na, waarin Angela Schijf weer eens als een lekkere gekke meid voor de dag kwam”) zorgde dit ervoor dat het niet lukte om verrukt te raken van deze roman.

Het uiterst mysterieuze voorval aan het eind van de roman - Job verdwijnt een tijdje spoorloos - valt dan wel weer sterk op zijn plaats. Hoewel Job door wie hij is waarschijnlijk voortdurend ondergewaardeerd wordt, lijkt hij hier de regie te pakken en méér over de mysterieuze vindplaats te weten (of aan te voelen) dan de rest. De roman laat treffend de beperkte blik van de samenleving zien die bepaalde identiteiten, zoals Down, zoals trans, op een achterstand plaatst.

Tijdens het verwoede zoeken naar Job werpt Luck een hallucinante blik op het verleden en de toekomst, waarin de beelden prachtig in elkaar overvloeien. Luck laat zonder pretentie zien wat onvoorwaardelijke zorg, verantwoordelijkheid en verbondenheid kunnen behelzen. Buiten de goed gedoseerde maatschappijkritische noten zijn er ook welkome overdenkingen van het lichtere soort in deze roman te vinden, zoals: „Zou het nu met geluk net zo zijn als met de uren in een dag, ze komen en gaan en komen weer, verandering. Je hoeft ze alleen maar te laten veranderen.” Geef ruimte aan verandering, lijkt het pleidooi. Een waardevolle boodschap in deze tijd.

Han van Wieringen: *Niet zonder mijn broer*. De Harmonie, 153 blz. € 22,50
●●●○

‘Makaken hadden een favoriet liedje van The Police’

CHRISTINE WEBB De Amerikaanse primatoloog laat in haar nieuwe boek zien dat in de dierenwereld de mens als soort allerm minst uniek is. „Ook met een vis kun je een relatie aangaan die gebaseerd is op wederzijds vertrouwen.”

Door **Hendrik Spiering** Foto **Joost Rutten**

W

e zijn cultureel gehersenspoeld in ons relatie met de natuur. Het idee dat wij mensen buiten de natuur staan en er zelfs bovenuit stijgen als uitzonderlijk wezen is absurd en heeft geleid tot de huidige ecologische crisis. Dat is de boodschap van de Amerikaanse primatoloog Christine Webb (39) in haar gepassioneerde boek *De arrogante aap*, dat vorig najaar verscheen. Die arrogante aap, dat zijn wij, en die arrogantie is misplaatst, betoogt Webb. Maatschappelijk en wetenschappelijk is het idee dat de mens uniek is in de dierenwereld zelfs een doodlopende weg.

De kracht van het boek is dat Webb niet alleen een stroom aan wetenschappelijke resultaten en analyses geeft om haar afkeer van die menselijke uitzonderingspositie te onderbouwen. Ze vertelt ook over cruciale ervaringen die haar bewust maakten van haar aanvankelijk zo beperkte blik op de werkelijkheid. De mooiste ervaring is die met een collega-bavianenonderzoeker toen ze koelte zochten tegen een rotswand in Namibië. De bavianen deden hetzelfde, en al snel lag iedereen er te slapen, baviaan en mens, op Webb en een jonge bavianenvrouw na. „Al snel kruist haar blik de mijne, we staren elkaar aan in het schemerlicht, wetend dat wij als enigen zijn achtergebleven in de wakende wereld.” Uit verveling gaat de baviaan spelen met

een paar kiezels, „een wonderlijk aangenaam geluid”. De baviaan kijkt welwillend naar Webbs reacties. En al snel beseft Webb dat zij niet meer als wetenschapper observeert, maar kijkt „als een mededier dat samen met haar de essentie van dit moment beleeft”. Door zulke verhalen zijn Webbs lezers waarschijnlijk eerder geneigd hun huisdier als vriend te beschouwen dan als ondergeschikte.

Tijdens een bezoek aan Amsterdam neemt Webb ruim de tijd om te spreken over haar inzichten en over de Nederlandse primatoloog Frans de Waal (1948-2024) met wie ze onderzoek deed en aan wie haar boek is opgedragen. De afgelopen jaren werkte ze aan Harvard University, tegenwoordig is ze verbonden aan New York University.

Wat heb je geleerd van Frans de Waal?
„Zijn belangrijkste les is dat de kloof tussen mens en dier helemaal niet zo breed is. Biologen is altijd verteld dat ze geen psychologische verklaringen mogen gebruiken om diergedrag te verklaren, het is allemaal instinct of genetica. Maar Frans maakte ons duidelijk dat je wel degelijk een evolutionaire continuïteit in mentale processen mag veronderstellen. Een psychologische verklaring kan voor diergedrag dus juist de simpelste en toepaselijkste zijn. Natuurlijk moet je niet zomaar menselijke motieven op dieren plakken. Antropomorfisme blijft een gevaar, maar het omgekeerde evengoed: *antropodenial*, het irrationele verzet tegen herkenning van zogenaamd zuiver menselijke motieven bij dieren.”

Probleem is wel dat mensen over hun innerlijk leven kunnen praten, en dieren niet.
„Haha, maar is mensentaal dan altijd

Christine Webb: „De mens heeft unieke eigenschappen heeft, maar dat geldt voor iedere soort.”

het overtuigendste communicatiemiddel?” Webb blijft rustig en vriendelijk, maar zegt dan: „Ik ben nu heel boos! Echt heel boos, zo woedend, echt!” Dan herneemt ze zich: „Geloofde je wat ik net zei? Natuurlijk niet. Dit zijn maar woorden. Taal is ook maar gedrag dat we net zo moeten observeren en interpreteren als gezichtsuitdrukkingen en lichaamstaal. Taal is maar een van de vele indirecte bronnen van kennis van een ander. Ook bij mensen is het soms moeilijk te begrijpen wat ze denken en voelen, hoeveel ze ook praten. Dat verschilt maar weinig met dieren. Ook al communiceren dieren niet via mensentaal, als we hen goed hebben leren kennen en duidelijk zien dat ze lijden, mogen we echt zeggen dat ze lijden of constateren dat ze gefrustreerd zijn of juist blij.”

Hoe ver kun je daarin gaan? Je wijdt warme woorden aan de diepe kennis van Inuit over Groenlandse walvissen. Maar die kennis is zo nauw verbonden met die plek dat je het niet kan begrijpen als je daar niet bent. Dat is toch geen objectieve kennis meer, geen wetenschap?
„Nee, het is in ieder geval anders dan hoe wij in de westerse wereld wetenschap bedrijven. De interacties tussen de Yupik-inuit en deze walvissen gaan ver terug. Ze maken beiden deel uit van een bezielde wereld, vinden de Yupik. Hun eigen bestaan is verweven met dat van de walvissen, volgens hen beoordelen de walvissen ook de mensen. Als een walvis een boot met jagers ziet, beslist de walvis of hij of zij dichterbij komt of weg zal zwemmen. Hij of zij bepaalt volgens de Yupik of die mensen het waard zijn om zijn of haar leven voor te geven. Wij hoeven dat niet te geloven, maar de Yupik kennen de walvissen wel heel goed, en de walvissen zullen de Yupik ook wel kennen. Het is gebaseerd op hun directe ervaring met de walvissen. Je kan ook zeggen: het is empirisme, de kern van de wetenschappelijke methode.”

Zijn er dus wetenschappelijk ongrijpbare zaken die zich afspeelen in het contact met dieren?
„Zo’n nauw contact met dieren kan ook in wetenschappelijke onderzoeken ontstaan, dat onderzoeker en proefdier elkaar leren kennen en vertrouwen. Voor dat verschijnsel heeft de wetenschap nauwelijks aandacht. Juist deze variaties in het contact met de dieren spelen een rol, omdat niemand ernaar kijkt. In het primatenlab in New York waar ik werkte, stond vaak de radio aan. Iedereen wist er dat de makaken een favoriet liedje hadden: *Roxanne* van The Police. Als dat klonk werden ze stil en rustig. Toch hielden ze tijdens de experimenten verder geen rekening met de liedjes die op zo’n ochtend op de radio waren gedraaid.”

Hoe kun je dat soort kennis allemaal incorporeren in de wetenschap? Neem dat nauwe contact tijdens je veldwerk met de jonge baviaan.
„Ik worstelde met die passage in mijn boek, precies omdat dat gevoel van verbinding met een ander bewust le-

vend wezen veel verder gaat dan wat ik wetenschappelijk kan vastleggen. Het kan ook niet systematisch worden opgemeten, beschreven en verklaard. Terwijl ik denk dat veel mensen dat soort contactervaringen hebben.”

Ik ken iemand die zo kan praten over haar kip, als huisdier.
„Wow! Ik had die ervaring met een baviaan, een primate die veel eigenschappen met ons deelt. Maar het kan inderdaad met allerlei individuele dieren als je die goed leert kennen. Een goede vriendin heeft onderzocht hoe vissen verschillend reageren op verschillende mensen, en dat je ook met een vis een relatie kunt aangaan, gebaseerd op wederzijds vertrouwen.”

Hoe wil je sceptische wetenschappers overtuigen dat zo’n contact-mogelijkheid óók belangrijk is en zelfs relevante informatie kan opleveren?
„Het gaat om het grote verhaal. Het basisuitgangspunt is nu dat andere dieren iets *niet* kunnen. Ik denk dat we dat moeten omdraaien. Dat we gaan kijken onder welke omstandigheden dieren wél iets kunnen. En dan niet in laboratoria, maar in het wild. Een goed begin zou het onderzoek naar spelgedrag kunnen zijn. Want inmiddels is wel duidelijk dat veel dieren spelen. Terwijl dat geavanceerd cognitief gedrag is, waarbij je de bedoelingen van een ander moet kunnen inschatten. Je zou dat kunnen uitbreiden naar heel gewoon gedrag. Eten, paringen, rondlopen. Dat vinden we allemaal simpel gedrag, maar wat gebeurt er allemaal?”

Ben je daarom begonnen met onderzoek naar zwangerschap en geboorte bij dieren?
„Er zijn veel anekdotes over zwangere dieren, maar ik wil naar patronen kijken, vooral bij primaten. Weten de moeders dat ze zwanger zijn? En ook: hebben ze zwangerschapsmisselijkheid, net als mensen? En zijn primatenmoeders alleen als ze baren, of krijgen ze toch hulp?”

Waarom vindt dit soort onderzoek nog zo weinig plaats?
„Omdat we dieren nog altijd als minderwaardig beschouwen. Het basisidee is dat mensen boven de natuur staan. Maar je kunt daar ook anders over denken. Wetenschappers zijn heel gevoelig voor het argument dat het idee van menselijke superioriteit beperkend werkt op hun onderzoek. Omdat je al met een vooroordeel begint. En let op, je mag van mij best zeggen dat de mens unieke eigenschappen heeft, dat geldt voor iedere soort. Het gaat mij om het idee dat wij moreel en evolutionair verheven zouden zijn boven alle andere vormen van leven.”

Dat exceptionalisme zit diep, hoe kan je je medemensen nu overtuigen dat we echt méér Inuit moeten worden en dieren als onze gelijken moeten gaan beschouwen?
„Je moet duidelijk maken dat we blind zijn voor de grote wereld om ons heen. Ons leven wordt veel rijker als we dat gevoel van uitzonderlijkheid van ons

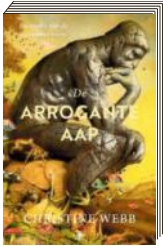
afschudden. We kunnen zo veel meer verbonden raken met de wereld, met ontzag en bewondering naar de natuur kijken en leren van al die vriendschappen die mogelijk zijn met andere levensvormen. De milieubeweging is er vooral op gericht dat we met van alles moeten stoppen om de natuur te redden. Maar dat is maar de helft van het verhaal.”

Veel mensen zullen toch zeggen dat ze volstrekt tevreden zijn met hun stedelijke bestaan en dat een avondje naar de kroeg al genoeg vrienden oplevert?
„Ja, maar ik vraag me af of ze echt zo tevreden zijn. Er wordt veel gesproken over een geestelijke gezondheids crisis en de eenzaamheid is groter dan ooit. Die sociale vervreemding is niet alleen van mensen, maar ook van dieren en de natuur in het algemeen.”

In je boek richt je je zelfs tegen het individualisme, je schrijft dat wij mensen ‘even goed bij onze tuin horen als bij onze familie’.
„Het hangt allemaal met elkaar samen. We zijn te veel gericht op individueel succes. Ik heb onlangs een dochter gekregen en vrijwel altijd wordt zo’n kind afgebeeld in de baarmoeder alsof het in een aparte doos zit. Terwijl alle biologen weten dat moeder en kind totaal met elkaar zijn verbonden. Als we ons wat minder als een individu zouden beschouwen, zou ons leven zoveel rijker worden. Mijn beminde collega en mentor Barbara Smuts zei altijd dat als je de levende wereld om je heen écht zou ervaren, je je nooit meer alleen zal voelen. Er zijn zoveel mogelijkheden voor verbinding.”

Je citeert veel vrouwen in je boek. Express?
„Nee. Maar het menselijk exceptiona-lisme is nu eenmaal een belangrijk deel van onze dominante cultuur en die wordt nog altijd beheerst door mannen. Zo is het ook in de wetenschap. Waarom denk je dat bevalling bij andere dieren nog altijd zo’n onderbelicht onderwerp? In mijn werk citeer ik ook meer vrouwen omdat zij vaker de heersende opvattingen uitdagen, met een alternatieve en meestal ook bescheiden aanpak. Kijk naar Jane Goodall, die ongetraind in de wetenschap naar de chimpansees ging. Zij bracht een frisse blik mee.

„In de wetenschap streven we naar een ‘objectieve blik’ op de wereld, maar kennelijk impliceert dat ook dat we geen onderdeel van die wereld zijn. Dat is een vergissing. In de wetenschapsfilosofie staat dat objectiviteitsstreven enorm ter discussie. Onze observatie heeft altijd invloed op hoe we naar iets kijken en wat we bekijken. We leren iets niet beter kennen door er afstand van te nemen. We richten dan juist eerder schade aan. We moeten met twee ogen kijken, wat Mi’kmaq-stamoudste Albert Marshall uit Noord-Amerika noemt *Etuaptmumk*, ‘Two-Eyed Seeing’: dat we door het ene oog kijken met de sterke kanten van inheemse kennis en door het andere oog met de sterke kanten van de westerse kennis.”

Christine Webb: *De arrogante aap*. (The Arrogant Ape) Vert. Frits van der Waa. De Bezige Bij, 368 blz. € 26,99

Jeroen van der Kris: *Het aanbod*. Een persoonlijke geschiedenis van orgaantransplantatie. Cossee, 320 blz. €27,99
●●●●○

Door een transplantatie ontsnapt uit de overlevingsstand

GENEESKUNDE Naar aanleiding van zijn eigen ziekte, schreef Jeroen van der Kris, redacteur van NRC, een geschiedenis van de orgaantransplantatie-geneeskunde. Met veel aandacht voor zowel de medische pioniers als de verhalen van zijn lotgenoten.

Door **Henk Maassen**

Al van jongs af aan kamp-te journalist Jeroen van der Kris (1971) met chronische vermoeidheid, waarvoor jarenlang geen duidelijke oorzaak werd gevonden. Pas als jong volwassene komt het tot een diagnose: hij lijdt aan een ongeneeslijke leverziekte – primaire scleroserende cholangitis – en naar later blijkt ook aan auto-immuun hepatitis. Na jaren van medische trajecten, leidt dit, midden in de coronatijd, tot een levertransplantatie. In *Het aanbod*. Een persoonlijke geschiedenis van orgaantransplantatie doet Van der Kris, redacteur van deze krant, verslag van de aanloop naar de transplantatie en zijn leven daarna.

Hij gaat zich na de ingreep een stuk energiekter voelen, maar blijft niettemin – hij leent de woorden van Susan Sontag – pendelen tussen het Rijk der Gezonden en het Rijk der Zieken. Steeds maar weer vernauwende galwegen zijn de boosdoeners: daardoor kan de gal die de lever maakt niet goed worden afgevoerd. Gevolg: bacteriën hopen zich op en veroorzaken infecties. Tientallen keren belandt Van der Kris daardoor in het ziekenhuis, waar artsen drains bij hem aanleggen, die helaas steeds weer een tijdelijke oplossing blijken. Omdat de infecties uit de galwegen in de linkerkwab van de lever komen, valt het besluit dat deel van de lever te verwijderen. Zo’n hemihepatectomie is mogelijk dankzij het regeneratieve vermogen van de lever: het orgaan kan nieuwe cellen aanmaken. Opnieuw is een grote operatie noodzakelijk.

Medische pioniers

Intussen heeft Van der Kris in gesprekken met praktiserende leverartsen en Nederlandse pioniers in de transplantatiegeneeskunde een goed zicht gekregen op hoe het vakgebied zich heeft ontwikkeld waarvan hij in deze krant al verslag deed. In die geschiedenis torent de Amerikaans chirurg Thomas Starzl (1926-2017) boven iedereen uit,

als „een man met een overschot aan doorzettingsvermogen.” Vanaf het begin van de jaren zestig bleef hij geloven in de mogelijkheid van levertransplantaties, ondanks aanvankelijk schier onneembare hindernissen zoals gigantisch bloedverlies tijdens de operatie en afstoting van het getransplanteerde orgaan.

Tussen 1963 en eind 1979 transplanteerden Starzl en zijn team bij honderdzeventig patiënten een lever, waarvan er nog slechts negenentwintig in leven waren toen de chirurg anno 1992 in een memoir terugkeek op zijn loopbaan. Zijn aanpak past in een patroon dat je vaker ziet in de medische wetenschap, constateert Van der Kris: eerst de pioniers die door roeien en ruiten gaan voor hun idee, daarna het gedocumenteerde en geprotocolleerde wetenschappelijke onderzoek. Het is in dit geval wel de vraag of alles wat de ‘cowboy’ Starzl als chirurg deed nu nog door de medisch-ethische beugel zou kunnen.

Maar Van der Kris valt nog iets op, en dat is het centrale thema van zijn boek. Hij noteert Starzls inzicht dat elke patiënt die een orgaan van een ander heeft ontvangen niet alleen fysiek, maar ook mentaal een nieuw evenwicht moet vinden. Dat blijkt niet altijd gemakkelijk. Ook uit de mond van een van de pionierende leverartsen in Nederland tekent hij op dat je de psychosociale impact van een transplantatie als een complicatie van de operatie zou moeten zien. Patiënten hebben immers lange tijd geleefd met een levensbedreigende ziekte en bovendien het onzekere wachten op een donor moeten doorstaan, en dat nog los van de operatie die ook geen sinecure is. Bij een deel van de patiënten leidt dat tot psychische klachten zoals angst, depressie en soms zelfs posttraumatische stress.

Zombie

Huwelijken blijken lang niet altijd bestand tegen al die stress. Ook dat van Van der Kris zelf niet, zijn vrouw ziet

FOTO GETTY IMAGES

het samenleven met hem niet meer zitten: „In de jaren voor de transplantatie was ik veranderd in een zombie. Ik was zo moe dat ik niet meer aangeraakt wilde worden. Als ik na een werkdag thuiskwam en ze wilde me een knuffel geven, dacht ik: laat me los. Dat zei ik niet letterlijk, maar mijn lichaam wel.” Na de transplantatie is hij in de ogen van zijn vrouw weliswaar leuker, opener en toegankelijker geworden, ze blijft hem ook steunen, maar de verwijdering is blijvend.

Van der Kris is bij alle medische tegenslag tamelijk opgeruimd in het leven blijven staan: hij is zoveel als mogelijk blijven werken en sporten – hij is een hardloper – ziet zichzelf als een realist en als iemand voor wie, ook bij tegenslag, het glas meestal halfvol is. Niettemin daagt ook bij hem het besef dat hij als chronisch patiënt jarenlang in een soort overlevingsstand heeft gestaan. En dat de daarmee gepaard gaande staat van permanente alertheid

na de transplantatie niet is verdwenen.

De transplantatie ontpopt zich tot zijn eigen verrassing dan ook als een ‘harde reset’ in zijn leven, het woord transitie valt zelfs. Hij dacht zichzelf weer te kunnen zijn, maar stelt vast dat er geen waar zelf was dat zich door ziekte tijdelijk anders is gaan gedragen. De transplantatie heeft hem gedwongen na te denken over de vraag wie hij is en wil zijn: „Mezelf begrijpen is een vorm van controle, iets wat ik als patiënt vaak heb gemist.” Ofschoon geen liefhebber van „lotgenotencontact” zoekt hij ze toch op en hoe meer hij ze spreekt, hoe meer Van der Kris tot het besef komt dat er onder hen vaak hernieuwde levenslust heerst, maar dat de transplantatie ook „een snelkookpan voor het stellen van levensvragen” is, en vooral dat al die mensen een ervaring delen die maar moeilijk onder woorden te brengen is.

Het sterke is niet alleen dat hij dat opmerkt, maar ook dat hij daarmee

Hu Anyan: *Ik bezorg pakketjes in Beijing*. Vert. Silvia Marijnissen, De Arbeiderspers, 288 blz. €24,99
●●●○○

De pakketbezorger blijft altijd onzichtbaar, niet alleen in China

MEMOIR Hu Anyan brak door met de Chinese bestseller *Ik bezorg pakketjes in Beijing*. De bezorgindustrie heeft ontzagwekkende proporties aangenomen terwijl ervaringen van bezorgers onderbelicht blijven.

Door **Tabitha Speelman**

Als pakketbezorger zit eigenwaarde maar in de weg, ontdekt auteur Hu Anyan tijdens zijn jaren als bezorger in de Chinese hoofdstad Beijing. Beter zorg je ervoor dat je al je klanten tevreden houdt, ook de onredelijke, om te voorkomen dat ze een klacht indienen bij de klantenservice. Boetes maken hard werk ongedaan, en de marge is al krap genoeg. Een gemiddeld maandsalaris verdienen, op basis van 26 dagen werk per maand, 11 uur per dag, vereist dat hij gemiddeld „elke vier minuten” een levering moet doen.

Maar in 2018 en 2019, als Hu dit werk doet, heeft hij juist jaren gewerkt aan zijn ‘proletarisch zelfbewustzijn’, zoals hij ironisch laat weten. Pakketjes bezorgen voor Pinjun Express is al zijn negentiende baan, sinds hij ruim twintig jaar eerder begon te werken als interne arbeidsmigrant en van ‘individuele rechten’ nog nooit had gehoord. Inmiddels weet hij het een en ander over uitbuiting, klasse-ongelijkheid, en het belang van sociale verzekeringen. In zijn vrije tijd, vooral tussen banen in, schrijft hij voor online fora, en denkt hij na over zijn arbeidsomstandigheden en wat die omstandigheden met hem en zijn collega’s doen. Hoe nachtdiensten leiden tot chagrijn en depressie en hoe een te hoge werkdruk zijn menselijkheid op het spel zet.

Die blik brengt hij naar zijn werk als pakketbezorger in het tiellessay van *Ik bezorg pakketjes in Beijing*, de Nederlandse vertaling

van de bestseller over zijn werkende leven waarmee Hu in 2022 als schrijver doorbrak in China. Hij constateert met verbijstering dat hij een oude man een keer drie uur buiten laat wachten op een pakketje, en dat hij „zich daar niet eens schuldig over voelde.” Zijn laatste paar dagen als bezorger, net voordat het bedrijf kopje onder gaat en alle werknemers zullen worden ontslagen, blijken de fijnste: „Zolang ik niet maalde om het terugverdienen van mijn tijdsinvestering, bleek ik met bijna alle klanten goed overweg te kunnen, ze lachten me oprecht en begripend toe.”

Hu’s boek, dat bestaat uit vier lange essays, staat vol met het soort details die alleen ervaringsdeskundigen kunnen geven. Over hoe bezorgerswerk georganiseerd wordt in een grote Chinese stad, hoe sociaal complex dat is, en over hoe één individu zich daarbij voelt. Of het nu in China is, waar de bezorgindustrie ontzagwekkende proporties heeft aangenomen, of in Nederland – over dit soort ervaringen horen we te weinig in boekvorm.

Ontwapenend

Maar al die details vormen soms ook een nadeel, als essays over zijn vroege carrière wel erg opsommerig worden. De wervelwind van baantjes – in een buurtwinkel, een fietsenzaak, een bakkerij, als striptekenaar, als kledingverkoper, en ga zo maar door – geven een uniek inkijkje in het China van de afgelopen twintig

jaar, maar zijn soms ook wat moeilijk te volgen. Die monotonie, die op zich goed past bij het onderwerp, wordt wel steeds weer onderbroken door Hu’s ontwapenende reflectie op zogenaamde „mislukkingen” die hem hebben gevormd en door zijn humor („Over het algemeen hou ik er niet van om te klagen, ik hou eigenlijk niet eens van praten”).

In China is er onder de middenklasse groeiende belangstelling voor dit soort literaire werken van migrantenarbeiders: de driehonderd miljoen mensen – een derde van China’s werkende bevolking – die ver van hun geboorteplaats vaak zwaar werk doen. Hun belang voor de Chinese economie en samenleving is enorm, maar in het culturele leven blijven ze vaak onzichtbaar. Juist de verhalen van bezorgers, die ook tijdens China’s lange coronalockdowns een cruciale rol speelden, spreken tot de verbeelding. Sinds Hu’s bestseller verschenen er verschillende andere boeken en films door en over deze groep.

Maar met het succes van de migrantenliteratuur dreigt ook stereotypering en het reduceren van deze migrantenauteurs tot hun persoonlijke verhaal. Hu vertelde dat zijn uitgever vooral interesse heeft in zijn levensverhaal, maar dat hij zelf liever romans wil gaan schrijven, zijn eigenlijke droom. Door het verkoopsucces van zijn non-fictie kan hij zich daar nu voltdijs op richten. Dat is nu zijn baan.

Auteur Hu Anyan op zijn fiets in Chengdu. Voorheen bezorgde hij pakjes, nu is hij een bestsellerauteur.

FOTO JADE GAO/AFP

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen
of suggesties?

Mail naar

redactie@nrc.nl of
ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus
20673, 1001 NR Amster-
dam, t.a.v rubriek,
redactie of persoon.
T: **020 - 755 3000**
(algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen?

Stuur maximaal

250 woorden naar

opinie@nrc.nl.

Vermeld naam, adres en

tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,

E: sales@nrc.nl,

W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**

E: familieberichten

@nrc.nl

NRC Webwinkel

E: klantenservice@

nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar *NRC* te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur.

W: nrc.nl/service,

T: **088-572 0572**

(ma-vr 8.00-17.00,

za 9.00-13.00)

Omvang

persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Afmelden kan via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2026.

Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon
●●●●○ zeer goed
●●●○○ goed
●●○○○ matig
●○○○○ zwak

Breng kunst tot leven

Aan de muur met een prachtige replica of een bijzonder sieraad

Adviesprijs
189,-

Ginkgo ketting

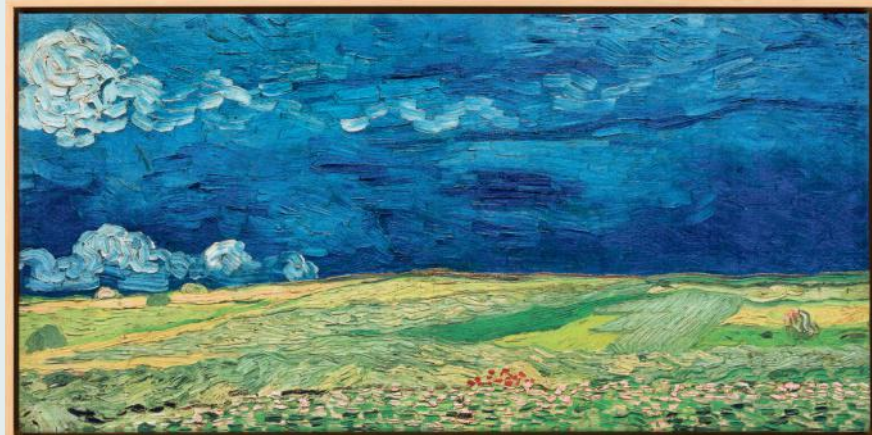
925 sterling zilver | Lengte: 45 cm |
Afmetingen hanger: 4 x 4,5 cm

Adviesprijs
215,-

CHRISTIANE WENDT Ketting Gelukkige olifant

Verguld 925 sterling zilver | Diamant |
Lengte: 44 cm | Afmetingen hanger:
2 x 2 cm

Adviesprijs
599,-

VINCENT VAN GOGH

Schilderij Korenveld onder Onweerslucht (1890)

Hoogwaardige reproductie | In massief houten lijst met schaduwrand |
Gelimiteerd tot 499 exemplaren | Inclusief certificaat | Afmetingen: 53 x 103,5 cm

Adviesprijs
415,-

VINCENT VAN GOGH

Schilderij Perenboomje in bloei (1888)

Fine Art Giclée op kunstenaarscanvas |
Hoogwaardige lijst hout | Gelimiteerd
tot 499 exemplaren | Inclusief certificaat |
Afmetingen: 65 x 45 cm

Adviesprijs
610,-

JOHANNES VERMEER

Schilderij Gezicht op Delft (1660/61)

Fine Art Giclée op canvas | Gelimiteerd tot 199 exemplaren,
genummerd | Inclusief certificaat | Handgemaakte gouden lijst
van massief hout met metalen blad | Afmetingen: 68 x 79 cm

Adviesprijs
480,-

GUSTAV KLIMT

Schilderij De Kus (1907-1908)

Katoenen canvas met voelbare en zichtbare canvasstructuur |
Op houten spieraam | Gelimiteerd tot 980 exemplaren en genummerd |
Lijst van massief hout in zwart-gouden uitvoering | Afmetingen: 69 x 69 cm

Adviesprijs
235,-

FRIEDENSREICH HUNDERTWASSER Horloge Tijdvinder Zielboom

Inclusief certificaat | Horlogekast: roestvrij
staal | Diameter kast: 30 mm, hoogte kast:
7 mm | Glas: mineraalglas | Horloge-
band: leer | Waterbestendig tot 3 ATM |
Met kwartsuurwerk van Miyota

© 2023 Namida AG, CH Glarus

Adviesprijs
115,-

GUSTAV KLIMT

Zijden sjaal Boerentuin

100% zijde | Afmetingen: 180 x 45 cm

Adviesprijs
115,-

CLAUDE MONET

Zijden sjaal Irissen in de tuin van Monet

100% zijde | Afmetingen: 174 x 42 cm

Adviesprijs
115,-

VINCENT VAN GOGH

Zijden sjaal Amandelbloesem

100% zijde | Afmetingen: 182 x 46 cm

